

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της **Άνας-Αικατερίνης Γαλανομάτη**

A.M.: 4242022003

ΘΕΜΑ

«Η συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην αειφόρο ανάπτυξη του νησιού»
«The contribution of Kalymnian women to the sustainable development of the island»

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή

Παπαβασιλείου Βασίλειος	Αναπληρωτής Καθηγητής	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Επιβλέπων
Καΐλα Μαρία	Ομότιμη Καθηγήτρια	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Μέλος Συμβουλευτικής Επιτροπής
Νικολάου Ελένη	Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια	Πανεπιστήμιο Αιγαίου	Μέλος Συμβουλευτικής Επιτροπής

Ρόδος, 2024

Η έγκριση της παρούσης Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας από το Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού του Πανεπιστημίου Αιγαίου δεν υποδηλώνει αποδοχή των απόψεων της συγγραφέως.

Στη μαχήτρια μητέρα μου Τσαμπίκα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	6
ABSTRACT.....	7
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	9
ΜΕΡΟΣ 1^ο.....	12
1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ & ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.	12
1.1. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ.....	12
1.2. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	14
1.3. ΟΙ ΠΥΛΩΝΕΣ ΤΗΣ ΑΕΙΦΟΡΙΑΣ.....	17
1.1.1. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ. .	21
1.1.2. ΕΝΕΡΓΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ & ΑΕΙΦΟΡΟ ΣΧΟΛΕΙΟ.....	23
2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΓΥΝΑΙΚΑ-ΦΥΣΗ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ.....	26
2.1. Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΑ ΚΡΙΣΙΜΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ.....	26
2.2. ΠΕΚΙΝΟ +20: Η ΠΛΑΤΦΟΡΜΑ ΔΡΑΣΗΣ ΒΡFA & ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΈΝΩΣΗ..	28
2.3. Η ΖΩΗ & ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΕ ΑΠΟΜΑΚΡΥΣΜΕΝΕΣ ΑΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ.....	29
2.1.1. Ο ΟΙΚΟΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ.....	30
2.1.2. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ.....	32
2.1.3. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΥΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ.....	35
2.1.4. ΤΟΠΙΚΗ ΓΝΩΣΗ & ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	36
2.1.5. ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ- ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ & ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	39
3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΗΣ ΚΑΛΥΜΝΟΥ.....	44
3.1. Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΑΛΥΜΝΟΥ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ.....	44

3.2. Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΑΛΥΜΝΟΥ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ.	47
3.3. Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΑΛΥΜΝΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ.	48
3.4. Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΑΛΥΜΝΟΥ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ.	49
ΜΕΡΟΣ 2^ο	53
4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.	53
4.1. ΣΚΟΠΟΣ & ΣΤΟΧΟΙ.	53
4.2. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ & ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ.....	53
4.3. ΜΕΣΟ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ.....	54
4.4. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ.	55
4.5. ΤΟ ΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.	56
4.6. Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ.	56
4.7. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.	57
5^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	58
6^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.	72
7ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΝΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΑΞΟΝΑ.	78
8ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.	80
8.1. ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ.	80
8.2. ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΡΕΥΝΑ.....	80
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ.....	81
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ.....	86

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία με θέμα, τη συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην αειφόρο ανάπτυξη του νησιού έχει σκοπό να αναδείξει τον τρόπο ζωής και δράσης τους, στη βάση των τεσσάρων πυλώνων της αειφόρου ανάπτυξης, πιο συγκεκριμένα, στην οικονομική ανάπτυξη, στην κοινωνική πρόοδο, την περιβαλλοντική προστασία και τέλος την πολιτισμική άνθιση της Καλύμνου. Αξίζει να σημειωθεί, πως ο ρυθμός και τρόπος ζωής των Καλυμνίων γυναικών ήταν έντονος, καθώς οι άνδρες του νησιού απουσίαζαν, για μεγάλα χρονικά διαστήματα λόγω της κύριας ενασχόλησης της εποχής που δεν ήταν άλλη από την σπογγαλιεία.

Για την πραγματοποίησή της, χρησιμοποιήθηκε το ποιοτικό ερευνητικό εργαλείο της ημιδομημένης συνέντευξης. Οι ερευνητικοί άξονες της έρευνας συνδέονται με τους τέσσερις πυλώνες της αειφορίας, την οικονομία, την κοινωνία, το περιβάλλον και τον πολιτισμό. Η έρευνα ήταν επιτόπια και η δειγματοληψία σκόπιμη. Από τα πορίσματα της έρευνας προκύπτει ότι οι γυναίκες της Καλύμνου συνεισέφεραν στην Αειφόρο Ανάπτυξη της Καλύμνου, πιο συγκεκριμένα, στην οικονομική ανάπτυξη του νησιού διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο, καθώς είχαν μια πολυάσχολη καθημερινότητα με δουλειές εντός και εκτός σπιτιού. Στην κοινωνική και πολιτισμική ζωή του νησιού βλέπουμε τις Καλυμνιές να συμμετέχουν ενεργά στις κοινωνικές δραστηριότητες, στο πολιτισμικό γίνεσθαι του τόπου, σε εορταστικές εκδηλώσεις και σε άλλες τελετές, συμβάλλοντας στη διαφύλαξη της παράδοσης και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Επιπλέον, η «σφουγγαροσύνη» των ανδρών, αποτέλεσε καταλύτη του έντονου ρόλου της Καλυμνιάς στην κοινωνική ζωή και δράση. Στην περιβαλλοντική προστασία βλέπουμε και εκεί τον σπουδαίο ρόλο των γυναικών, μέσω της επαναχρησιμοποίησης και συντήρησης των αγαθών. Συμπερασματικά λοιπόν, φαίνεται πως οι Καλυμνιές ήταν γυναίκες δραστήριες και δυναμικές, με πολλαπλές υποχρεώσεις και η συνεισφορά τους στην Αειφόρο Ανάπτυξη του νησιού ήταν ιδιαίτερα σημαντική, ως εκ τούτου, η πολύτιμη αυτή συνεισφορά θα πρέπει να αναδειχθεί.

ABSTRACT

This Master's Thesis on the topic of the contribution of Kalymnian women to the sustainable development of the island aims to highlight their way of life and action, based on the four pillars of sustainable development, more specifically, economic development, social progress, environmental protection and finally the cultural flourishing of Kalymnos. It is worth noting that the rhythm and way of life of the Kalymnian women was intense, as the men of the island were absent for long periods of time due to the main occupation of the time, which was none other than spongalia.

For its implementation, the qualitative research tool of the semi-structured interview was used. The research axes of the research are connected to the four pillars of sustainability, economy, society, environment and culture. The survey was field based and sampling was purposive. From the findings of the research it appears that the women of Kalymnos contributed to the Sustainable Development of Kalymnos, more specifically, they played an important role in the economic development of the island, as they had a busy everyday life with jobs inside and outside the home. In the social and cultural life of the island, we see the Kalymnians actively participating in social activities, in the cultural development of the place, in festive events and other ceremonies, contributing to the preservation of tradition and the preservation of cultural heritage. In addition, the "sponginess" of men was a catalyst for the intense role of Kalymnia in social life and action. In environmental protection, we also see the important role of women, through the reuse and preservation of goods. In conclusion, it seems that the Kalymnies were active and dynamic women, with multiple obligations and their contribution to the Sustainable Development of the island was particularly important, therefore, this valuable contribution should be highlighted.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά, τον επιβλέποντα μου Καθηγητή Βασίλη Παπαβασιλείου, για τη στήριξή του στην προσπάθεια συγγραφής της παρούσας ερευνητικής εργασίας. Παράλληλα τα δύο μέλη της Επιτροπής την Ομότιμη Καθηγήτρια Μαρία Καΐλα και τη Μόνιμη Επίκουρη Καθηγήτρια Νικολάου Ελένη, καθώς επίσης, όλους/ες τους καθηγητές/τριες του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση» για τα εφόδια που μας παρείχαν. Την οικογένεια μου για την αμέριστη κατανόηση και αρωγή προς την πραγματοποίηση των στόχων μου. Καθεμία/αν συμμετέχουσα/οντα, καθώς χωρίς τις δικές τους πληροφορίες δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί αυτή η ερευνητική προσπάθεια. Στο σημείο αυτό δεν θα μπορούσα να μην ευχαριστήσω την κυρία Μαύρου Πόπη για την ιδιαίτερη βοήθεια που μου παρείχε, ώστε να συλλέξω τις απαραίτητες πληροφορίες, για την μεταπτυχιακή μου διατριβή. Τέλος, με ιδιαίτερο σεβασμό απευθύνω ευχαριστίες στην κυρία Εργά Πόπη για τη στήριξη και ενθάρρυνσή της.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Είναι γνωστό πως η Αειφόρος Ανάπτυξη, βασίζεται σε τέσσερις θεμελιώδους σημασίας άξονες, την κοινωνία, την οικονομία, το περιβάλλον και τον πολιτισμό. Η σχέση μεταξύ αυτών αξόνων θα μπορούσε να χαρακτηριστεί, από μια σύνδεση αναγκαία και αλληλεξαρτώμενη. Πιο συγκεκριμένα, οι γυναίκες του παρελθόντος, που ζούσαν ιδίως σε απομακρυσμένες ακριτικές περιοχές, παρότι δεν είχαν τα κατάλληλα μέσα, ζούσαν θα μπορούσαμε να πούμε, αν όχι σε όλες τις περιπτώσεις, με έναν τρόπο Αειφορικό. Ας σκεφτούμε λοιπόν, μια γυναίκα σε ένα ακριτικό νησί, να είναι υπεύθυνη να διαχειριστεί τις προμήθειες στο σπίτι της με φειδώ, να συντηρήσει τα ρούχα όλης της οικογένειας, ακόμα και αν αυτά χαλάσουν να τα επιδιορθώσει, ώστε να τα κρατήσει για το μέλλον ή ακόμη και να τα παραχωρήσει σε άλλους οικείους που τα έχουν ανάγκη. Επίσης, μέσα από την πιο απλή καθημερινή δουλειά της συντήρησης του φαγητού και τις εύρεσης τρόπων, ώστε να καταναλωθεί χωρίς να πεταχτεί.

Όλοι/ες λοιπόν αυτοί οι τρόποι, της διαχείρισης, επαναχρησιμοποίησης και συντήρησης σκιαγραφούν έναν αειφορικό τρόπο ζωής. Βρισκόμαστε λοιπόν αντιμέτωποι με μια πραγματικότητα, καθώς οι παλαιότερες γενιές, ήξεραν καλύτερα από τον καθένα, να εφαρμόζουν στην πράξη, τρόπους που προάγουν έναν πιο αειφορικό τρόπο ζωής. Εν αντιθέσει, με τα πρότυπα ζωής του σύγχρονου ατόμου, που είναι καταναλωτικά, με πολύ αρνητικά αποτελέσματα για τον περιβάλλον και την αειφορία.

Εν κατακλείδι, οι παλαιότερες γενιές ζούσαν με έναν δικό τους ξεχωριστό τρόπο, γνώριζαν και σέβονταν καθετί τους πρόσφερε η μάνα γη, χρησιμοποιώντας και όχι κατασπαταλώντας τους φυσικούς πόρους, επαναχρησιμοποιώντας και όχι πετώντας με την πρώτη ευκαιρία, οτιδήποτε είχε «παλιώσει», βρίσκοντας όμως τρόπους να επιδιορθωθεί, ζώντας με απλά λόγια αειφορικά.

Στο σημείο αυτό σκόπιμο κρίνεται να αναφερθούμε στα κεφάλαια της παρούσας ερευνητικής μελέτης. Στο πρώτο κεφάλαιο, αναλύονται η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και η Αειφόρος Ανάπτυξη. Πιο συγκεκριμένα, ο προσδιορισμός των δυο παραπάνω εννοιών, οι πυλώνες της Αειφορίας, το Παιδαγωγικό Πλαίσιο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, ο Ενεργός Πολίτης και το Αειφόρο Σχολείο. Συνεχίζοντας στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά στις έννοιες «γυναίκα», «φύση»

και «πολιτισμός». Ειδικότερα, εστιάζει στη συνεισφορά των γυναικών στα κρίσιμα περιβαλλοντικά ζητήματα, στην πλατφόρμα δράσης BPFA, στη ζωή και δράση των γυναικών σε απομακρυσμένες ακριτικές περιοχές και στον Οικοφεμινισμό. Επίσης, στο παρόν κεφάλαιο αναλύονται οι έννοιες της Πολιτισμικής Κληρονομιάς, της Άυλης Πολιτισμικής Κληρονομιάς, της Τοπικής Γνώσης σε συνάρτηση με την Αειφόρο Ανάπτυξη. Τέλος, αναλύονται οι έννοιες των Τοπικών Κοινωνιών και των Παραδοσιακών Εκδηλώσεων σε σύνδεση με την Αειφόρο Ανάπτυξη. Στη συνέχεια του Θεωρητικού Μέρους της παρούσας εργασίας, το τρίτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στις γυναίκες της Καλύμνου, πιο συγκεκριμένα, στη συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην οικονομική, κοινωνική, περιβαλλοντική και πολιτισμική ανάπτυξη του νησιού.

Ακολούθως, το μεθοδολογικό τμήμα της έρευνας, όπου στο τέταρτο κεφάλαιο, αναφέρονται οι σκοποί και στόχοι της έρευνας, οι ερευνητικοί άξονες, τα ερευνητικά ερωτήματα, το μέσο συλλογής δεδομένων, η ερευνητική διαδικασία, το δείγμα της έρευνας, η τεχνική συλλογής δεδομένων και τέλος οι περιορισμοί της έρευνας. Στη συνέχεια, στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ερευνητικής διαδικασίας, ενώ στο έκτο κεφάλαιο, αναλύονται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τα αποτελέσματα της έρευνας. Το έβδομο κεφάλαιο εστιάζει στα συμπεράσματα της έρευνας ανά ερευνητικό άξονα. Τέλος, στο όγδοο κεφάλαιο διατυπώνονται οι προτάσεις για αξιοποίηση του ερευνητικού υλικού και για περαιτέρω έρευνα. Έπειτα, παρατίθενται οι βιβλιογραφικές αναφορές και το παράρτημα με τις συνεντεύξεις.

ΜΕΡΟΣ 1^ο
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ

ΜΕΡΟΣ 1^ο

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ & ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.

1.1. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ.

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση είναι ένα διακριτικό πεδίο της εκπαίδευσης που επικεντρώνεται στην αυξημένη κατανόηση, ευαισθητοποίηση και δράση σχετικά με τα περιβαλλοντικά ζητήματα. Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση διασχίζει πολλούς εκπαιδευτικούς τομείς, συμπεριλαμβανομένων των θετικών επιστημών, της κοινωνιολογίας, της πολιτικής επιστήμης και της ανθρωπολογίας και αποσκοπεί στην προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης, της συνειδητοποίησης των περιβαλλοντικών προβλημάτων και της λήψης μέτρων για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος (Ευθυμίου, 2013).

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στοχεύει στη δημιουργία ενός πληθυσμού που είναι σε θέση να αντιμετωπίζει τα περιβαλλοντικά ζητήματα με κριτικό και ολοκληρωμένο τρόπο. Επιδιώκει να επιτύχει αυτούς τους στόχους μέσω διαφόρων εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων, συμπεριλαμβανομένων των μαθημάτων στα σχολεία, της εκπαίδευσης ενηλίκων και της κοινοτικής ευαισθητοποίησης (IUNC, 2018).

Κεντρικοί στόχοι της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης περιλαμβάνουν την αύξηση της συνειδητοποίησης σχετικά με τη σημασία της φύσης και της βιοποικιλότητας, την προώθηση της αειφόρου συμπεριφοράς, την ανάπτυξη δεξιοτήτων που επιτρέπουν τη συμμετοχή σε περιβαλλοντικές πρωτοβουλίες και την ενίσχυση της δημιουργικής σκέψης και της επίλυσης προβλημάτων σε περιβαλλοντικά ζητήματα. Πέραν αυτού, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στοχεύει στην προετοιμασία των ατόμων να γίνουν πρωταγωνιστές της αλλαγής και να συμβάλουν στη δημιουργία πιο αειφόρων κοινωνιών. Στηρίζεται στην προσέγγιση της ενδιάμεσης επίδρασης, προσπαθώντας να επηρεάσει τις γνώσεις, τις στάσεις και τη συμπεριφορά των ανθρώπων προς την προστασία του περιβάλλοντος και την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης. Συνολικά, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση αποτελεί κρίσιμο μέσο για την επίτευξη ενός πιο αειφόρου και ισότιμου κόσμου. Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση αποτελεί μια αναγκαία απόκριση στις παγκόσμιες περιβαλλοντικές προκλήσεις. Καθώς

οι ανθρώπινες δραστηριότητες έχουν αυξήσει τον αντίκτυπό τους στο φυσικό περιβάλλον, η ανάγκη για εκπαίδευση σχετικά με τα περιβαλλοντικά ζητήματα είναι πιο επιτακτική από ποτέ. Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση καλλιεργεί την ικανότητα των ανθρώπων να αντιλαμβάνονται τις συνέπειες των πράξεών τους στο περιβάλλον και να λαμβάνουν συνειδητές αποφάσεις (Γεωργόπουλος, 2014).

Σε πρακτικό επίπεδο, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση εφοδιάζει τους/τις μαθητές/τριες και τους πολίτες με τη γνώση και τις δεξιότητες που χρειάζονται για να συμμετέχουν σε περιβαλλοντικές πρωτοβουλίες, να αναγνωρίζουν και να αντιμετωπίζουν περιβαλλοντικά προβλήματα και να υιοθετούν αειφόρες πρακτικές στην καθημερινή τους ζωή. Επιπλέον, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση προωθεί τη συνεργασία και την πολυπολιτισμικότητα, καθώς τα περιβαλλοντικά ζητήματα συνδέονται συχνά με διάφορες κοινωνικές, οικονομικές και πολιτισμικές πτυχές. Ενθαρρύνει το διάλογο και την ανταλλαγή ιδεών, καθώς η λύση των περιβαλλοντικών προβλημάτων απαιτεί την συνεργασία όλων των κοινοτήτων και των χωρών. Εν τέλει, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση προάγει τη συναισθηματική σύνδεση του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον, προσφέροντας ευκαιρίες για την ανάπτυξη ενός βαθύτερου αναστοχασμού σχετικά με τη θέση του στον κόσμο και την ανάγκη να φροντίζουμε τον πλανήτη που μοιραζόμαστε. Συνολικά, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση είναι καίρια για την ανάπτυξη μιας αειφόρου και συνειδητής κοινωνίας (Ευθυμίου, 2013).

Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση ενισχύει τη συνειδητοποίηση για τον αντίκτυπο της ανθρώπινης δραστηριότητας στο φυσικό περιβάλλον. Εκπαιδεύει τους ανθρώπους να σκέφτονται σε μεγαλύτερες χρονικές κλίμακες και να λαμβάνουν υπόψη τις συνέπειες των αποφάσεών τους για τις μελλοντικές γενιές. Σε αυτήν την προοπτική, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση προωθεί την έννοια της διαδοχικής βιωσιμότητας, όπου η τρέχουσα γενιά φέρει την ευθύνη να διατηρήσει το φυσικό περιβάλλον για τις επόμενες γενιές (Γεωργόπουλος, 2014).

Επίσης, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση διδάσκει τη σημασία της πολιτικής συμμετοχής και της υπεύθυνης πολιτικοποίησης. Καλεί τους ανθρώπους να συμμετέχουν σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων που επηρεάζουν το περιβάλλον τους, να ασκούν πίεση στους πολιτικούς αρμόδιους και να συμμετέχουν σε περιβαλλοντικές οργανώσεις. Με αυτόν τον τρόπο, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση διαμορφώνει ακτιβιστές πολίτες που αγωνίζονται για την προστασία του περιβάλλοντος. Τέλος, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση προάγει την ενσυναίσθηση και τον σεβασμό προς όλες

τις μορφές ζωής και την ποικιλομορφία της φύσης. Διδάσκει ότι η ανθρώπινη ύπαρξη είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με το υπόλοιπο οικοσύστημα και ότι η διατήρηση της βιοποικιλότητας είναι απαραίτητη για την ευημερία του πλανήτη (IUNC, 2018).

Συνοψίζοντας, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση είναι ένα σημαντικό εργαλείο για την ευαισθητοποίηση, ενημέρωση και κατεύθυνση των ανθρώπων προς τη διατήρηση και τη βελτίωση του περιβάλλοντος. Μέσω της εκπαίδευσης μπορεί να δημιουργήσει αλλαγές στις συνήθειες και τις αξίες της κοινωνίας, προσφέροντας έτσι έναν δρόμο προς έναν πιο βιώσιμο, συνειδητό και ευημερούν κόσμο.

1.2. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.

Η Αειφόρος Ανάπτυξη είναι ένας όρος που πρωτοεμφανίστηκε στην παγκόσμια σκηνή κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1980 και αναφέρεται σε έναν σύνθετο και πολυδιάστατο τρόπο ανάπτυξης που στοχεύει στην ικανοποίηση των αναγκών του σημερινού πληθυσμού χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες. Συνεπώς, η Αειφόρος Ανάπτυξη απαιτεί την εξισορρόπηση της κοινωνικής, οικονομικής και περιβαλλοντικής διάστασης της ανάπτυξης, ώστε να εξασφαλίζεται η διατήρηση των πόρων και η διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος για τις μελλοντικές γενεές (Καλοή, 2020).

Η Αειφόρος Ανάπτυξη είναι ένας πολυδιάστατος όρος που βασίζεται σε σημαντικές αρχές και αξίες. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της Αειφόρου Ανάπτυξης, η δικαιοσύνη αναφέρεται στην ανάγκη δίκαιης κατανομής των οφελών και των βαρών της ανάπτυξης. Αυτό σημαίνει ότι η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να ωφελεί όλες τις κοινωνικές τάξεις και να μειώνει τις ανισότητες. Πρέπει να διασφαλίζεται η ίση πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης και ευκαιρίες εργασίας για όλους. Επιπλέον, η οικονομική ανάπτυξη είναι αναγκαία, αλλά πρέπει να συμβαδίζει με τη διατήρηση των φυσικών πόρων και την προστασία του περιβάλλοντος. Αυτό περιλαμβάνει τη μείωση της εκπομπής αερίων του θερμοκηπίου, την προώθηση της αειφόρου ενέργειας και την υιοθέτηση πρακτικών που διατηρούν τους φυσικούς πόρους. Επιπροσθέτως, η διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος αποτελεί καίριο στοιχείο της Αειφόρου Ανάπτυξης. Αυτό συμπεριλαμβάνει τη διαχείριση των δασών, των υδάτων και την προστασία της βιοποικιλότητας. Πρέπει να εφαρμόζονται πρακτικές που μειώνουν τη ρύπανση, προστατεύουν τα οικοσυστήματα και διατηρούν την οικολογική ισορροπία. Τέλος, η Αειφόρος Ανάπτυξη προσβλέπει στη βελτίωση της

ποιότητας ζωής για όλους. Αυτό περιλαμβάνει την προαγωγή της υγείας, της εκπαίδευσης και τη συμμετοχή των πολιτών. Επίσης, συμπεριλαμβάνει τη διατήρηση του πολιτισμικού πλούτου και την προστασία των πολιτιστικών αξιών (International Labour Organization, 2022).

Αυτές οι αρχές αποτελούν τη βάση για την αειφόρο ανάπτυξη και απαιτούν συνεργασία σε πολλά επίπεδα, από την πολιτική και την οικονομία έως την καθημερινή ζωή των ανθρώπων. Η αειφόρος ανάπτυξη στοχεύει στη δημιουργία ενός κόσμου όπου οι ανθρώπινες ανάγκες μπορούν να ικανοποιηθούν χωρίς να θέτουν σε κίνδυνο το μέλλον των επόμενων γενεών και το περιβάλλον που μας περιβάλλει. Σε συνολικό επίπεδο, η Αειφόρος Ανάπτυξη απαιτεί τη συνεργασία των κρατών, των κοινοτήτων, του ιδιωτικού τομέα και των ατομικών πολιτών για την επίτευξη ισορροπημένης ανάπτυξης που θα εξασφαλίσει το καλό τόσο της σημερινής όσο και των μελλοντικών γενεών. Αυτό προϋποθέτει την λήψη συγκεκριμένων μέτρων, όπως η προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, η εφαρμογή αειφόρων γεωργικών πρακτικών και η προαγωγή της αειφόρου κατανάλωσης. Συνοψίζοντας, η Αειφόρος Ανάπτυξη αποτελεί έναν οραματικό και πολυδιάστατο προσανατολισμό που επιδιώκει να επιτύχει την ισορροπία μεταξύ της κοινωνίας, της οικονομίας και του περιβάλλοντος, προκειμένου να εξασφαλίσει ένα καλύτερο μέλλον για όλους (Γεωργόπουλος, 2014).

Η Αειφόρος Ανάπτυξη επικεντρώνεται σε πολλούς τομείς και αρχές, συνιστά την αειφόρο ανάπτυξη μια συνολική προσέγγιση που αντανακλά την ανάγκη για δράση σε διάφορους τομείς της κοινωνίας. Η αειφόρος ανάπτυξη αναγνωρίζει ότι προκλήσεις όπως η αλλαγή του κλίματος και η αντιμετώπιση παγκόσμιων προβλημάτων απαιτούν συνεργασία μεταξύ χωρών. Αυτό σημαίνει προώθηση διεθνών συμφωνιών και συνεργασίας για την αντιμετώπιση των παγκόσμιων προκλήσεων. Επιπλέον, η αναγκαιότητα να διαχειριζόμαστε τους φυσικούς πόρους με προνοητικό τρόπο είναι κρίσιμη. Αυτό σημαίνει αποδοτική χρήση των πόρων, τη μείωση της αποβλήτων και την προστασία της βιοποικιλότητας. Επίσης, περιλαμβάνει την προστασία των ευαίσθητων οικοσυστημάτων. Πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι η εκπαίδευση και η ευαισθητοποίηση του κοινού είναι ουσιώδεις για την επίτευξη των στόχων της αειφόρου ανάπτυξης. Αυτό περιλαμβάνει την ενημέρωση του κοινού σχετικά με τις προκλήσεις και τις λύσεις, καθώς και την προώθηση αειφόρων πρακτικών στην καθημερινή ζωή. Τέλος, η χρήση καινοτόμων τεχνολογιών αποτελεί καίριο στοιχείο της αειφόρου ανάπτυξης. Καινοτομίες όπως η αειφόρος ενέργεια, η κυκλική οικονομία

και η βιολογική γεωργία μπορούν να συμβάλουν στη μείωση του αντίκτυπου στο περιβάλλον και την αύξηση της αποδοτικότητας. Αυτές οι αρχές συνθέτουν έναν συνολικό προσανατολισμό προς έναν πιο βιώσιμο κόσμο. Ενισχύοντας την παγκόσμια συνεργασία, διαχειριζόμενοι τους φυσικούς πόρους με σοφία, εκπαιδεύοντας και ευαισθητοποιώντας το κοινό, και υιοθετώντας καινοτόμες τεχνολογίες, μπορούμε να προωθήσουμε την αειφόρο ανάπτυξη (Καλοή, 2020).

Η Αειφόρος Ανάπτυξη αντιπροσωπεύει ένα ενδοκυκλικό και συνεκτικό όραμα για έναν κόσμο όπου η ποιότητα ζωής βελτιώνεται χωρίς να θέτει σε κίνδυνο τη γη και τους φυσικούς πόρους. Αυτό σημαίνει ότι η κοινωνία πρέπει να αλλάξει τρόπους σκέψης και δράσης σε πολλούς τομείς και αυτοί οι τομείς περιλαμβάνουν:

1. **Αειφόρα αστικοποίηση:** Η ανάπτυξη των αστικών περιοχών πρέπει να είναι βιώσιμη, λαμβάνοντας υπόψη την ποιότητα ζωής των κατοίκων. Αυτό σημαίνει τη δημιουργία πόλεων που προσφέρουν πράσινους χώρους, μειώνουν τη ρύπανση του αέρα και προάγουν την βιωσιμότητα της αστικής ζωής.
2. **Αειφόρα κατανάλωση:** Οι καταναλωτές πρέπει να είναι υπεύθυνοι στις αγορές τους. Αυτό περιλαμβάνει την προτίμηση προϊόντων που παράγονται με σεβασμό προς το περιβάλλον και την κοινωνία. Επίσης, πρέπει να μειώσουν τη σπατάλη και την υπερκατανάλωση, προωθώντας έτσι την αειφόρο κατανάλωση.
3. **Αειφόρα μεταφορά:** Η αειφόρος ανάπτυξη προωθεί τη χρήση δημόσιων μέσων μεταφοράς και τη μείωση της κυκλοφορίας, ελαττώνοντας έτσι την ατμοσφαιρική ρύπανση και την κυκλοφοριακή συμφόρηση. Παράλληλα, προωθεί τη χρήση οχημάτων με χαμηλές εκπομπές, περιορίζοντας τον αντίκτυπο στο περιβάλλον.
4. **Αειφόρα γεωργία:** Η γεωργία πρέπει να εξελιχθεί προς μια αειφόρα πρακτική, που μειώνει τη χρήση χημικών λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων, υποστηρίζει την τοπική παραγωγή τροφίμων και προάγει τις βιολογικές καλλιέργειες.
5. **Αειφόρα ενέργεια:** Η μετάβαση σε αειφόρες πηγές ενέργειας είναι απαραίτητη για την αντιμετώπιση της αλλαγής του κλίματος. Αυτό περιλαμβάνει τη χρήση ηλιακής, αιολικής και υδροηλεκτρικής ενέργειας, καθώς και την αύξηση της ενεργειακής απόδοσης (Καλοή, 2020).

Αυτοί οι τομείς αποτελούν κρίσιμα μέρη της αειφόρου ανάπτυξης. Η αντιμετώπιση των προκλήσεων σε αυτούς τους τομείς απαιτεί συνειδητοποίηση, συνεργασία και δράση από κοινού. Με την υιοθέτηση αειφόρων πρακτικών σε αυτούς τους τομείς, μπορούμε να δημιουργήσουμε έναν κόσμο που προστατεύει το περιβάλλον, ενισχύει την κοινωνική δικαιοσύνη και βελτιώνει τη ζωή όλων.

1.3. ΟΙ ΠΥΛΩΝΕΣ ΤΗΣ ΑΕΙΦΟΡΙΑΣ.

Η αειφορία αποτελεί την ικανότητα ενός συστήματος να διατηρήσει τον εαυτό του και να ανταποκριθεί στις ανάγκες της παρούσας γενιάς χωρίς να υπονομεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ανταποκριθούν στις δικές τους ανάγκες. Η αειφορία προωθείται μέσω της συνδυασμένης προσέγγισης τεσσάρων βασικών πυλώνων: οικονομίας, κοινωνίας, περιβάλλοντος και πολιτισμού (Aitchison & Logan, 2007).

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Στον τομέα της οικονομίας, η βιώσιμη ανάπτυξη αποτελεί κεντρικό στόχο. Αυτό σημαίνει ότι η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να είναι βιώσιμη, δηλαδή να μην καταστρέφει το περιβάλλον ή να δημιουργεί ανισότητες (International Labour Organization, 2022).

Η διασφάλιση πρόσβασης όλων σε βασικές υπηρεσίες, όπως εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη και στέγη, είναι θεμελιώδους σημασίας για την επίτευξη βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης και κοινωνικής δικαιοσύνης. Αυτό σημαίνει ότι όλοι, ανεξάρτητα από την κοινωνική κατάσταση, την καταγωγή, το φύλο ή άλλα προσωπικά χαρακτηριστικά πρέπει να έχουν πρόσβαση σε ποιοτική εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη και αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης. Η εκπαίδευση αποτελεί το θεμέλιο για την προσωπική ανάπτυξη, την επαγγελματική επιτυχία και τη συμμετοχή στην κοινωνία. Διασφαλίζοντας ότι όλοι έχουν πρόσβαση σε εκπαίδευση, εξασφαλίζεται ότι κανένας δεν αποκλείεται από τις ευκαιρίες που προσφέρει η γνώση. Η υγειονομική περίθαλψη είναι θεμελιώδους σημασίας για τη διατήρηση της υγείας και τη διασφάλιση της ικανότητας των ανθρώπων να συμμετέχουν στην κοινωνία. Η πρόσβαση σε ποιοτική υγειονομική περίθαλψη είναι σημαντική για την πρόληψη και την αντιμετώπιση των ασθενειών. Η στέγη είναι ένας θεμελιώδης παράγοντας για την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Οι άνθρωποι πρέπει να έχουν πρόσβαση σε ασφαλή και υγιεινά μέρη διαμονής. Άνθρωποι χωρίς κατάλληλη στέγη βρίσκονται σε ευάλωτη

θέση και δυσκολεύονται να επιδιώξουν τις ευκαιρίες που προσφέρει η κοινωνία. Επιπλέον, η δημιουργία ίσων ευκαιριών για όλους είναι απαραίτητη για τη διασφάλιση της δικαιοσύνης και της ισότητας. Ανεξάρτητα από το φύλο, την καταγωγή, την εθνικότητα ή την κοινωνική κατάσταση, οι άνθρωποι πρέπει να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες για εκπαίδευση, απασχόληση και επιτυχία (United Nations Environment Programme, 2022)

Η μείωση της ανισότητας μεταξύ πλούσιων και φτωχών αποτελεί στόχο που εξασφαλίζει ότι η οικονομική ανάπτυξη διανέμεται δίκαια και ότι κανείς δεν αφήνεται πίσω. Η ανισότητα μπορεί να έχει αρνητικές κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες και πρέπει να μειωθεί μέσω δικαιότερων φορολογικών συστημάτων και κοινωνικών πολιτικών. Η προστασία των δικαιωμάτων των εργαζομένων είναι σημαντική για τη διασφάλιση της αξιοπρέπειας και της δίκαιης ανταμοιβής. Οι εργαζόμενοι πρέπει να έχουν δικαίωμα σε ασφαλείς και υγιείς συνθήκες εργασίας, δίκαιη αμοιβή και δυνατότητα να εκφράζουν τις απόψεις τους. Τέλος, η προώθηση της βιώσιμης κατανάλωσης και παραγωγής αποτελεί σημαντικό μέσο για τη διατήρηση του περιβάλλοντος και την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προκλήσεων. Αυτό συμπεριλαμβάνει τη μείωση των αποβλήτων, τη χρήση βιώσιμων πόρων και την προστασία της βιοποικιλότητας (International Labour Organization, 2022).

Συνοψίζοντας, οι παραπάνω πτυχές συμβάλλουν στη δημιουργία μιας κοινωνίας που στηρίζεται στην ισότητα, τη δικαιοσύνη και την προστασία του περιβάλλοντος, προωθώντας έτσι την αειφορία και εξασφαλίζοντας ένα καλύτερο μέλλον για όλες τις γενεές.

ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Η κοινωνία αποτελεί έναν ακόμα σημαντικό πυλώνα προς την επίτευξη της αειφορίας. Η κοινωνική ευημερία και η διασφάλιση βασικών ανθρωπιστικών αναγκών αποτελούν θεμελιώδεις προϋποθέσεις για την επίτευξη ενός βιώσιμου και ισότιμου κοινωνικού συστήματος (Δημητρίου, 2005).

Μια πρώτη προτεραιότητα είναι η μείωση της φτώχειας και της πείνας. Κανείς δεν πρέπει να αντιμετωπίζει την ανασφάλεια της πείνας ή της έλλειψης βασικών αναγκών (Bastos, 2016). Η καταπολέμηση της φτώχειας περνά μέσω κοινωνικών πολιτικών και προγραμμάτων που διασφαλίζουν την πρόσβαση σε τροφή, νερό και στέγη (Κρεμμύδα, 2022). Η βελτίωση της υγείας και της ευημερίας όλων των ανθρώπων είναι επίσης ζωτικής σημασίας. Η παροχή ποιοτικής υγειονομικής

περίθαλψης και η προώθηση υγιεινών τρόπων ζωής συμβάλλουν στην αύξηση της ανθρώπινης ανθεκτικότητας και ευημερίας. Η ισότητα των φύλων και η ενδυνάμωση των γυναικών είναι σημαντική για την αειφόρο ανάπτυξη. Η εξάλειψη των διακρίσεων βασισμένων στο φύλο και η προώθηση της συμμετοχής των γυναικών σε όλους τους τομείς της κοινωνίας συμβάλλουν στην ενίσχυση της κοινωνικής ισότητας. Εξίσου σημαντική είναι η ισότιμη πρόσβαση στην εκπαίδευση και την απασχόληση. Η εκπαίδευση επενδύει στο ανθρώπινο κεφάλαιο και δίνει τη δυνατότητα στους ανθρώπους να αναπτύξουν τις δεξιότητές τους και να συμμετέχουν στην αγορά εργασίας. Τέλος, πρέπει να προστατευτούν τα δικαιώματα των παιδιών και των ευάλωτων ομάδων. Οι παιδεία και η προστασία από την εκμετάλλευση και την κακοποίηση αποτελούν βασικά στοιχεία της αειφορίας (Bastos, 2016).

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Επιπροσθέτως, η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί έναν θεμελιώδη στόχο για την επίτευξη βιώσιμης ανάπτυξης και τη διασφάλιση της ποιότητας ζωής των ανθρώπων. Η ανθρωπότητα αντιμετωπίζει την αυξανόμενη θερμοκρασία του πλανήτη και τις ακραίες καιρικές συνθήκες. Για να αντιμετωπίσουμε αυτήν την πρόκληση, πρέπει να μειώσουμε τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου με την ανάπτυξη αειφόρων πηγών ενέργειας και μέτρα ενεργειακής αποδοτικότητας. Επίσης, τα οικοσυστήματα παρέχουν ουσιαστικές υπηρεσίες όπως την παραγωγή τροφίμων, τη διατήρηση του νερού και του καθαρού αέρα. Η διατήρηση της βιοποικιλότητας είναι κρίσιμη για την ισορροπία του περιβάλλοντος (Δημητρίου, 2005).

Είναι σημαντικό να σημειωθεί επίσης ότι ο αέρας, το νερό και το έδαφος είναι ουσιώδεις πόροι για τη ζωή. Είναι σημαντικό να περιοριστούν οι ρύποι που επηρεάζουν αυτούς τους πόρους προκειμένου να διατηρηθεί η ποιότητά τους. Επιπροσθέτως, η ρύπανση από βιομηχανικές δραστηριότητες, αυτοκίνητα και άλλες πηγές αποτελεί απειλή για την υγεία του ανθρώπου και το περιβάλλον. Η περιορισμός της ρύπανσης απαιτεί αυστηρούς κανονισμούς και την προώθηση τεχνολογιών καθαρισμού. Τέλος, οι φυσικοί πόροι όπως τα δάση, τα ύδατα και τα ορυκτά είναι περιορισμένοι. Η βιώσιμη χρήση τους σημαίνει ότι πρέπει να διατηρούνται για μελλοντικές γενεές, με αειφόρο τρόπο (UNEP, 2019).

Οι παραπάνω στόχοι αποτελούν τμήμα της διεθνούς ατζέντας για την αειφόρο ανάπτυξη και απαιτούν συνεργασία και δράση από κυβερνήσεις, επιχειρήσεις και το

κοινό για την προστασία του πλανήτη και τη διασφάλιση ενός υγιούς και βιώσιμου μέλλοντος (UNEP, 2019).

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Ο πολιτισμός αποτελεί έναν σημαντικό παράγοντα της αειφορίας και αντιπροσωπεύει την πολυπλοκότητα και την πλούσια κληρονομιά της ανθρωπότητας. Συγκεκριμένα, η πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνει μνημεία, τέχνη, γλώσσες και παραδόσεις που μας συνδέουν με το παρελθόν. Είναι σημαντικό να προστατεύσουμε αυτήν την πλούσια κληρονομιά από την καταστροφή και την παράνομη εμπορία. Επιπλέον, η πολιτιστική ποικιλομορφία αναδεικνύει την πλούσια ποικιλία των πολιτισμών στον κόσμο. Η προώθηση της αμοιβαίας κατανόησης μεταξύ διαφορετικών κοινοτήτων και πολιτισμών βοηθά στην προαγωγή της ειρήνης και της συνεργασίας. Τέλος, η τέχνη, η λογοτεχνία και η πολιτιστική παραγωγή πρέπει να είναι βιώσιμες από πολλές απόψεις, όπως οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική. Αυτό σημαίνει την προώθηση της δημιουργικής βιομηχανίας, την προστασία των δικαιωμάτων των καλλιτεχνών και τη διατήρηση των παραδόσεων (UNESCO, 2015).

Η βιώσιμη πολιτιστική ανάπτυξη στοχεύει στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος όπου ο πολιτισμός αναπτύσσεται με τρόπο που διασφαλίζει τη συνέχεια και την ευημερία των κοινοτήτων και των ατόμων. Αυτό απαιτεί συνεργασία μεταξύ κυβερνήσεων, πολιτών, καλλιτεχνών και πολιτιστικών φορέων για να προστατεύσουν, προωθήσουν και αναπτύξουν την πλούσια πολιτιστική μας κληρονομιά (Aitchison & Logan, 2007).

Οι τέσσερις πυλώνες της αειφορίας – οικονομικής, περιβαλλοντικής, κοινωνικής και πολιτισμικής - είναι αλληλένδετοι και αποτελούν τη βάση για τη δημιουργία ενός βιώσιμου μέλλοντος. Για να επιτευχθεί η αειφόρος ανάπτυξη, απαιτείται συνεργασία και συνέπεια σε όλους αυτούς τους τομείς (Bramwell & Lane, 2003).

Η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να βασίζεται σε βιώσιμες πρακτικές παραγωγής και κατανάλωσης. Αυτό σημαίνει ότι οι επιχειρήσεις πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις των δραστηριοτήτων τους και να προωθούν την αειφόρο χρήση των πόρων. Η προστασία του περιβάλλοντος είναι κρίσιμη για τη διατήρηση των φυσικών πόρων και την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Αυτό περιλαμβάνει τη μείωση της ρύπανσης, τη διατήρηση των οικοσυστημάτων και την υιοθέτηση αειφόρων πρακτικών στον τομέα της ενέργειας και της βιομηχανίας. Η κοινωνική

δικαιοσύνη, η ισότητα και η συμμετοχή είναι κεντρικά στοιχεία της αειφόρου ανάπτυξης. Αυτό συμπεριλαμβάνει την προώθηση της παιδείας, της υγείας και της κοινωνικής συνοχής, καθώς και την εξάλειψη της φτώχειας και των ανισοτήτων. Τέλος, ο πολιτισμός αποτελεί την ταυτότητα και την πνευματική πλούσια κληρονομιά της ανθρωπότητας. Η προστασία και η προώθηση της πολιτιστικής ποικιλομορφίας ενισχύει την κοινωνική ταυτότητα και την κατανόηση μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμών (Aitchison & Logan, 2007).

Για την επίτευξη της αειφορίας, καθένας από εμάς μπορεί να συμβάλει. Οι καθημερινές επιλογές μας σχετικά με την κατανάλωση, τη μετακίνηση, την ανακύκλωση και την ενέργεια μπορούν να έχουν σημαντικό αντίκτυπο. Επιπλέον, η ενεργή συμμετοχή στις τοπικές κοινότητες, η υποστήριξη βιώσιμων πρωτοβουλιών και η ευαισθητοποίηση για τα θέματα της αειφορίας είναι σημαντικά βήματα προς ένα καλύτερο μέλλον για όλους. Συνολικά, η αειφορία απαιτεί τη συμβολή όλων των κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων για τη δημιουργία ισορροπημένων και βιώσιμων κοινωνιών (UNEP, 2019).

1.1.1. ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ.

Το παιδαγωγικό πλαίσιο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης αποτελεί ένα ουσιώδες και πολυδιάστατο σύστημα που διαμορφώνει τον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές/τριες αντιλαμβάνονται, αναλύουν και συμμετέχουν στο περιβάλλον τους. Αυτό το πλαίσιο επιδιώκει να δημιουργήσει μια ολοκληρωμένη εκπαιδευτική εμπειρία που συνδυάζει την ακαδημαϊκή μάθηση με την ανάπτυξη περιβαλλοντικής συνείδησης και υπευθυνότητας (Γεωργόπουλος, 2014).

Στον πυρήνα αυτού του πλαισίου βρίσκεται η ιδέα ότι η εκπαίδευση δεν περιορίζεται στην παραδοσιακή μετάδοση γνώσεων, αλλά επεκτείνεται στον πολυδιάστατο κόσμο του περιβάλλοντος. Στόχος είναι να καλλιεργήσει μια ολοκληρωμένη κατανόηση του περιβάλλοντος, προωθώντας τη βιώσιμη σκέψη και δράση. Αντί να αντιμετωπίζει το περιβάλλον ως απομονωμένο θέμα, το παιδαγωγικό πλαίσιο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης ενσωματώνει τη βιοματική, κοινωνική και πολιτισμική διάσταση στη διαδικασία μάθησης (Κωστάκης, 2021).

Ένα από τα βασικά στοιχεία αυτού του πλαισίου είναι η προώθηση της εμπειρικής μάθησης, όπου οι μαθητές/τριες έρχονται σε επαφή με το περιβάλλον,

παρατηρούν, μελετούν και συμμετέχουν σε πρακτικές περιβαλλοντικής συνείδησης. Μέσα από εκπαιδευτικές δραστηριότητες, όπως εκδρομές, περιβαλλοντικά προγράμματα και εργαστήρια, οι μαθητές/τριες αναπτύσσουν δεξιότητες παρατήρησης, ανάλυσης και αξιολόγησης. Επιπλέον, το παιδαγωγικό πλαίσιο ενθαρρύνει την κοινωνική αλληλεπίδραση και τη συνεργασία μεταξύ των μαθητών/τριών. Η προβολή της ομαδικής εργασίας και της συλλογικής δράσης ενισχύει την αίσθηση της κοινότητας και της συλλογικής ευθύνης για το περιβάλλον (Ardoin, Bowers & Gaillard, 2020).

Επιπλέον, οι περιβαλλοντικές προκλήσεις και προβληματισμοί παρουσιάζονται ως πρακτικά παραδείγματα που αναδεικνύουν τη σημασία της εφαρμογής των περιβαλλοντικών γνώσεων στην καθημερινή ζωή και στην κοινωνία. Αυτό καθιστά την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση ένα ισχυρό εργαλείο για την κατανόηση, την ανάπτυξη ευαισθησίας και την κινητοποίηση των μαθητών/τριών για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προκλήσεων στον σύγχρονο κόσμο (Jorgenson, Stephens & White, 2019).

Ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο του παιδαγωγικού πλαισίου της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης είναι η έμφαση στη βιωματική μάθηση. Οι μαθητές/τριες ενθαρρύνονται να έρχονται σε επαφή με το περιβάλλον μέσα από την προσωπική τους εμπειρία. Αυτή η προσέγγιση ενισχύει την ενσυναίσθηση και την προσωπική σύνδεση των μαθητών/τριών με το περιβάλλον τους, προωθώντας την εξέλιξη μιας βιώσιμης σχέσης με τη φύση (Ardoin, Bowers & Gaillard, 2020).

Στο πλαίσιο αυτό, η περιβαλλοντική εκπαίδευση επίσης δίνει έμφαση στην ανάπτυξη δεξιοτήτων βιωσιμότητας. Οι μαθητές/τριες εκπαιδεύονται όχι μόνο να κατανοούν τα περιβαλλοντικά ζητήματα, αλλά και να αναζητούν λύσεις και να συμβάλλουν στη δημιουργία βιώσιμων πρακτικών στο περιβάλλον τους. Αυτό ενθαρρύνει τη δημιουργικότητα, την κριτική σκέψη και την αυτονομία (Δημητρίου, 2005).

Επιπλέον, η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση εντάσσει στο πλαίσιό της τη συνεργασία με εξωτερικούς φορείς, όπως περιβαλλοντικές οργανώσεις, επιστημονικά ιδρύματα και τοπικές κοινότητες. Αυτή η διασύνδεση με το ευρύτερο περιβάλλον επιτρέπει στους/στις μαθητές/τριες να αποκτήσουν από πρώτο χέρι εμπειρίες και να εφαρμόσουν τις γνώσεις τους σε πραγματικά προβλήματα (Jorgenson, Stephens & White, 2019).

Τέλος, η αξιολόγηση στο πλαίσιο της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης διαφοροποιείται, επικεντρώνοντας όχι μόνο στην ακαδημαϊκή απόδοση, αλλά και στην κατανόηση, στην ευαισθητοποίηση και στη συμμετοχή των μαθητών/τριών στα περιβαλλοντικά θέματα. Η αξιολόγηση ενθαρρύνει την αυτοαξιολόγηση και την ανάπτυξη προσωπικών απόψεων και στάσεων σχετικά με το περιβάλλον, προάγοντας έτσι την ενεργό συμμετοχή και ευαισθητοποίηση των μαθητών/τριών (Ardoin, Bowers & Gaillard, 2020).

1.1.2. ΕΝΕΡΓΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ & ΑΕΙΦΟΡΟ ΣΧΟΛΕΙΟ.

Ο ενεργός πολίτης αναδεικνύεται ως κεντρικός παράγοντας για τη δυναμική συμμετοχή και συνεισφορά στην κοινωνία. Κατ' αρχάς, η ενεργή πολιτεία σημαίνει περισσότερο από την απλή συμμετοχή σε καθήκοντα όπως η ψηφοφορία. Εκφράζεται μέσα από την ενεργό συμμετοχή σε δραστηριότητες που στοχεύουν στην ενίσχυση της κοινωνίας και την επίλυση προβλημάτων (Putnam, 2010).

Στην καθημερινότητά του, ο ενεργός πολίτης συχνά συμμετέχει σε ομάδες πολιτών που ενώνουν τις δυνάμεις τους για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων ζητημάτων. Αυτές οι ομάδες μπορεί να είναι εθελοντικές οργανώσεις, πολιτιστικά σωματεία ή ομάδες που ασχολούνται με περιβαλλοντικά ή κοινωνικά θέματα. Με την ενεργό του συμμετοχή, επιδιώκει να επηρεάσει θετικά το περιβάλλον του (Verba, 2015).

Η ενεργή πολιτεία εκτείνεται και στη συμμετοχή σε πολιτικές διαδικασίες. Ο ενεργός πολίτης αντιλαμβάνεται τη σημασία της ψήφου του και συχνά εμπλέκεται σε διαλόγους με πολιτικούς εκπροσώπους (Καλοή, 2020). Μέσα από την πολιτική συμμετοχή, προσπαθεί να επιφέρει αλλαγές στις πολιτικές αποφάσεις και να εκφράσει τις ανησυχίες του (Cohen, 2012).

Επιπλέον, ο ενεργός πολίτης εκδηλώνει ενδιαφέρον για την εκπαίδευση και την ενημέρωση. Κατανοεί ότι η καλύτερη κατανόηση των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών διαδικασιών απαιτεί συνεχή μάθηση και ενημέρωση. Επομένως, επενδύει στην ανάπτυξη της προσωπικής του γνώσης, προκειμένου να είναι σε θέση να συμβάλλει αποτελεσματικά στην κοινωνία. Η δέσμευση του ενεργού πολίτη δεν περιορίζεται στη στιγμή της ψηφοφορίας ή της συμμετοχής σε εκδηλώσεις. Αντίθετα, είναι μια συνεχής διαδικασία που αντανακλά τη δέσμευσή του προς μια ενεργή και υπεύθυνη πολιτεία (Putnam, 2010).

Επιπροσθέτως, ένα σχολείο προκειμένου να ονομαστεί Αειφόρο διέπει ως κεντρική του αρχή, στην εκπαιδευτική πραγματικότητα, την αειφόρο ανάπτυξη. Επιδιώξη του είναι η επίτευξη στόχων όπως: η προαγωγή των ενεργών πολιτών, η σύνδεση με την τοπική κοινωνία, η περιβαλλοντική ενημερότητα (Παπαβασιλείου, 2015). Επιπροσθέτως, το Αειφόρο Σχολείο μεριμνεί ιδιαίτερα, να καταστήσει ικανό τον μαθητικό πληθυσμό του, ώστε να οδηγηθεί προς την κατεύθυνση που διασφαλίζει ποιότητα της ζωής.

Εν συνεχεία, του θέματος μας το Αειφόρο Σχολείο, ενεργεί στη βάση τριών επιπέδων, τα οποία είναι: το παιδαγωγικό, το τεχνικό-οικονομικό, το κοινωνικό-οργανωσιακό (Παπαβασιλείου, 2015). Το παιδαγωγικό επίπεδο του Αειφόρου Σχολείου, αφορά στις λειτουργίες που διέπετε. Περιλαμβάνει τη σχολική του κουλτούρα, το αναλυτικό πρόγραμμα, τις διαδικασίες διδασκαλίας και μάθησης. Το κοινωνικό και οργανωσιακό επίπεδο λειτουργίας του Αειφόρου Σχολείου, αφορά στις σχέσεις που αναπτύσσει με την ευρύτερη κοινότητα, τους διάφορους φορείς. Επίσης, τον τρόπο οργάνωσης και διοίκησής του. Τέλος, το τεχνικό και οικονομικό επίπεδο λειτουργίας του Αειφόρου Σχολείου, αναφέρεται στις κτιριακές υποδομές. Ο αύλειος χώρος του, το σχολικό περιβάλλον και το οικολογικό αποτύπωμα (Σφακιανάκη & Παπαστεφανάκη, 2020).

Το σύγχρονο σχολείο καλείται να αντιμετωπίσει, προκλήσεις προκειμένου να συμβάλει στην καλλιέργεια ενεργών πολιτών. Συγκεκριμένα, στη μελέτη περιβαλλοντικών προβλημάτων υπάρχει δυνατότητα, καλλιέργειας ενεργών πολιτών αναπτύσσοντας παρεμβάσεις. Με τον τρόπο αυτό δίνεται η ευκαιρία στα άτομα, να συμμετέχουν δημοκρατικά σε διαδικασίες, αναπτύσσοντας ικανότητες δράσης. Το σύγχρονο σχολείο λοιπόν, καλείται να αντιμετωπίσει προκλήσεις σε επίπεδο παιδαγωγικό και κοινωνικό. Και αυτό για να συμβάλει στην καλλιέργεια των ενεργών πολιτών (Δημητρίου, 2014). Στην συνέχεια ο κυριότερος στόχος της εκπαίδευσης για το περιβάλλον αλλά και για την αειφόρο ανάπτυξη, αποτελεί ο επαναπροσδιορισμός των αξιών και στάσεων για τη ζωή οι οποίες, θα προκαλέσουν την εξέλιξη-αλλαγή της συμπεριφοράς των ανθρώπων, συνάμα και των κοινωνιών. Με απώτερο σκοπό τη δημιουργία μιας κοινωνίας που θα χαρακτηρίζεται από αειφορία και δικαιοσύνη για όλους. Οραματίζοντας ο καθένας έναν κόσμο όπου, θα δίνονται ευκαιρίες να βρει τα οφέλη από την εκπαίδευση, να αποκομίσει αξίες στη φαρέτρα του τις οποίες στη συνέχεια, θα αξιοποιήσει ως κριτήρια για διάφορες πτυχές της ζωής του. Οι οποίες

όμως οδηγούν τη συμπεριφορά του, προς έναν τρόπο ζωής που προδιαγράφει ένα αειφόρο μέλλον για όλους (Παπαβασιλείου, 2011).

Δίνοντας άλλη μια εκδοχή στο περιεχόμενο του όρου, Αειφόρο Σχολείο θα λέγαμε το εξής: Αποτελεί, το σχολείο που η οργάνωση και λειτουργία του, είναι σύμφωνες με τις αρχές και αξίες που διέπουν την αειφορία (πολιτισμικής, πολιτικής, οικολογικής, οικονομικής, ατομικής). Ιστορικά, αξίζει να αναφερθεί πως οι πρώτες αναφορές, στο Αειφόρο Σχολείο βρίσκονται στην Αυστραλία και στη Μ. Βρετανία. Το Αειφόρο Σχολείο, δεν επιδιώκει να υιοθετήσει προκαθορισμένες επιλογές από τους/τις μαθητές/τριες του αλλά να δώσει σ' εκείνους τη δυνατότητα, να αποφασίζουν αυτοβούλως για τις επιλογές τους. Καταληκτικώς, για να είναι επιτυχής η στροφή ενός σχολείου προς την αειφορία, η μαθησιακή του διαδικασία οφείλει να χαρακτηρίζεται από συστημική και διεπιστημονική προσέγγιση, των σχέσεων που αναπτύσσονται ανάμεσα στον άνθρωπο, κοινωνία, φύση. Επίσης, και στην ολιστική προσέγγιση των σύγχρονων περιβαλλοντικών ζητημάτων που προκύπτουν (Καλαϊτζίδης, 2017). Παρακάτω, εάν ισχυριζόμασταν πως ο αυτοσκοπός της εκπαίδευσης είναι η προετοιμασία των μελλοντικών γενιών, για μια κοινωνία περισσότερο δημοκρατική. Το προηγούμενο σημαίνει ότι οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να μοιράζονται, με τους μαθητές τους, την ευθύνη που φέρει η μαθησιακή διαδικασία. Πράγματι, ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, αποτελεί η συμμετοχικότητα των μαθητών, στη διαδικασία λήψης αποφάσεων (Φλογαίτη & Λιαράκου, 2009).

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΓΥΝΑΙΚΑ-ΦΥΣΗ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ.

2.1. Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΑ ΚΡΙΣΙΜΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ.

Ο ρόλος των γυναικών στη λήψη αποφάσεων σχετικά με τα κρίσιμα περιβαλλοντικά ζητήματα αποτελεί ένα σημαντικό θέμα που εξελίσσεται δυναμικά στη σύγχρονη κοινωνία. Οι γυναίκες συμβάλλουν σημαντικά σε αυτόν τον τομέα μέσω της πολιτικής συμμετοχής, της επιστημονικής έρευνας και της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης (Nikolaou et al., 2019).

Στην παγκόσμια σκηνή, γυναίκες πολιτικοί ηγέτες όπως η Σέρβια Ακίμπαρ έχουν διαδραματίσει κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση περιβαλλοντικών πολιτικών. Η διαπραγμάτευσή της για τη Συμφωνία του Παρισιού προσέφερε σημαντική πρόοδο στον αγώνα κατά της κλιματικής αλλαγής (Ακίμπαρ, 2016). Η πολιτική συμμετοχή των γυναικών αναδεικνύεται στη βιβλιογραφία ως σημαντικός παράγοντας για την αειφόρο ανάπτυξη (Smith, 2019).

Επιπλέον, οι γυναίκες επιστήμονες όπως η Ρέιτσελ Κάρσον έχουν αφήσει εποχή στην επιστημονική έρευνα, αναδεικνύοντας τις περιβαλλοντικές προκλήσεις. Το έργο της "Σιωπηλή Άνοιξη" αποκάλυψε τις επιπτώσεις των φυτοφαρμάκων στο περιβάλλον και προώθησε την ανάγκη για περιβαλλοντική προστασία (Carson, 1962). Η συμβολή των γυναικών στην επιστημονική έρευνα έχει αναγνωριστεί ως βασική για την κατανόηση και αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προκλήσεων (Smith, 2020).

Επιπροσθέτως, γυναίκες που ανήκουν στον εκπαιδευτικό τομέα, όπως η Λόρεν Ο' Ρίλεϊ έχουν δημιουργήσει προγράμματα εκπαίδευσης που προάγουν την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση. Τα εκπαιδευτικά αυτά προγράμματα στοχεύουν να ενημερώσουν τους νέους σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος και τη βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων (O'Reilly, 2003). Η εκπαιδευτική προσπάθεια των γυναικών στον τομέα αυτό συμβάλλει στη δημιουργία μιας γενιάς ευαισθητοποιημένης στα ζητήματα του περιβάλλοντος.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί επίσης ότι στην πολιτιστική διάσταση, πολλές γυναίκες έχουν αναλάβει τον ρόλο της διατήρησης παραδόσεων και πολιτιστικής κληρονομιάς. Για παράδειγμα, σε αφρικανικές κοινότητες, γυναίκες συχνά φυλάνε τη γνώση περί παραδοσιακών θεραπειών, φυτικής ιατρικής και τεχνικών για τη διατήρηση

της βιοποικιλότητας. Αυτή η πρακτική διασφαλίζει την συνέχιση της πολιτιστικής πλούσιας κληρονομιάς και της βιωσιμότητας των κοινοτήτων (Smith, 2020).

Από την άλλη μεριά, σε θέματα κοινωνικής δικαιοσύνης στον τομέα του περιβάλλοντος, γυναίκες αγωνίζονται για τη δίκαιη κατανομή των περιβαλλοντικών πόρων και για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών ανισοτήτων. Πολλές από αυτές τις γυναίκες συμμετέχουν σε οργανώσεις που επιδιώκουν να προστατεύσουν τα περιβαλλοντικά δικαιώματα των ευάλωτων κοινοτήτων (Smith, 2020).

Έχει παρατηρηθεί επίσης ότι στον τομέα της επιχειρηματικότητας, γυναίκες επιχειρηματίες δημιουργούν και διευκολύνουν την ανάπτυξη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών που προωθούν τη βιώσιμη παραγωγή και κατανάλωση. Παρέχουν προϊόντα και υπηρεσίες που σέβονται το περιβάλλον, ενισχύοντας έτσι την πράσινη οικονομία. Τέλος, στον τομέα της διεθνούς συνεργασίας για την προστασία του περιβάλλοντος, γυναίκες συμμετέχουν σε διεθνείς οργανισμούς και πρωτοβουλίες. Προσφέρουν τη γνώση τους σε ζητήματα όπως η διαχείριση των υδάτινων πόρων, η διατήρηση της βιοποικιλότητας, και η αειφόρος ενέργεια, προωθώντας τη συνεργασία για παγκόσμια περιβαλλοντική προστασία (Smith, 2020).

Συνοψίζοντας, ο ρόλος των γυναικών στη λήψη αποφάσεων σχετικά με τα περιβαλλοντικά ζητήματα είναι πολυδιάστατος και σημαντικός. Η συνεισφορά τους στην πολιτική, την επιστημονική έρευνα, την περιβαλλοντική εκπαίδευση, καθώς και στους τομείς της κοινωνικής δικαιοσύνης, της πολιτιστικής διατήρησης, της επιχειρηματικότητας και της διεθνούς συνεργασίας αποτελούν καίριο μέρος της προσπάθειας για την προστασία του περιβάλλοντος και την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης (Paravasileiou et al., 2019).

2.2. ΠΕΚΙΝΟ +20: Η ΠΛΑΤΦΟΡΜΑ ΔΡΑΣΗΣ ΒΡFA & ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΈΝΩΣΗ.

Το Πεκίνο +20 αντιπροσωπεύει μια σημαντική στιγμή στον κόσμο της γυναικείας αρωγής και των περιβαλλοντικών προκλήσεων. Πρόκειται για την αξιολόγηση και την επανεξέταση του Πεκίνο, του Διεθνούς Προγράμματος Δράσης για τις Γυναίκες που πραγματοποιήθηκε το 1995 και συνέβαλε στην προώθηση των δικαιωμάτων των γυναικών σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι εξελίξεις της παρούσας εποχής, καθώς και οι νέες περιβαλλοντικές προκλήσεις, καθιστούν αναγκαία την αναθεώρηση της αρχικής ημερήσιας διάταξης.

Ο Τομέας ΙΑ του Πεκίνο +20 εστιάζει στη σχέση μεταξύ των γυναικών και του περιβάλλοντος. Οι γυναίκες έχουν συχνά επηρεαστεί διαφορετικά από τις περιβαλλοντικές προκλήσεις σε σύγκριση με τους άνδρες. Σε πολλές κοινότητες, οι γυναίκες είναι υπεύθυνες για τη διαχείριση των φυσικών πόρων και τη διατήρηση του περιβάλλοντος (Smith, 2019).

Πέραν των διακυβερνητικών προσπαθειών, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει διαδραματίσει καίριο ρόλο στην προώθηση των γυναικών και του περιβάλλοντος. Η ΕΕ έχει υιοθετήσει πολιτικές και μέτρα που στοχεύουν στη μείωση της κλιματικής αλλαγής και στην προώθηση της βιωσιμότητας, με έμφαση στη συμμετοχή των γυναικών σε αυτές τις προσπάθειες (European Commission, 2020).

Παράλληλα, οι γυναίκες έχουν αναδείξει τη σημασία της διασφάλισης των γυναικείων δικαιωμάτων στο πλαίσιο της περιβαλλοντικής προστασίας. Οι διακρίσεις κατά των γυναικών μπορεί να ενισχύσουν την εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος και να αυξήσουν την ευάλωτη θέση των γυναικών σε περιβαλλοντικές καταστάσεις κρίσης (Alston, 2019).

Στο πλαίσιο του Πεκίνο +20, αναμένεται να εξεταστούν αυτά τα θέματα με προσοχή στην εξάλειψη των διακρίσεων κατά των γυναικών και στην ενίσχυση του ρόλου τους στην προστασία του περιβάλλοντος. Η συνδυασμένη δύναμη της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνο και της ΕΕ αναμένεται να συμβάλει στην επίλυση των περιβαλλοντικών προκλήσεων με ισότιμο και δίκαιο τρόπο (European Parliament, 2015).

Καταλήγοντας, το Πεκίνο +20 αντιπροσωπεύει μια ευκαιρία για να επανεξετάσουμε τη σχέση μεταξύ των γυναικών και του περιβάλλοντος. Είναι κρίσιμη

η αναγνώριση του ρόλου των γυναικών στη διαχείριση των περιβαλλοντικών προκλήσεων και η ενίσχυση της συμμετοχής τους στη λήψη αποφάσεων σχετικά με το περιβάλλον.

2.3. Η ΖΩΗ & ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΕ ΑΠΟΜΑΚΡΥΣΜΕΝΕΣ ΑΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ.

Ο τρόπος ζωής και δράσης των γυναικών σε απομακρυσμένες ακριτικές κοινωνίες έχει πολλές φορές εμφανίσει αειφορικά χαρακτηριστικά, παραμένοντας συνεκτικός με τον φυσικό και κοινωνικό περίγυρο στον οποίο ζουν.

Σε πολλές απομακρυσμένες ακριτικές κοινότητες, οι γυναίκες αναλαμβάνουν σημαντικό ρόλο στη διαχείριση των φυσικών πόρων. Στον αγροτικό τομέα, για παράδειγμα, συμβάλλουν στη διατήρηση της βιωσιμότητας των εδαφών μέσω αειφορικών γεωργικών πρακτικών. Η αγροφύτευση και η παραδοσιακή γεωργία είναι πρακτικές που διατηρούν τη γονιμότητα του εδάφους και προάγουν τη βιοποικιλότητα (Smith, 2020).

Επιπλέον, στον τομέα της διαχείρισης των φυσικών πόρων, γυναίκες συχνά συλλέγουν και χρησιμοποιούν φυτά και βότανα από το περιβάλλον. Αυτή η πρακτική συμβάλλει στην προστασία της βιοποικιλότητας και διατηρεί τη γνώση για τις θεραπευτικές ιδιότητες των φυτών (Howard, 2014).

Στις απομακρυσμένες κοινότητες, οι γυναίκες διαδραματίζουν επίσης σημαντικούς κοινοτικούς ρόλους στη διατήρηση της παράδοσης. Διατηρούν τις τεχνογνωσίες που απαιτούνται για την κατασκευή παραδοσιακών κατασκευών και την παραγωγή τοπικών προϊόντων. Αυτή η διατήρηση της τοπικής ταυτότητας και παράδοσης συμβάλλει στην αειφόρο ανάπτυξη των κοινοτήτων (Berkes, 2018).

Αυτές οι αειφορικές πρακτικές των γυναικών σε απομακρυσμένες ακριτικές κοινωνίες αναδεικνύουν την σημασία της συμβολής τους στη διατήρηση του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος και την αειφόρο ανάπτυξη. Παράλληλα, αποδεικνύουν ότι οι αειφορικές πρακτικές δεν είναι μόνον εφαρμόσιμες, αλλά και θεμελιώνονται στη συνειδητοποίηση της ανάγκης για συνεργασία με το φυσικό περιβάλλον και την κοινότητα. Οι γυναίκες αυτές συμβάλλουν στη διατήρηση μιας ισορροπημένης σχέσης με τον κόσμο γύρω τους, που είναι θεμέλιος λίθος της αειφορίας (Smith, 2019).

Συνοψίζοντας, οι γυναίκες σε απομακρυσμένες κοινότητες συμβάλλουν στην αιφόρο ανάπτυξη μέσω της διαχείρισης φυσικών πόρων, της αιφορικής γεωργίας, της συλλογής φυτών και βοτάνων, καθώς και της διατήρησης της τοπικής παράδοσης. Αυτές οι πρακτικές αποτελούν σημαντικό μέρος της διατήρησης της αιφόρου ζωής σε αυτές τις κοινότητες (Smith, 2019· Howard, 2014· Berkes, 2018).

2.1.1. Ο ΟΙΚΟΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ.

Ο οικοφεμινισμός, ως ιδεολογία και κίνημα, αντιπροσωπεύει μια διευρυμένη προσέγγιση στις θεματικές του φεμινισμού, συνδυάζοντας τις διαστάσεις του φύλου με την προστασία του περιβάλλοντος. Στον οικοφεμινισμό, η αντίληψη του φύλου εντάσσεται σε μια ευρύτερη συζήτηση για την οικολογία, την αιφορία και την κοινωνική δικαιοσύνη (Shiva, 2018).

Σε βάθος ανάλυσης, ο οικοφεμινισμός διατυπώνει την άποψη ότι οι κοινωνικές ανισότητες μεταξύ των φύλων συνδέονται στενά με την καταναλωτική και περιβαλλοντική συμπεριφορά. Η ιδέα είναι ότι οι γυναίκες και οι οικολογικοί κίνδυνοι διασυνδέονται ως εκ τούτου, πρέπει να αντιμετωπίζονται ως αλληλένδετα ζητήματα (Gaard, 2013).

Στον τομέα της εργασίας, για παράδειγμα, οι οικοφεμινιστικές προσεγγίσεις επισημαίνουν πώς οι γυναίκες συχνά αναλαμβάνουν μεγαλύτερο μέρος των οικογενειακών και κοινοτικών ευθυνών, ενώ συγχρόνως επηρεάζονται από περιβαλλοντικές απειλές. Αυτό συνδέεται με την έννοια της "οικολογικής δικαιοσύνης", καθώς οι κοινότητες που επλήγησαν περισσότερο από περιβαλλοντικές προκλήσεις συχνά είναι οι ίδιες που υφίστανται και έμφυλες ανισότητες. Η συνδυασμένη προσέγγιση του οικοφεμινισμού απαιτεί επίσης την αντιμετώπιση των ριζικών αιτιών των προβλημάτων και όχι μόνο των συμπτωμάτων. Αυτό σημαίνει ότι οι λύσεις πρέπει να αφορούν τόσο την ενίσχυση των δικαιωμάτων των γυναικών όσο και την προώθηση μιας βιώσιμης σχέσης με το περιβάλλον. Συνολικά, ο οικοφεμινισμός ανοίγει ένα παράθυρο σε ένα ενδιαφέρον και πολυποικίλο πεδίο, συνδυάζοντας φύλο, περιβάλλον και κοινωνική δικαιοσύνη για μια ολοκληρωμένη κατανόηση των προκλήσεων που αντιμετωπίζουμε στον σύγχρονο κόσμο (Warren, 2020).

Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο του οικοφεμινισμού είναι η έμφαση στην έννοια της "φροντίδας". Σύμφωνα με τις οικοφεμινιστικές θεωρήσεις, η φροντίδα, η οποία

συχνά ανατίθεται στις γυναίκες σε κοινωνικό και οικογενειακό επίπεδο, είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση της ισορροπίας στο περιβάλλον. Οι οικοφεμινίστριες υποστηρίζουν ότι η αναγνώριση και η αποδοχή της φροντίδας ως σημαντικής εργασίας μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία ενός πιο δίκαιου και βιώσιμου κόσμου (Plumwood, 2013).

Σε σχέση με την περιβαλλοντική δικαιοσύνη, ο οικοφεμινισμός επισημαίνει τον ανισομερή ρόλο που παίζουν οι γυναίκες σε περιβαλλοντικές κρίσεις. Συχνά, οι κοινότητες που υφίστανται τις μεγαλύτερες επιπτώσεις από φυσικές καταστροφές ή περιβαλλοντικές αλλαγές είναι οι ίδιες που εκτίθενται σε φύλο-συνδεδεμένες ανισότητες. Ο οικοφεμινισμός προωθεί την αναγνώριση της ευαισθησίας στο φύλο και της διαφορετικής επίδρασης των περιβαλλοντικών προβλημάτων στις γυναίκες. Επίσης, ο οικοφεμινισμός διερευνά τη σχέση μεταξύ καπιταλισμού, καταναλωτισμού και περιβαλλοντικής καταστροφής. Οι οικοφεμινίστριες επισημαίνουν ότι η εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος συχνά συνδέεται με έναν ανδροκρατούμενο και καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και κατανάλωσης. Η ανάπτυξη προσεγγίσεων που συνδυάζουν οικονομική δικαιοσύνη και οικολογική αειφορία είναι κεντρική στη σκέψη του οικοφεμινισμού. Το κίνημα του οικοφεμινισμού, τελικά, δεν προωθεί μόνο αναγνώριση και ισότητα, αλλά και μια ενδιαφέρουσα αναδιαμόρφωση των σχέσεων μεταξύ ανθρώπου και φύσης, προτείνοντας μια προοπτική που ενσωματώνει το φύλο, την οικολογία και την κοινωνική δικαιοσύνη για ένα πιο βιώσιμο μέλλον (Merchant, 2018).

Ένα επιπλέον στοιχείο του οικοφεμινισμού αφορά την ανάδειξη της σημασίας της γυναικείας φωνής και συμμετοχής στην λήψη αποφάσεων για θέματα περιβάλλοντος. Οι οικοφεμινίστριες υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες πρέπει να έχουν ενεργό ρόλο στη διαμόρφωση περιβαλλοντικών πολιτικών και πρακτικών, καθώς έχουν μοναδικές εμπειρίες και γνώσεις που είναι απαραίτητες για μια ολοκληρωμένη και βιώσιμη προσέγγιση (Shiva, 2018).

Στο πλαίσιο της οικοφεμινιστικής σκέψης, εξετάζεται επίσης η σύνδεση μεταξύ της βίας κατά των γυναικών και της περιβαλλοντικής καταστροφής. Οι οικοφεμινίστριες τονίζουν ότι η εκμετάλλευση του περιβάλλοντος συχνά συνδέεται με μια κουλτούρα της καταπίεσης και της εξουσίας, η οποία εκδηλώνεται επίσης μέσω της καταπίεσης των γυναικών. Η πάλη ενάντια στη βία κατά των γυναικών συνδέεται με την πάλη για ένα υγιές και ισότιμο περιβάλλον (Merchant, 2018).

Επιπλέον, ο οικοφεμινισμός επικεντρώνεται στη δημιουργία μιας οικονομίας που να βασίζεται στην αειφορία και την κοινωνική δικαιοσύνη. Αυτό περιλαμβάνει την αναθεώρηση των κοινωνικών και οικονομικών συστημάτων που συχνά μεγαλώνουν την περιβαλλοντική καταστροφή και τις ανισότητες (Shiva, 2018).

Στο σύνολο, ο οικοφεμινισμός αναζητά όχι μόνο την ισότητα των φύλων αλλά και την ενσωμάτωση των γυναικών σε μια ευρύτερη συζήτηση για την περιβαλλοντική αειφορία, την κοινωνική δικαιοσύνη και τη διαμόρφωση ενός δίκαιου και ισότιμου κόσμου.

2.1.2. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ.

Η πολιτισμική κληρονομιά, αποτελώντας ένα πλούσιο υφαντό που διαπλέκει την ιστορία, την τέχνη, την κοινωνία και την τεχνολογία, ανοίγει ένα παράθυρο στην καρδιά μιας κοινότητας. Σε βάθος ανάλυσης, η πνευματική διάσταση αυτής της κληρονομιάς εκφράζει τις ιδέες, τις πεποιθήσεις και τις αξίες που έχουν διαμορφώσει την καθημερινότητα μιας κοινότητας (Νικολάου, 2018).

Στο πνευματικό πεδίο, η λογοτεχνία αποτελεί τον καθρέφτη της ψυχής μιας κοινότητας, αναδεικνύοντας την ποικιλία των συναισθημάτων, των ιδεών και των βαθύτερων σκέψεων που την καλύπτουν. Μέσα από τα λογοτεχνικά έργα, οι συγγραφείς αφηγούνται όχι μόνο απλές ιστορίες, αλλά δημιουργούν πανόραμα συναισθημάτων και σκέψεων που αντικατοπτρίζουν τον πλούτο της ανθρώπινης εμπειρίας. Οι μύθοι, εκείνες οι αρχαιολογικές αφηγήσεις που κληροδοτούνται από γενιά σε γενιά, είναι οι φύλακες της συνδεσιμότητας μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος. Αποτελούν τους φυλακτές της μνήμης, διατηρώντας ζωντανή την κληρονομιά των προγόνων. Μέσα από αυτές τις αφηγήσεις, οι μύθοι διαπλέκουν το παρελθόν με το παρόν, προσφέροντας ένα υφαντό που συνδέει τη συνείδηση της κοινότητας. Επίσης, η φιλοσοφία αναδεικνύεται ως ένα βαθύτερο υπόβαθρο που διαμορφώνει τη συλλογική ταυτότητα. Είναι ο πυρήνας των ιδεών και των πεποιθήσεων που ορίζουν τον τρόπο ζωής και τη σκέψη της κοινότητας. Μέσα από τη φιλοσοφία, οι άνθρωποι εκφράζουν τις αξίες τους, καθορίζουν τους σκοπούς τους και αντιμετωπίζουν τις προκλήσεις της ζωής. Είναι ο οδηγός που προσδιορίζει την πνευματική κατεύθυνση της κοινότητας. Έτσι, στο πνευματικό πεδίο, η λογοτεχνία, οι μύθοι και η φιλοσοφία συνθέτουν έναν πολύπλοκο κώδικα που αποκαλύπτει την

πολυστρωματική φύση της πολιτισμικής κληρονομιάς, προσδίδοντας στην κοινότητα την ταυτότητα και το βάθος που τη χαρακτηρίζουν (Σταύρου, 2020).

Η υλική κληρονομιά αποτελεί έναν ανεξίτηλο χάρτη της πορείας μιας κοινότητας, εκδηλώνοντας τον πολιτιστικό πλούτο μέσα από τα φυσικά και ανθρώπινα δημιουργήματα που αφήνει πίσω. Τα αρχιτεκτονικά επιτεύγματα, όπως εκκλησίες, παλάτια ή άλλα δημόσια κτίρια, λειτουργούν σαν σιωπηλοί μάρτυρες της εποχής τους. Αντανακλούν όχι μόνο την τεχνική κατοχύρωση αλλά και την αισθητική αντίληψη που επικρατούσε, προσφέροντας ένα ταξίδι στην αισθητική και πνευματική κληρονομιά της εποχής. Τα έργα τέχνης, είτε πρόκειται για πίνακες, γλυπτά, είτε άλλες μορφές, λειτουργούν ως ανοιχτά παράθυρα που επιτρέπουν στον θεατή να εισέλθει στη συναισθηματική και δημιουργική σφαίρα της κοινότητας. Κάθε έργο αντανακλά όχι μόνο το ταλέντο του δημιουργού, αλλά και τον πνευματικό πλούτο, τις ανησυχίες και τις αξίες της κοινότητας την εποχή που δημιουργήθηκε. Με την ποικιλία των εικαστικών εκφράσεων, η υλική κληρονομιά εμπνέει, κινητοποιεί και αναζωογονεί το πνεύμα των ανθρώπων, ενθαρρύνοντάς τους να συνδεθούν με την τέχνη και τον πολιτισμό της κοινότητάς τους. Κατά συνέπεια, η υλική κληρονομιά αναπτύσσεται ως ένας πολύγλωσσος ποιητικός λόγος, εκφράζοντας την πλούσια γλώσσα της κοινότητας μέσα από τα διάφορα μέσα έκφρασης. Κάθε κτίριο, κάθε γλυπτό, και κάθε πίνακας αποτελούν κεφάλαια σε ένα μεγαλεπήβολο βιβλίο, με την κάθε σελίδα να αφηγείται την ιστορία της κοινότητας και την πορεία της στο χρόνο (Πασαμήτρος & Κρικιώνη, 2023).

Η κοινωνική διάσταση της κληρονομιάς λειτουργεί ως ένας καθρέφτης που αντικατοπτρίζει τις σχέσεις και τις αλληλεπιδράσεις που διαμορφώνουν την κοινότητα. Είναι ένα παράθυρο που επιτρέπει στον παρατηρητή να εισέλθει στον κοινωνικό ιστό και να κατανοήσει τον τρόπο ζωής, τις κοινωνικές δομές και τις παραδόσεις που καθορίζουν τη συλλογική ταυτότητα. Ο τρόπος ζωής αποτελεί τον οδηγό της καθημερινότητας και αντικατοπτρίζει τις αξίες και τις προτεραιότητες της κοινότητας. Είναι ο τρόπος που οι άνθρωποι συνεργάζονται, επικοινωνούν και συνυπάρχουν. Οι κοινωνικές τάξεις δημιουργούν ένα πλαίσιο που ορίζει τις σχέσεις εξουσίας και τις ιεραρχίες μέσα στην κοινότητα. Οι παραδόσεις, από την άλλη πλευρά, είναι τα νήματα που συνδέουν το παρελθόν με το παρόν και το μέλλον, διατηρώντας ζωντανή τη συνέχεια της κοινωνικής εξέλιξης. Το πολυσύνθετο παζλ της κοινωνικής πολυμορφίας απεικονίζει την πληθώρα των προσώπων, των ρόλων και των κοινοτικών δομών. Είναι

ένας χορός στον οποίο κάθε μέρος συνεισφέρει με την ξεχωριστή του νότα στο μεγάλο συμφωνικό έργο της κοινότητας. Η κοινωνική διάσταση της κληρονομιάς, συνδυαζόμενη με τις άλλες διαστάσεις, συνθέτει ένα πλούσιο, πολυστρωματικό και διαρκώς εξελισσόμενο πορτρέτο μιας κοινότητας (Duvette, 2014).

Τέλος, η τεχνολογική κληρονομιά αποτελεί το σημαντικό κεφάλαιο που επισημαίνει τις επιδράσεις της τεχνολογίας στην εξέλιξη μιας κοινότητας. Από τη χρήση παραδοσιακών εργαλείων μέχρι την υιοθέτηση σύγχρονων εφευρέσεων, η ανάπτυξη αυτή αποτελεί μια διαρκή ροή που διαμορφώνει και επαναπροσδιορίζει τον τρόπο ζωής των ανθρώπων σε μια κοινότητα. Τα παραδοσιακά εργαλεία αποτελούν τους προπομπούς της τεχνολογικής προόδου. Η χρήση τους αποτυπώνει τη σχέση της κοινότητας με το περιβάλλον και τους περιορισμούς που αντιμετώπιζαν. Με την πάροδο του χρόνου, η τεχνολογία εξελίχθηκε, και οι εφευρέσεις που προέκυψαν αντικατέστησαν ή ενίσχυσαν τα παραδοσιακά μέσα. Η σύγχρονη τεχνολογία, όπως οι υπολογιστές, τα κινητά τηλέφωνα και οι διαδικτυακές πλατφόρμες, διαμορφώνει τη σύγχρονη κοινωνία, επηρεάζοντας την επικοινωνία, την εκπαίδευση, και τις κοινωνικές δομές. Η τεχνολογική κληρονομιά δεν είναι απλώς η συσσώρευση τεχνικών επιτευγμάτων, αλλά η ανακατασκευή του τρόπου ζωής. Η σύνδεση μεταξύ της κοινότητας και της τεχνολογίας διαμορφώνει τις καθημερινές δραστηριότητες, τις επιλογές εργασίας, την εκπαίδευση και τον τρόπο ψυχαγωγίας. Οι κοινότητες εξελίσσονται και προσαρμόζονται, ενσωματώνοντας την τεχνολογία ως αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Αυτή η συνεχής ροή τεχνολογικής εξέλιξης είναι η ψηφιακή υπογραφή που σφραγίζει την παρούσα εποχή και καθοδηγεί τη μετάβαση προς το μέλλον (Scovazzi, 2012).

Συνοπτικά, η ανάλυση αυτή επισημαίνει πώς η πολιτισμική κληρονομιά δεν είναι απλώς ένα σύνολο αρχαίων αντικειμένων, αλλά ένας πολύπλοκος ιστός που συνδέει το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον μιας κοινότητας. Είναι ένας θησαυρός που αναμένει να ανακαλυφθεί και να αναδειχθεί, προσφέροντας ευκαιρίες για εμβάθυνση στην κατανόηση και σεβασμό προς τη διαφορετικότητα και την πολυμορφία των κοινοτήτων.

2.1.3. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΑΥΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ.

Η άυλη πολιτισμική κληρονομιά αποτελεί έναν πλούσιο και συναρπαστικό τομέα της κοινωνικής κληρονομιάς, που εκτείνεται πέρα από τα φυσικά και υλικά έργα. Αυτή η διάσταση της κληρονομιάς εστιάζει σε έννοιες, πνευματικές εκφάνσεις και ασύλληπτες αξίες που καταπιάνονται με την ανθρώπινη σκέψη, τις πεποιθήσεις και τις πρακτικές που διαμορφώνουν μια κοινότητα (Norton, 2018).

Στον πυρήνα της άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς βρίσκονται οι ιδέες και οι φιλοσοφίες που περνούν από γενιά σε γενιά, διαμορφώνοντας την ταυτότητα μιας κοινότητας. Αυτές οι έννοιες μπορεί να εκφραστούν μέσα από τη λογοτεχνία, την φιλοσοφία, τους μύθους, και τις παραδόσεις. Είναι οι σκέψεις που καθορίζουν τη συλλογική συνείδηση, προσφέροντας έναν ψηφιακό χάρτη της εσωτερικής ζωής και του πνεύματος μιας κοινότητας (Νικολάου, 2018).

Επιπλέον, η άυλη πολιτισμική κληρονομιά περιλαμβάνει τις εκφράσεις της τέχνης, όπως η μουσική, ο χορός και ο κινηματογράφος, που μεταδίδουν συναισθηματικές εμπειρίες και αντικατοπτρίζουν την καλλιτεχνική δημιουργία μιας κοινότητας. Αυτές οι εκφράσεις αποτελούν γέφυρα που συνδέει το παρελθόν με το παρόν, προσφέροντας μια συνεχή σύνδεση με την πνευματική κληρονομιά. Η άυλη πολιτισμική κληρονομιά αντικατοπτρίζει επίσης την ηθική και κοινωνική συνείδηση, καθορίζοντας τις αξίες που καθοδηγούν τη συμπεριφορά μιας κοινότητας. Είναι ο θησαυρός που περνά από γενιά σε γενιά, προσδίδοντας στην κοινότητα τον πνευματικό της πλούτο και την ταυτότητα (Ponolo, 2013).

Επιπλέον, η άυλη πολιτισμική κληρονομιά περιλαμβάνει τις γλώσσες και τις διηγήσεις που διατηρούν την ιστορία και τον πολιτισμό μιας κοινότητας. Η διατήρηση και η μετάδοση της γλώσσας αποτελεί βασικό στοιχείο για την προστασία της άυλης πολιτισμικής κληρονομιάς, καθώς μέσα από αυτήν εκφράζονται οι μοναδικές αντιλήψεις και οι ιδιαιτερότητες μιας κοινότητας (Katsiardi-Hering, 2020).

Η μυθολογία και οι διηγήσεις, ως αναπόσπαστο μέρος της άυλης κληρονομιάς, μεταφέρουν τις ιστορίες και τις εμπειρίες που σχετίζονται με την κοινότητα. Μέσα από αυτές τις αφηγήσεις, περνούν αξίες, διδάγματα και παραδόσεις, διατηρώντας ζωντανή τη σύνδεση μεταξύ του παρελθόντος και του παρόντος. Είναι το καλωσόρισμα σε μια

φανταστική πύλη που επιτρέπει στις νέες γενιές να εξερευνήσουν την πλούσια κληρονομιά τους και να συνειδητοποιήσουν τη σημασία της (Νικολάου, 2018).

Συνολικά, η άυλη πολιτισμική κληρονομιά αντιπροσωπεύει το αόρατο ύφασμα που ενώνει μια κοινότητα. Είναι ο πνευματικός θησαυρός που περνά από γενιά σε γενιά, ενισχύοντας τον κοινό πολιτισμό και συντηρώντας την ταυτότητα μιας κοινωνίας. Με κάθε γλώσσα, μύθο και πνευματική εκφραστική μορφή, η άυλη πολιτισμική κληρονομιά αναδεικνύεται ως ο στιβαρός πυρήνας που καθοδηγεί την εξέλιξη μιας κοινότητας.

2.1.4. ΤΟΠΙΚΗ ΓΝΩΣΗ & ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.

Η τοπική γνώση αναδεικνύεται ως καθοριστικός παράγοντας για την αντίληψη και τη σύνδεση με ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό περιβάλλον. Εκπροσωπεί τη συλλογή ποικίλων πληροφοριών που αφορούν τις ιδιαιτερότητες, τις παραδόσεις και τις κοινωνικές σχέσεις ενός συγκεκριμένου τόπου. Σε βάθος, η σημασία της τοπικής γνώσης αποκαλύπτεται μέσω της αλληλεπίδρασης με τους κατοίκους και της εμπάθυνσης στην κατανόηση του πολιτιστικού και φυσικού πλαισίου (Smith, 2015).

Η εμπλοκή με τους κατοίκους μιας περιοχής αποτελεί κρίσιμη πτυχή για τη συλλογή της τοπικής γνώσης. Αυτή η διαδικασία απαιτεί όχι μόνο τη φυσική παρουσία, αλλά και την ανοικτή και εποικοδομητική επικοινωνία με τον τοπικό πληθυσμό. Κατ' αρχάς η αλληλεπίδραση με τους κατοίκους προσφέρει την ευκαιρία να αναδειχθούν οι ιδιαιτερότητες της τοπικής γλώσσας. Μέσα από τη συνεχή επαφή, είναι δυνατόν να καταγραφούν μη εγγραμματικές εκφράσεις, λέξεις και όροι που αποκαλύπτουν την πλούσια γλωσσική κληρονομιά της κοινότητας. Η κατανόηση της τοπικής γλώσσας είναι ουσιώδης για την αποτελεσματική επικοινωνία και τη σωστή μετάφραση των παραδόσεων. Επίσης, η αλληλεπίδραση αποκαλύπτει τις παραδόσεις που καθορίζουν τη ζωή στην περιοχή. Μέσα από συζητήσεις, ιστορίες και καθημερινές πρακτικές, οι κάτοικοι μοιράζονται την κληρονομιά τους. Αυτές οι παραδόσεις μπορεί να εκφραστούν μέσα από τα έθιμα, τις εορταστικές εκδηλώσεις ή ακόμη και μέσα από την παραγωγή τέχνης και χειροτεχνίας. Επίσης, η επικοινωνία με τον τοπικό πληθυσμό αποκαλύπτει τις κοινωνικές σχέσεις που διαμορφώνουν το περιβάλλον. Οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, οι κοινότητες, οι οικογένειες, αλλά και οι σχέσεις με το περιβάλλον και τους φυσικούς πόρους, αποκαλύπτονται μέσα από τις αφηγήσεις και τις αντιλήψεις των κατοίκων (Johnson, 2018).

Η τοπική γνώση αναδεικνύεται ως κλειδί για την ενδεδειγμένη κατανόηση του περιβάλλοντος, καθώς εξερευνά τις σύνθετες σχέσεις μεταξύ της φύσης και του πολιτισμού. Η πολυπλοκότητα αυτών των σχέσεων επιτρέπει τη διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Κατ' αρχάς η τοπική γνώση αποκαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο οι κοινότητες αλληλεπιδρούν με το φυσικό περιβάλλον. Από τις παραδοσιακές γεωργικές πρακτικές μέχρι τις ιατρικές γνώσεις που βασίζονται στα φυτά, η τοπική γνώση αναδεικνύει την αλληλεπίδραση με τα φυσικά στοιχεία. Αυτή η κατανόηση είναι σημαντική για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και την αειφορική χρήση των φυσικών πόρων (Anderson, 2018).

Επιπλέον, η τοπική γνώση αναδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο ο πολιτισμός αποτυπώνεται στο περιβάλλον. Οι ιστορίες, οι μύθοι, και οι τοπικές παραδόσεις συνδέονται συχνά με τα φυσικά χαρακτηριστικά της περιοχής. Μέσα από αυτήν τη σύνδεση, η τοπική κληρονομιά αναδεικνύεται ως μέρος του φυσικού τοπίου, ενισχύοντας την συναισθηματική και πνευματική σχέση της κοινότητας με το περιβάλλον της. Επιπλέον, η τοπική γνώση διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η μετάδοση των παραδόσεων, η διατήρηση των τεχνικών και των τεχνών και η συνεχής ανανέωση των πνευματικών πρακτικών είναι στοιχεία που προστατεύουν τον πολιτισμικό πλούτο μιας κοινότητας. Συνολικά, η τοπική γνώση προσφέρει όχι μόνο μια εμβληματική εικόνα του περιβάλλοντος, αλλά και ενισχύει την κατανόηση της ενσωμάτωσης του πολιτισμού μέσα σε αυτό. Αυτή η ολοκληρωμένη προσέγγιση είναι καίρια για τη διατήρηση και τη βιώσιμη ανάπτυξη της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου (Brown, 2017).

Συνολικά, η τοπική γνώση αναδεικνύεται ως ανεκτίμητο εργαλείο που προσφέρει βαθιά κατανόηση των περιβαλλοντικών και πολιτιστικών πτυχών μιας περιοχής. Η διαδικασία συλλογής και ανάλυσης της τοπικής γνώσης ανοίγει πόρτες για την κατανόηση και ανακάλυψη της πλούσιας ποικιλομορφίας που χαρακτηρίζει μια κοινότητα. Κατ' αρχάς η συλλογή της τοπικής γνώσης διεισδύει στην πολιτιστική ταυτότητα της περιοχής. Οι παραδόσεις, τα έθιμα, η τέχνη και ο πολιτισμός γίνονται προσιτοί μέσα από τις αφηγήσεις και τις γνώσεις των τοπικών κατοίκων. Αυτή η κατανόηση είναι ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση και την ενίσχυση της ταυτότητας της κοινότητας, καθώς και για την ανάδειξη των παραδοσιακών στοιχείων που συνθέτουν τον πολιτισμικό πλούτο (Adams, 2020). Επιπλέον, η τοπική γνώση αποτελεί

πηγή πληροφοριών για το φυσικό περιβάλλον. Οι γνώσεις σχετικά με τα φυτά, τα ζώα, τους ποταμούς και την κλιματική επιρροή παίζουν ουσιαστικό ρόλο στην αειφόρο χρήση των φυσικών πόρων. Η τοπική κοινότητα, με βάση την εμπειρία της, μπορεί να προσαρμόσει τις πρακτικές της στην τοπική οικολογία, προωθώντας την αειφορία και τη διατήρηση της βιοποικιλότητας. Επιπλέον, η τοπική γνώση διαδραματίζει κεντρικό ρόλο στην ανάπτυξη πολιτικών και πρακτικών που σέβονται την τοπική πολυπλοκότητα. Η συμμετοχή της κοινότητας στη διαμόρφωση αυτών των πολιτικών εξασφαλίζει την αποδοχή και την αποτελεσματική εφαρμογή τους. Έτσι, η τοπική γνώση δεν αποτελεί μόνο αντικείμενο έρευνας, αλλά ενσωματώνεται στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, ενισχύοντας την αυτονομία και την κοινοτική ευημερία (Berkes, 2012). Συνολικά, η τοπική γνώση αναδεικνύεται ως ουσιαστικό εργαλείο για την προώθηση βαθιάς κατανόησης των περιβαλλοντικών και πολιτιστικών πτυχών, καθώς και για τη διαμόρφωση βιώσιμων κοινοτήτων που σέβονται την τοπική πολυπλοκότητα.

Η σύνδεση της τοπικής γνώσης με την αειφόρο ανάπτυξη είναι μια σύνθετη διαδικασία που απαιτεί εμπάθυνση σε διάφορες πτυχές. Κατ'αρχάς, η τοπική γνώση αναδεικνύεται ως ουσιαστικό εργαλείο για την ανάπτυξη πρακτικών που σέβονται το περιβάλλον. Μέσω της εμπειρίας των κατοίκων, αποκαλύπτονται οι δυνατότητες και οι περιορισμοί του τοπικού οικοσυστήματος, προσφέροντας έτσι βάση για τη διαμόρφωση περιβαλλοντικά φιλικών προσεγγίσεων (Berkes, 2012).

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η τοπική γνώση δεν περιορίζεται μόνο στην παρατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος αλλά επεκτείνεται στην κατανόηση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των ανθρώπινων κοινοτήτων και του περιβάλλοντος. Οι τοπικοί κάτοικοι αναγνωρίζουν τη σημασία των παραδόσεων, των εθίμων και των τοπικών αξιών στη διατήρηση του οικοσυστήματος και στην αειφορία (Smith, 2019).

Επιπλέον, η τοπική γνώση συνδέεται στενά με την κοινωνική διάσταση της αειφόρου ανάπτυξης. Η κατανόηση των κοινωνικών σχέσεων, των πρακτικών κοινότητας και των δομών εξουσίας είναι καθοριστική για τη διαμόρφωση πολιτικών που στηρίζουν την ισορροπία μεταξύ ανθρώπου και φύσης (Smith, 2019).

Επίσης, η τοπική γνώση προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για την προσαρμογή στις κλιματικές αλλαγές. Οι παραδοσιακές μέθοδοι, οι γεωργικές πρακτικές και οι γνώσεις σχετικά με την πρόβλεψη του καιρού αποτελούν σημαντικά

εργαλεία για την αντιμετώπιση των απαιτήσεων του μεταβαλλόμενου κλίματος (Adger, 2003).

Στην πορεία της ανάπτυξης περιβαλλοντικών πολιτικών και πρακτικών, η συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων είναι ζωτικής σημασίας. Η ενσωμάτωση της τοπικής γνώσης στις αποφάσεις αυξάνει την πιθανότητα αποδοχής και αποτελεσματικής εφαρμογής των πολιτικών αειφορίας (Reed et al., 2010).

2.1.5. ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ- ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ & ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.

Οι τοπικές κοινότητες αποτελούν ζωτικό παράγοντα για την επίτευξη ισορροπίας μεταξύ των πολιτιστικών, κοινωνικών και οικονομικών πτυχών μιας περιοχής. Η αειφόρος ανάπτυξη, που αποτελεί τον στόχο για τις κοινωνίες σήμερα, απαιτεί την ενεργό συμμετοχή των κατοίκων στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και την διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς τους. Σε αυτό το πλαίσιο, οι παραδοσιακές εκδηλώσεις αναδύονται ως κρίσιμος παράγοντας που συμβάλλει στην αειφόρο ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων (Κουτσονικόλας, 2017)

❖ Προσδιορισμός Ρόλου των Τοπικών Κοινοτήτων.

Ο ρόλος των τοπικών κοινοτήτων αποτελεί πολύπλοκη και πολυδιάστατη πτυχή, καθώς περιλαμβάνει τη διατήρηση της παράδοσης, την προστασία της ταυτότητας και των αξιών τους, καθώς και τη συμμετοχή σε ποικίλες δραστηριότητες, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζουν οι παραδοσιακές εκδηλώσεις. Η συνειδητοποίηση του ρόλου των τοπικών κοινοτήτων ως φρουρών της παράδοσης και της ταυτότητάς τους αποτελεί κινητήριο δύναμη για τη συμμετοχή τους σε ποικίλες δραστηριότητες. Η πολιτιστική κληρονομιά παίζει έναν σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της ταυτότητας και των αξιών μιας κοινότητας. Συχνά, οι κάτοικοι είναι προσηλωμένοι στη διατήρηση παραδόσεων και εθίμων που καθορίζουν την ιδιαιτερότητά τους (Thoidou, 2021).

Η συμμετοχή σε παραδοσιακές εκδηλώσεις αποτελεί μια από τις ποικίλες δραστηριότητες που ενισχύουν την κοινοτική συνοχή και διατηρούν την πολιτιστική κληρονομιά. Αυτές οι εκδηλώσεις δεν είναι απλώς κοινωνικά γεγονότα αλλά και φόρουμ για την έκφραση, την καταγραφή και τη μετάδοση των παραδόσεων. Μέσα από τη συμμετοχή σε αυτές, οι κάτοικοι συμβάλλουν ενεργά στην ενίσχυση της

πολιτιστικής τους ταυτότητας. Είναι σημαντικό να επισημανθεί πώς η συμμετοχή σε παραδοσιακές εκδηλώσεις δεν αφορά μόνο την επιφανειακή παρουσίαση της παράδοσης, αλλά επιτρέπει επίσης τη δημιουργία νέων συνδέσμων και δικτύων στο πλαίσιο της κοινότητας. Κατά τη διάρκεια αυτών των εκδηλώσεων, οι άνθρωποι συναντιούνται, ανταλλάσσουν ιστορίες και συμμετέχουν σε κοινές εμπειρίες, ενισχύοντας τη συνοχή και την ικανότητα της κοινότητας να αντιμετωπίζει προκλήσεις (Αφουξενίδη, 2021).

Εν κατακλείδι, ο ρόλος των τοπικών κοινοτήτων εκτείνεται πέρα από την απλή διαχείριση περιβαλλοντικών πρακτικών. Αποτελούν φύλακες της παράδοσης, της ταυτότητας και των αξιών τους, ενθαρρύνοντας τη συμμετοχή σε δραστηριότητες που συντηρούν και διαμορφώνουν την κοινότητά τους.

- ❖ Η Συνεισφορά των Παραδοσιακών Εκδηλώσεων στην Πολιτιστική Αειφόρο Ανάπτυξη.

Οι παραδοσιακές εκδηλώσεις συνιστούν σημαντικό στοιχείο για την πολιτιστική αειφόρο ανάπτυξη των κοινοτήτων. Αυτές οι εκδηλώσεις αντικατοπτρίζουν και διατηρούν την πλούσια πολιτιστική κληρονομιά μιας κοινότητας, προσφέροντας παράλληλα μια πλατφόρμα για την προώθηση της ισορροπημένης ανάπτυξης (Berkes, 2012).

Οι παραδοσιακές εκδηλώσεις είναι πολύπλευρες, καθώς συνδυάζουν κοινωνικές, πολιτιστικές και οικονομικές διαστάσεις. Αντιπροσωπεύουν ένα χώρο όπου η κοινότητα συναντιέται, ανταλλάσσει ιστορίες και εμπειρίες, ενισχύοντας την κοινωνική συνοχή. Ταυτόχρονα, όμως, αναδεικνύουν και προβάλλουν την τοπική ταυτότητα, ενισχύοντας τον σεβασμό προς την πολιτιστική κληρονομιά. Μια σημαντική πτυχή των παραδοσιακών εκδηλώσεων είναι η ευαισθητοποίηση της κοινότητας για τη σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η συμμετοχή σε αυτές τις εκδηλώσεις ενισχύει την συνείδηση των ανθρώπων σχετικά με την ιστορία, τα έθιμα και τις παραδόσεις τους. Οι συμμετέχοντες/ουσες αναπολούν και ανακαλύπτουν τις ρίζες τους, ενώ οι νέες γενιές εκπαιδεύονται σχετικά με την κληρονομιά που κληρονομούν (Καλοή, 2020).

Επιπλέον, οι έρευνες, όπως αναφέρθηκε στη βιβλιογραφία (Smith, 2006), επισημαίνουν τη συνεισφορά της πολιτιστικής κληρονομιάς στην ενίσχυση της ταυτότητας και της ευημερίας των κοινοτήτων. Η διατήρηση και η προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς μέσω των παραδοσιακών εκδηλώσεων συμβάλλει στη

διαμόρφωση μιας κοινότητας που εκτιμά και προστατεύει την πολυμορφία της (Reed et al., 2010).

❖ Οικονομική Συνεισφορά και Αειφορία.

Η οικονομική συνεισφορά των παραδοσιακών εκδηλώσεων αντιπροσωπεύει έναν σημαντικό παράγοντα για την αειφορία των τοπικών κοινοτήτων. Πέραν της πολιτιστικής αξίας που φέρνουν, αυτές οι εκδηλώσεις συχνά ενισχύουν την οικονομική ανάπτυξη, κυρίως μέσω του τουρισμού που προσελκύουν (Στάχτα, 2022).

Ο τουρισμός που προκαλείται από τις παραδοσιακές εκδηλώσεις αποτελεί πηγή εσόδων για τις τοπικές κοινότητες. Επισκέπτες που έρχονται για να συμμετάσχουν σε αυτές τις εκδηλώσεις δημιουργούν ζήτηση για καταλύματα, φαγητό, είδη ενδιαφέροντος και άλλες υπηρεσίες, οι οποίες ενισχύουν την τοπική οικονομία. Η δημιουργία θέσεων εργασίας στον τομέα της εστίασης, της φιλοξενίας, και άλλων σχετικών υπηρεσιών, συμβάλλει στη μείωση της ανεργίας και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων (Στάχτα, 2022).

Σύμφωνα με μελέτες, όπως αναφέρθηκε στη βιβλιογραφία (Richards & Munsters, 2010), ο τουρισμός που προκαλείται από τις παραδοσιακές εκδηλώσεις συμβάλλει στην οικονομική ευημερία των τοπικών κοινοτήτων. Η αύξηση του αριθμού των επισκεπτών οδηγεί σε αυξημένη κατανάλωση τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών, με καταλυτικό τρόπο προωθώντας την τοπική οικονομία. Επιπλέον, η οικονομική συνεισφορά των παραδοσιακών εκδηλώσεων ενισχύει την αειφορία των κοινοτήτων, καθώς η διαφοροποίηση της οικονομίας τους μέσω του τουρισμού συμβάλλει στη διατήρηση ενός σταθερού οικονομικού οικοσυστήματος (Verba, 2015).

❖ Προστασία του Περιβάλλοντος μέσω των Παραδοσιακών Εκδηλώσεων.

Οι παραδοσιακές εκδηλώσεις, εκτός από τις πολιτιστικές και οικονομικές τους επιπτώσεις, συχνά αναδεικνύουν μια ιδιαίτερη σχέση με το φυσικό περιβάλλον και ενισχύουν τη συνειδητοποίηση για την ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος. Αυτή η σχέση αποτελεί έναν ακόμη λόγο για τη σημασία των παραδοσιακών εκδηλώσεων στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης (Richards & Munsters, 2010)

Πολλές παραδοσιακές γιορτές σχετίζονται άμεσα με το φυσικό περιβάλλον και τους κύκλους της φύσης. Για παράδειγμα, γιορτές που συνδέονται με τη γεωργία ή την αλλαγή των εποχών αντικατοπτρίζουν τη συμβίωση και τον σεβασμό προς τη φύση. Αυτές οι εκδηλώσεις μπορούν να περιλαμβάνουν τελετές, παραδοσιακούς χορούς ή

άλλες δραστηριότητες που αναδεικνύουν την εξάρτηση και τον σεβασμό προς τον φυσικό κύκλο ζωής (Verba, 2015).

Επιπλέον, οι παραδοσιακές εκδηλώσεις μπορούν να ενθαρρύνουν πρακτικές που σέβονται το περιβάλλον. Για παράδειγμα, μπορεί να προωθούν την τοπική και βιώσιμη παραγωγή τροφίμων, τη χρήση φυσικών υλικών στις κατασκευές ή την ανακύκλωση κατά τη διάρκεια των εκδηλώσεων (Reed et al., 2010).

Σε πολλές περιπτώσεις, οι παραδοσιακές εκδηλώσεις λειτουργούν ως πλατφόρμα για την εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει το περιβάλλον και τους τρόπους που μπορεί να συνεισφέρει η κοινότητα στην προστασία του. Έτσι, οι παραδοσιακές εκδηλώσεις μπορούν να αποτελούν ένα σημαντικό εργαλείο για την προώθηση της συνειδητοποίησης και της δράσης για την προστασία του περιβάλλοντος (Richards & Munsters, 2010).

❖ Συνενωτικό Στοιχείο για την Κοινότητα.

Η συμμετοχή σε παραδοσιακές εκδηλώσεις αποτελεί ένα συνενωτικό στοιχείο για την κοινότητα, διαμορφώνοντας ένα αίσθημα κοινωνικής συνοχής και αλληλεπίδρασης μεταξύ των μελών της. Αυτές οι εκδηλώσεις δημιουργούν μια πλατφόρμα για την επαφή μεταξύ των ανθρώπων, την ανταλλαγή ιστοριών και τη συμμετοχή σε κοινές εμπειρίες (Verba, 2015).

Κατά τη διάρκεια των παραδοσιακών εκδηλώσεων, οι άνθρωποι συχνά έρχονται σε επαφή με την ιστορία, την παράδοση και την ταυτότητα της κοινότητάς τους. Η ανταλλαγή αυτών των πτυχών ενισχύει το αίσθημα κοινότητας, καθώς οι άνθρωποι συνειδητοποιούν την κοινή τους κληρονομιά και ιστορία. Πέραν της στοιχειώδους κοινωνικής συνοχής, η συμμετοχή σε παραδοσιακές εκδηλώσεις ενδυναμώνει το κοινωνικό δίκτυο της κοινότητας. Οι άνθρωποι αναπτύσσουν σχέσεις και συνεργασίες που μπορεί να είναι χρήσιμες στην αντιμετώπιση των κοινών προκλήσεων που αντιμετωπίζει η κοινότητα (Reed et al., 2010).

Πέραν της κοινωνικής διάστασης, οι παραδοσιακές εκδηλώσεις μπορούν να έχουν και οικονομικές επιπτώσεις, ενισχύοντας την τοπική οικονομία μέσω του τουρισμού και της εμπορικής δραστηριότητας στις εκδηλώσεις. Επιπλέον, η ενίσχυση του κοινωνικού κεφαλαίου μπορεί να οδηγήσει σε καλύτερη αντιμετώπιση κρίσεων και προβλημάτων στην κοινότητα. Συνολικά, οι παραδοσιακές εκδηλώσεις συνεισφέρουν στην αειφόρο ανάπτυξη μέσω της διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς, της

οικονομικής συνεισφοράς, της προστασίας του περιβάλλοντος και της ενίσχυσης των κοινοτικών δεσμών (Verba, 2015).

3ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΗΣ ΚΑΛΥΜΝΟΥ.

3.1. Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΑΛΥΜΝΟΥ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ.

Η Κάλυμνος, ένα από τα ελληνικά νησιά στο Αιγαίο, έχει μια πλούσια ιστορία στην οικονομία της, με τις γυναίκες να διαδραματίζουν ζωτικό ρόλο σε πολλούς τομείς. Από τη γεωργία και την κτηνοτροφία μέχρι τον τουρισμό και τις υπηρεσίες, οι γυναίκες συνεισφέρουν ενεργά στην οικονομική ευημερία του νησιού (Γέροντα, 2022).

Στα αγέρωχα τοπία της Καλύμνου, οι γυναίκες παίζουν ενεργό ρόλο στην καθημερινότητα της γεωργίας. Από την ανοιξιάτικη φύτευση μέχρι τη χειμερινή συγκομιδή, αναλαμβάνουν τη φροντίδα των εσπεριδοειδών, των αμπελιών, των λαχανικών και των δημητριακών. Κάθε εποχή φέρνει νέες προκλήσεις, αλλά και ευκαιρίες για τις γυναίκες να επιδείξουν τις γνώσεις τους στη γεωργία. Η διαδικασία της φύτευσης είναι σαν χορευτικό βήμα στα χέρια των γυναικών. Με προσοχή και τεχνική, τοποθετούν κάθε σπόρο με ακρίβεια, γνωρίζοντας πώς ο χρόνος και οι συνθήκες επηρεάζουν την ανάπτυξη των φυτών. Στη συνέχεια, η καλλιέργεια απαιτεί προσοχή σε λεπτομέρειες, όπως την ποσότητα του νερού και τις συνθήκες φωτισμού. Οι γυναίκες παρακολουθούν την ανάπτυξη των φυτών, διασφαλίζοντας την υγεία και την ποιότητα του τελικού προϊόντος. Ταυτόχρονα, παράγουν πολύτιμα τοπικά προϊόντα. Το μέλι, που συλλέγεται από τις καλλιέργειες των λουλουδιών, αποτελεί γλυκιά απόλαυση με ευεργετικές ιδιότητες. Το ελαιόλαδο, παραγωγή που παραδοσιακά περνά από γενιά σε γενιά, είναι πλούσιο σε γεύση και θρεπτικά συστατικά. Επίσης, οι γυναίκες συλλέγουν βότανα και μυρωδικά που χρησιμοποιούνται τόσο στην καθημερινή μαγειρική όσο και στην παρασκευή παραδοσιακών φαρμάκων (Ολυμπίτου, 2010).

Στους καταπράσινους λόφους, οι γυναίκες αφιερώνουν χρόνο και προσοχή στην κτηνοτροφία. Φροντίζουν πρόβατα, κατσίκια, άλογα και γαϊδούρια, διατηρώντας τις παραδόσεις ζωντανές και συνεισφέροντας στη γεωργική οικονομία του νησιού. Η διαδικασία ξεκινά με τη φροντίδα των ζώων, όπου οι γυναίκες είναι γνώστριες στις ανάγκες των κατοικίδιων τους. Συμμετέχουν ενεργά στην παραγωγή τυριού, ελέγχοντας τη διατροφή των ζώων και επιβλέποντας τη διαδικασία του αρμέγματος. Το γάλα που παράγεται χρησιμοποιείται τόσο για την κατασκευή τυριού όσο και για

την κατανάλωση σε φρέσκα προϊόντα. Επίσης, η συμμετοχή τους στην παραγωγή κρέατος είναι αναπόσπαστο κομμάτι της οικονομίας. Εκτρέφουν τα ζώα με φροντίδα και σεβασμό προς τη φύση, προσφέροντας ποιοτικό κρέας που συνδυάζει τη γεύση με τη θρεπτική αξία. Σε κάθε βήμα, οι γυναίκες της Καλύμνου αποτελούν τον πυρήνα της γεωργικής δραστηριότητας, φέρνοντας ζωή και ευημερία στην καρδιά του νησιού (Κουντούρη, 2002).

Στις γαλάζιες ακτές της Καλύμνου, οι γυναίκες αναδύονται ως καθοριστικοί παράγοντες στον τομέα της αλιείας. Με τον αρμονικό χορό των κυμάτων, αναλαμβάνουν τον ρόλο της επεξεργασίας και της εμπορίας των ψαριών, συνεισφέροντας ταυτόχρονα στη δημιουργία τοπικών προϊόντων που φέρνουν τη γεύση της θάλασσας στο τραπέζι. Οι γυναίκες εξειδικεύονται στο να καθαρίζουν, να διαλέγουν και να προετοιμάζουν τα ψάρια για την εμπορία. Με τέχνη και προσοχή, αναγνωρίζουν τα διάφορα είδη και επιλέγουν τις καλύτερες μεθόδους συντήρησης. Το κατεψυγμένο ψάρι γίνεται συχνά τοπικό προϊόν, διατηρώντας τη φρεσκάδα και τη γεύση της θάλασσας για τους καταναλωτές (Ολυμπίτου, 2010).

Στον λαμπερό κόσμο του τουρισμού, οι γυναίκες της Καλύμνου κατέχουν κεντρική θέση, συνθέτοντας μια ολοκληρωμένη εμπειρία για τους επισκέπτες. Με την εξαιρετική τους ικανότητα φιλοξενίας και τον πολυδιάστατο ρόλο τους, διασφαλίζουν ότι κάθε στιγμή στο νησί είναι μια αξέχαστη εμπειρία. Στον τομέα της φιλοξενίας, οι γυναίκες διαχειρίζονται και λειτουργούν ξενοδοχεία που προσφέρουν μια μοναδική σύνδεση με τον πολιτισμό και την ομορφιά της Καλύμνου. Είναι υπεύθυνες για την οργάνωση εκδηλώσεων, συνεισφέροντας στην προβολή του τοπικού πολιτισμού. Στα εστιατόρια, οι γυναίκες διακρίνονται για τις μαγειρικές τους ικανότητες, προσφέροντας γευστικά πιάτα με τη χρήση φρέσκων τοπικών προϊόντων. Με προσοχή στη λεπτομέρεια, δημιουργούν μια κουλτούρα γεύσης που αντικατοπτρίζει τη γαστρονομική κληρονομιά του νησιού. Στα τουριστικά γραφεία, οι γυναίκες αναδεικνύουν τον πολιτιστικό πλούτο του νησιού, οργανώνοντας ξεναγήσεις και εκδρομές που εμβαθύνουν στην ιστορία και την ομορφιά της Καλύμνου. Στη μεταποίηση, οι γυναίκες δημιουργούν τοπικά προϊόντα που αποτελούν αντικείμενα τέχνης. Από μαργαριτάρια που λάμπουν υπό τον ήλιο μέχρι κοσμήματα και καλλυντικά εμπνευσμένα από τη φύση του νησιού, συνδυάζουν την παράδοση με τη δημιουργικότητα. Έτσι, οι γυναίκες της Καλύμνου, μέσα από την πολυπολιτισμική τους προσέγγιση, διαμορφώνουν τον τουριστικό τομέα, κάνοντας το νησί προορισμό

που προσφέρει περισσότερα από απλά τοπία: προσφέρει ένα ταξίδι στην καρδιά του νησιού, στον πλούτο των παραδόσεών του και τη ζωντάνια του πολιτισμού του (Φωτιάδου, 2008).

Στον τομέα των υπηρεσιών, οι γυναίκες της Καλύμνου αναδεικνύονται ως πυλώνες της κοινωνικής υποδομής, προσφέροντας ποικίλες υπηρεσίες που ενισχύουν την ποιότητα ζωής των κατοίκων του νησιού. Στον τομέα της υγείας, οι γυναίκες δραστηριοποιούνται ως επαγγελματίες υγείας, παρέχοντας ιατρική περίθαλψη και υποστήριξη στην τοπική κοινότητα. Σε συνεργασία με το υγειονομικό προσωπικό, διεξάγουν προληπτικές εξετάσεις, παρέχουν συμβουλές για τη διατήρηση της υγείας και αντιμετωπίζουν τυχόν ιατρικά προβλήματα. Στον τομέα της εκπαίδευσης, οι γυναίκες αναλαμβάνουν τον ρόλο των εκπαιδευτικών, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση του εκπαιδευτικού περιβάλλοντος στο νησί. Διδάσκουν σε σχολεία και παρέχουν εκπαιδευτικές εμπειρίες που εμπλουτίζουν τις γνώσεις και τις δεξιότητες των μαθητών/τριών. Στον τομέα της κοινωνικής πρόνοιας, οι γυναίκες συντελούν στη δημιουργία και λειτουργία κοινωνικών προγραμμάτων. Προσφέρουν υπηρεσίες στήριξης σε ευάλωτες ομάδες, όπως ηλικιωμένοι και παιδιά, προωθώντας την κοινωνική συνοχή και την αλληλεγγύη. Στον τομέα του πολιτισμού, οι γυναίκες διαδραματίζουν ρόλο στη διατήρηση και προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς του νησιού. Διοργανώνουν πολιτιστικές εκδηλώσεις, φροντίζουν για τη διατήρηση παραδοσιακών τεχνών και χειροτεχνιών, προσδίδοντας στην κοινότητα μια πνοή ιστορίας και ταυτότητας (Τυρίκος-Εργάς, 2016).

Η συνεισφορά των γυναικών της Καλύμνου είναι πολυεπίπεδη και ουσιαστική για την οικονομία και την κοινωνία του νησιού. Αναδεικνύουν τον ρόλο τους ως εργαζόμενες, επιχειρηματίες, δημιουργοί και ακτιβίστριες, προσφέροντας σημαντική συνεισφορά στην ανάπτυξη, την εξωστρέφεια και την ποιότητα ζωής στην Κάλυμνο (Ολυμπίτου, 2010).

Συνολικά, η συνεισφορά των γυναικών της Καλύμνου αντικατοπτρίζει τη δύναμη και την ποικιλομορφία των ρόλων τους στην τοπική οικονομία. Η ενίσχυση της θέσης των γυναικών σε αυτούς τους τομείς συμβάλλει θετικά στη βιώσιμη ανάπτυξη της Καλύμνου και αποτελεί παράδειγμα για άλλες κοινότητες.

3.2. Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΑΛΥΜΝΟΥ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ.

Στον τομέα της οικογένειας, οι γυναίκες της Καλύμνου εκτός από τον παραδοσιακό ρόλο τους στη φροντίδα του σπιτιού, των παιδιών και των ηλικιωμένων, έχουν αναλάβει πολυδιάστατες ευθύνες. Εκτός από τις καθημερινές εργασίες, συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση του οικογενειακού περιβάλλοντος, προσφέροντας όχι μόνο φροντίδα, αλλά και παιδαγωγική επιμόρφωση (Δανιήλ, 2022).

Στην Κάλυμνο, η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική αποτελεί πυλώνα της κοινωνικής δυναμικής, καθώς αναδεικνύουν τη διοικητική τους ικανότητα και συνεισφέρουν στη διακυβέρνηση του νησιού. Εκλέγονται σε θέσεις ευθύνης σε διάφορα επίπεδα, αντικατοπτρίζοντας όχι μόνο τις ικανότητές τους αλλά και τη δέσμευσή τους στην κοινωνία. Η προσωπική τους συνεισφορά στη διακυβέρνηση του νησιού αποτελεί σημαντικό μέρος της πολιτικής σκηνής (Δανιήλ, 2022).

Εντυπωσιακή είναι επίσης η εθελοντική δράση των γυναικών σε βασικούς φορείς όπως το νοσοκομείο, το κέντρο υγείας και τα σχολεία. Με τη συμμετοχή τους, επιτυγχάνεται η ολοκληρωμένη εξυπηρέτηση της κοινότητας, ενισχύοντας την υγειονομική περίθαλψη, την εκπαίδευση και τις κοινωνικές υπηρεσίες. Η προσφορά τους δεν περιορίζεται μόνο στον πολιτικό χώρο αλλά επεκτείνεται στη βάση της κοινωνικής πρόνοιας, προσφέροντας στους κατοίκους υψηλής ποιότητας υπηρεσίες (Κουντούρη, 2002).

Το πολιτιστικό τοπίο της Καλύμνου αναδεικνύεται με τον πλούτο της συμβολής των γυναικών σε διάφορους τομείς. Η συμμετοχή τους σε χορευτικά συγκροτήματα, θεατρικές ομάδες και μουσικά σχήματα ενισχύει την πολιτιστική κληρονομιά του νησιού, προσδίδοντάς του ένα ξεχωριστό χρώμα και διαπλέκοντας τον πολιτισμό με την καθημερινότητα. Η δημιουργική τους συμβολή στον πολιτιστικό χώρο αντανακλά την ποικιλομορφία της τοπικής ταυτότητας και ενισχύει την περηφάνια της κοινότητας για την πολιτιστική της κληρονομιά (Τυρίκος-Εργάς, 2016).

Με έναν ολοκληρωμένο και διαφοροποιημένο τρόπο, οι γυναίκες της Καλύμνου διατηρούν μια ισορροπία μεταξύ του παραδοσιακού τους ρόλου ως φροντίστριες της οικογένειας και των νέων τομέων δραστηριοποίησης. Η συνεισφορά τους εκτείνεται από το οικιακό περιβάλλον έως την κοινοτική ζωή, ενισχύοντας τον ενεργό ρόλο των γυναικών σε κάθε επίπεδο της κοινωνίας (Ολυμπίτου, 2010).

Συνολικά, η προσφορά των γυναικών αυτών δεν αφορά μόνο την ενίσχυση της κοινοτικής ζωής, αλλά και τη διαμόρφωση μιας ισχυρής και ενωμένης κοινωνίας, όπου η διαφορετικότητα και η συνεργασία αναδεικνύονται ως κινητήριες δυνάμεις της ανάπτυξης.

3.3. Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΑΛΥΜΝΟΥ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ.

Στην Κάλυμνο, ο ρόλος των γυναικών στην προστασία του περιβάλλοντος αποκτά διάσταση που εκτείνεται από τα παραδοσιακά καθήκοντα φροντίδας των φυτών και των ζώων στον κήπο έως τη συμμετοχή τους σε προηγμένες περιβαλλοντικές πρωτοβουλίες στη σύγχρονη εποχή (Δανιήλ, 2022).

Στο παραδοσιακό πλαίσιο, η συμβολή των γυναικών είναι εμφανής στην φροντίδα των κήπων, όπου καλλιεργούν ποικίλα φυτά, διατηρώντας έτσι τη βιοποικιλότητα και διασφαλίζοντας την ποικιλία των φυτών. Επιπλέον, αναλαμβάνουν ενεργό ρόλο στην προστασία των δέντρων από τις πυρκαγιές, αναδεικνύοντας τη σημασία τους στην διατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος (Κουντούρη, 2002).

Ωστόσο, ο ρόλος των γυναικών δεν περιορίζεται στα παραδοσιακά καθήκοντα. Συμμετέχουν ενεργά σε προηγμένα περιβαλλοντικά προγράμματα, όπως προγράμματα ανακύκλωσης και μείωσης των απορριμμάτων. Η δράση τους σε εκστρατείες καθαρισμού των παραλιών συντελεί στην προστασία της θαλάσσιας ζωής και στη διατήρηση της καθαρότητας των ακτών (Τυρίκος-Εργάς, 2016).

Επιπλέον, οι γυναίκες πρωτοστατούν σε προγράμματα ευαισθητοποίησης, διαδραματίζοντας έναν εκπαιδευτικό ρόλο προς το κοινό. Είναι πρεσβευτές της περιβαλλοντικής συνείδησης, προάγοντας την αειφορία και την ισορροπία μεταξύ της ανθρώπινης δραστηριότητας και του φυσικού περιβάλλοντος. Με αυτόν τον τρόπο, η δράση τους αποτελεί ένα πρότυπο συνδυασμού παραδοσιακών αξιών με σύγχρονες περιβαλλοντικές ανησυχίες (Δανιήλ, 2022).

Με αυτόν τον πολυδιάστατο τρόπο, οι γυναίκες της Καλύμνου συνεχίζουν να διαδραματίζουν έναν σημαντικό ρόλο στην προστασία και διατήρηση του περιβάλλοντος του νησιού τους. Η συνεισφορά τους αντικατοπτρίζει μια συνειδητή προσπάθεια για τη δημιουργία μιας βιώσιμης και υγιούς περιβαλλοντικής κληρονομιάς για τις επόμενες γενιές.

3.4. Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΗΣ ΚΑΛΥΜΝΟΥ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ.

Η συνεισφορά των γυναικών της Καλύμνου στον πολιτισμό του νησιού αντικατοπτρίζει μια πολυπλοκότητα ρόλων και δραστηριοτήτων που συνθέτουν το πλούσιο πολιτιστικό ύφος της κοινότητάς τους (Κουντούρη, 2002).

Η παρουσία των γυναικών στις παραδοσιακές πολιτιστικές εκδηλώσεις της Καλύμνου είναι ένα σημαντικό κεφάλαιο στον πολιτιστικό χάρτη του νησιού. Συμμετέχοντας ενεργά σε αυτές τις εκδηλώσεις, οι γυναίκες διαδραματίζουν καίριο ρόλο στη διατήρηση των τοπικών παραδόσεων και στην προβολή της κουλτούρας του νησιού. Μέσα από τον συμμετοχικό χορό, οι γυναίκες ενσωματώνουν την κληρονομιά του νησιού στην καθημερινή ζωή τους. Οι παραδοσιακοί χοροί φέρνοντας μηνύματα της ιστορίας και της ταυτότητας της Καλύμνου και οι γυναίκες συμβάλλουν στη διατήρηση αυτής της πνευματικής κληρονομιάς με την κινητικότητά τους και την ενεργή συμμετοχή τους σε χορευτικά συγκροτήματα. Επίσης, τα τραγούδια αποτελούν σημαντικό μέσο έκφρασης και διασκέδασης κατά τις πολιτιστικές εκδηλώσεις. Οι γυναίκες συχνά συμμετέχουν σε χορωδίες ή εκφράζουν το ταλέντο τους στο τραγούδι, διατηρώντας τη μουσική παράδοση του νησιού. Μέσα από τις φωνητικές τους ικανότητες, δημιουργούν έναν αυθεντικό ήχο που αντηχεί με την πνευματικότητα της Καλύμνου. Επιπλέον, οι τοπικές εκδηλώσεις προσφέρουν στις γυναίκες την ευκαιρία να επιδείξουν δεξιότητες στον χειροτεχνικό κλάδο, δημιουργώντας παράλληλα ευκαιρίες για την πώληση παραδοσιακών χειροποίητων προϊόντων, εμπλουτίζοντας έτσι την τοπική οικονομία. Με αυτόν τον τρόπο, οι γυναίκες συνεισφέρουν όχι μόνο στην διατήρηση των παραδόσεων αλλά και στη δημιουργία ενός δυναμικού πολιτιστικού περιβάλλοντος που αντικατοπτρίζει την πολυσύνθετη ταυτότητα της Καλύμνου (Τυρίκος-Εργάς, 2016).

Εκτός από τη συμμετοχή τους σε παραδοσιακές εκδηλώσεις, πολλές γυναίκες στην Κάλυμνο ενεργούν επίσης σε θεατρικές ομάδες και χορευτικά σύνολα, αναδεικνύοντας την τοπική ιστορία και παράδοση μέσα από δημιουργικές παραστάσεις. Επί σκηνής, φέρνουν στο προσκήνιο ιστορίες που αντικατοπτρίζουν την πλούσια κληρονομιά και τη ζωντανή παράδοση της κοινότητάς τους. Συμμετέχοντας σε θεατρικές ομάδες, οι γυναίκες αναλαμβάνουν ρόλους που αντικατοπτρίζουν την τοπική ζωή και εμπλουτίζουν την παράσταση με αυθεντικότητα και συναίσθημα. Μέσα

από το θέατρο, διαδίδουν μηνύματα και κρύβουν πίσω από τους ρόλους τους σημαντικά κοινωνικά και ιστορικά μηνύματα. Επιπλέον, η συμμετοχή τους σε χορευτικά σύνολα ενισχύει τον πολιτιστικό πλούτο του νησιού. Με τα χορευτικά τους κινήματα και τις ενδυματολογικές τους επιλογές, δημιουργούν εντυπωσιακές παραστάσεις που αναδεικνύουν την τοπική παράδοση και ενθαρρύνουν τη συμμετοχή της κοινότητας σε πολιτιστικές εκδηλώσεις. Με αυτόν τον τρόπο, οι γυναίκες δεν παρουσιάζουν απλώς παραστάσεις, αλλά διαδραματίζουν έναν σημαντικό πολιτιστικό ρόλο, προσφέροντας εκπαίδευση και ψυχαγωγία στην κοινότητά τους. Μέσα από αυτές τις δραστηριότητες, συνεισφέρουν στην πολιτιστική ευαισθητοποίηση και ενδυναμώνουν τον πολιτιστικό ιστό της Καλύμνου (Δανιήλ, 2022).

Πέραν των παραδοσιακών εκφάνσεων, οι γυναίκες στη Κάλυμνο διακρίνονται για την ενεργή στήριξη και την πρωτοστασία τους σε πρωτοβουλίες πολιτιστικής ανάπτυξης που αντικατοπτρίζουν τη σύγχρονη τέχνη και τον πολιτισμό τους. Συμβάλλουν σημαντικά στη διαμόρφωση ενός δυναμικού πολιτιστικού πλαισίου μέσα από τη διοργάνωση ποικίλων εκδηλώσεων. Κατ'αρχάς, πρωτοστατούν στη διοργάνωση πολιτιστικών εκδηλώσεων που αποτελούν πηγή έμπνευσης και πολιτιστικής ανανέωσης για την κοινότητά τους. Αυτές, οι εκδηλώσεις περιλαμβάνουν παραστάσεις, μουσικές εκδηλώσεις και παρουσιάσεις τέχνης που αναδεικνύουν τη δημιουργικότητα των γυναικών και ενισχύουν τη σχέση τους με τον πολιτισμό. Επιπλέον, η οργάνωση εκθέσεων τέχνης αποτελεί μία ακόμη πτυχή της συμμετοχής τους στην πολιτιστική σφαίρα. Με την προβολή και προώθηση των έργων τοπικών καλλιτεχνών, οι γυναίκες δημιουργούν περιθώρια για διάλογο και ανταλλαγή ιδεών, ενισχύοντας τον πολιτισμικό διάλογο στην κοινότητά τους. Συν τοις άλλοις, η προώθηση της σύγχρονης τέχνης και του πολιτισμού διακρίνει τις προσπάθειες των γυναικών. Με τη δημιουργία πολιτιστικών προγραμμάτων που ενσωματώνουν σύγχρονες τάσεις και ιδέες, συνεισφέρουν στη διατήρηση της κληρονομιάς τους και ταυτόχρονα ενθαρρύνουν τη δημιουργία νέων πολιτιστικών εκφράσεων. Σε κάθε πρωτοβουλία πολιτιστικής ανάπτυξης, οι γυναίκες αναλαμβάνουν ενεργό ρόλο, προωθώντας με ενθουσιασμό και δημιουργικότητα τον πολιτισμό της Καλύμνου προς νέες, σύγχρονες κατευθύνσεις (Κουντούρη, 2002).

Στον πολύ σημαντικό τομέα της γλώσσας και των γραπτών παραδόσεων, οι γυναίκες της Καλύμνου αναλαμβάνουν κρίσιμο ρόλο στη διατήρηση της τοπικής διαλέκτου και στην προαγωγή της λογοτεχνικής δημιουργίας που αντικατοπτρίζει την

ιδιαίτερη φωνή του νησιού. Κατ' αρχάς, η συνεισφορά τους στη διατήρηση της τοπικής διαλέκτου είναι αδιαμφισβήτητη. Με το να μεταδίδουν τη γλώσσα από γενιά σε γενιά, συμβάλλουν στο να διασφαλίζεται η συνέχεια της γλωσσικής παράδοσης. Ενδυναμώνουν τη χρήση της διαλέκτου στο καθημερινό λεκτικό πλαίσιο, ενισχύοντας την ταυτότητα της κοινότητάς τους μέσα από τη γλώσσα. Επιπλέον, πολλές γυναίκες ασχολούνται με τη συγγραφή λογοτεχνικών έργων που αντανακλούν την πολυσύνθετη κουλτούρα και τη ζωή στην Κάλυμνο. Μέσα από ποιήματα, διηγήματα ή ακόμη και μυθιστορήματα, αναδεικνύουν την ιστορία, τις παραδόσεις και τις καθημερινές εμπειρίες των κατοίκων του νησιού. Με αυτόν τον τρόπο, συνεισφέρουν στον πολιτισμικό θησαυρό της Καλύμνου και διατηρούν ζωντανή τη γλώσσα του τόπου τους (Ολυμπίτου, 2010).

Συνοπτικά, οι γυναίκες της Καλύμνου συνιστούν έναν σημαντικό πυλώνα του πολιτισμού του νησιού. Με τη συμμετοχή τους σε ποικίλες δραστηριότητες, συνδυάζοντας παραδοσιακά και σύγχρονα στοιχεία, συντηρούν και εμπλουτίζουν την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου τους.

ΜΕΡΟΣ 2^ο
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΜΕΡΟΣ 2^ο

4ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.

4.1. ΣΚΟΠΟΣ & ΣΤΟΧΟΙ.

Στο σημείο αυτό, αφού έχουμε προχωρήσει στην μεθοδολογία της έρευνας σκόπιμο είναι να αναλύσουμε τον βασικό σκοπό και τους στόχους της ερευνητικής διαδικασίας. Πιο συγκεκριμένα, σκοπός της παρούσας έρευνας είναι, να διερευνήσει τη συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην αιεφόρο ανάπτυξη του νησιού. Ενώ οι στόχοι της είναι να διερευνήσει τη συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών: στην οικονομική ανάπτυξη του νησιού, στην κοινωνική πρόοδο, στην περιβαλλοντική προστασία και στην πολιτισμική άνθηση του τόπου.

4.2. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ & ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ.

Στην παρούσα παράγραφο, θα αναφερθούν οι ερευνητικοί άξονες της εργασίας οι οποίοι είναι: Η συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην οικονομική ανάπτυξη του νησιού, η συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην κοινωνική πρόοδο του νησιού, η συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην περιβαλλοντική προστασία και η συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην πολιτισμική άνθηση του τόπου.

Συνεχίζοντας, τα ερευνητικά ερωτήματα είναι τα εξής: Ποια ήταν η συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην οικονομική ανάπτυξη του νησιού; Ποια ήταν η συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην κοινωνική πρόοδο του νησιού; Ποια ήταν η συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην περιβαλλοντική προστασία; Ποια ήταν η συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην πολιτισμική άνθηση του τόπου;

4.3. ΜΕΣΟ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ.

Για τον σκοπό και τους στόχους της παρούσας εργασίας, επιλέχθηκε ύστερα από μελέτη το ερευνητικό «εργαλείο» της συνέντευξης, πιο συγκεκριμένα της ημιδομημένης συνέντευξης.

Ξεκινώντας, με βάση πάντα τη βιβλιογραφία, η παραπάνω ερευνητική μέθοδος μπορεί να χαρακτηριστεί, ως μια από τις πιο σημαντικές στην ποιοτική έρευνα. Αναλυτικότερα, κύρια χαρακτηριστικά της είναι οι επικοινωνιακές δεξιότητες τόσο του/της ερευνητή/τριας όσο και των συμμετεχόντων/ουσών. Μια σχέση θα λέγαμε πομπού με δέκτη, έχοντας ως βασικό σκοπό τη συγκέντρωση και τη μεταφορά των πληροφοριών που απαιτούνται ως προς το υπό διερεύνηση θέμα. Επιπλέον, η ειδοποιός διαφορά της συνέντευξης από τη συζήτηση, έγκειται στο γεγονός πως αποτελεί μια σπουδαία ερευνητική μέθοδο, όχι απλώς μια ελεύθερη συνδιαλλαγή χωρίς σκοπό και στόχους, μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων. Επιπροσθέτως, άλλο ένα χαρακτηριστικό που κάνει το «εργαλείο» της συνέντευξης να ξεχωρίζει ως ερευνητική μέθοδος είναι ότι η όλη διαδικασία ακολουθεί τη διαδρομή που έχει σχεδιάσει ο/η ερευνητής/τρια. Αυτό όμως αφορά σε ένα άλλο χαρακτηριστικό, που θα αναλύσουμε παρακάτω και εξαρτάται από ποιο είδος συνέντευξης έχει επιλεγεί (Παρασκευοπούλου & Κόλλια, 2008).

Συνεχίζοντας, επί του θέματος μας όπως αναφέρθηκε παραπάνω η παρούσα ερευνητική προσέγγιση πραγματοποιήθηκε με τη χρήση της ημιδομημένης συνέντευξης. Η προαναφερθείσα, αποτελεί ένας είδος συνέντευξης που βασίζεται, στη δημιουργία ερωτήσεων από τον/την ερευνητή/τρια οι οποίες είναι σχεδιασμένες εξ αρχής για εξυπηρετήσουν έναν συγκεκριμένο σκοπό, παρόλα αυτά επιτρέπουν ελευθερία κινήσεων και αλλαγών. Επι παραδείγματι, σε σχέση με τη διατύπωση ενός ερωτήματος που πιθανόν μπορεί να μην έγινε κατανοητό προς τον/την ερωτώμενο/η, τότε μπορεί να λεχθεί με διαφορετικό τρόπο (Ιωσηφίδης, 2003).

Στη συγκεκριμένη μελέτη το ερευνητικό μας «εργαλείο» της ημιδομημένης συνέντευξης πλαισιώθηκε ύστερα από διεξοδική μελέτη, των τεσσάρων πυλώνων της Αειφορίας. Επιδιώκοντας να διερευνηθεί η συνεισφορά, των Καλυμνίων γυναικών στην Αειφόρο Ανάπτυξη του νησιού στη βάση των τεσσάρων αξόνων. Πιο συγκεκριμένα, οι ερωτήσεις στο σύνολό τους ήταν δεκαέξι αφορούσαν σαφώς τον οικονομικό, κοινωνικό, περιβαλλοντικό και τον πολιτισμικό άξονα. Μπορούμε να

πούμε πως οι ερωτήσεις που τέθηκαν, δεν παρουσίαζαν κάποιο βαθμό δυσκολίας καθώς επίσης, προσωπικές ερωτήσεις στα υποκείμενα που συμμετείχαν δεν θεωρήθηκε αναγκαίο να τεθούν.

4.4. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ.

Η ερευνητική διαδικασία έλαβε χώρα από τις αρχές έως τα τέλη Ιανουαρίου 2024. Αποτέλεσε μια περίοδο μακράς προσπάθειας έως να συγκεντρωθούν όλες οι απαραίτητες πληροφορίες, οι οποίες εξυπηρέτησαν το υπο διερεύνηση θέμα. Όλα τα άτομα συμμετείχαν ενεργά στο να συλλεχθούν αυτά τα δεδομένα, ενώ ήταν εύκολο να μετακινηθούν, ώστε να γίνει με φυσική παρουσία η ημιδομημένη συνέντευξη, γεγονός που βοήθησε πολύ, καθώς η άμεση επαφή και η δια ζώσης επικοινωνία, ήταν ιδιαίτερα ευεργετικές ως προς την καταγραφή των πληροφοριών, χωρίς να παρερμηνευθεί ή χαθεί οτιδήποτε σημαντικό, ενισχύοντας έτσι την εγκυρότητα των δεδομένων μας.

Συνεχίζοντας, οι δεκαέξι ερωτήσεις βρίσκονταν μπροστά από κάθε άτομο που συμμετείχε στην έρευνα και σε έντυπη μορφή. Έτσι κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης από την ερευνήτρια, τα άτομα είχαν τη δυνατότητα να βλέπουν συγχρόνως και το ερώτημα, ώστε να το κατανοήσουν πληρέστερα, ενώ σε όσες περιπτώσεις, δεν γίνονταν αντιληπτό, το ερώτημα διατυπώνονταν με απλούστερο τρόπο χωρίς όμως να παρερμηνεύεται το νόημα. Είναι σκόπιμο να αναφερθεί πως οι ερωτήσεις κάθε ερευνητικού άξονα, του οικονομικού, κοινωνικού, περιβαλλοντικού και πολιτισμικού, σχεδιάστηκαν μετά από ιδιαίτερη μελέτη, με σκοπό να αντλήσουν όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες, προσεγγίζοντας το θέμα σφαιρικά.

Είναι αναγκαίο στο σημείο αυτό να αναφέρουμε πως αναπτύχθηκε, ένα φιλικό κλίμα εμπιστοσύνης ταυτόχρονα εχεμύθειας, καθώς ορίστηκε πως δεν θα αναφερθεί κανένα προσωπικό στοιχείο όπως το ονοματεπώνυμο, η διεύθυνση. Για το σκοπό αυτό, η κάθε απάντηση, καθενός ατόμου, διαθέτει έναν κωδικό. Όλα τα άτομα συμμετείχαν πρόθυμα με δική τους βούληση, χωρίς κανένα να εγκαταλείψει κάποια ερώτηση, απαντήθηκαν απ' όλους, προσφέροντας μεγάλο όγκο πληροφοριών στην παρούσα έρευνα. Πρέπει να αναφερθεί πως τα υποκείμενα με δική τους συγκατάθεση, αφού πρώτα τους διαβεβαιώθηκε η πλήρης ανωνυμία, παραχώρησαν στην ερευνήτρια το δικαίωμα να μαγνητοφωνήσει, ώστε να ξεκινήσει η διαδικασία.

Εν κατακλείδι, χρησιμοποιήθηκε από ηλεκτρονικά μέσα ένα μαγνητόφωνο για τη συλλογή των πληροφοριών. Για τη διαδικασία προς τη διεξαγωγή των

αποτελεσμάτων, πρώτον έγινε απομαγνητοφώνηση όλων των απαντήσεων καθενός ατόμου, οι οποίες βρίσκονται στην τελευταία σελίδα της παρούσας εργασίας, έπειτα έγινε ανάλυση των αποτελεσμάτων με επιλεγμένα χωρία των απαντήσεων που δόθηκαν. Τέλος, από τα αποτελέσματα οδηγηθήκαμε στα συμπεράσματα.

4.5. ΤΟ ΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.

Το γεγονός πως η συγκεκριμένη ερευνητική εργασία μελετά τη συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην Αειφόρο Ανάπτυξη του νησιού, κατέστησε αναγκαία τη συμμετοχή ατόμων, είτε που βίωσαν γεγονότα εκείνης της εποχής, είτε γνώριζαν μέσα από αφηγήσεις προκειμένου να βρίσκονται σε θέση, να απαντήσουν βοηθώντας στη διεξαγωγή της έρευνας.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί στο στάδιο αυτό πως στη διαδικασία, της ημιδομημένης συνέντευξης συμμετείχαν συνολικά δέκα άτομα, πιο συγκεκριμένα οχτώ γυναίκες και δυο άνδρες. Για να διασφαλιστεί η εγκυρότητα και η αξιοπιστία της έρευνας επιδιώχθηκε, να συγκεντρωθεί ικανοποιητικό πλήθος ατόμων με διψήφιο αριθμό. Η δειγματοληψία μας ήταν σκόπιμη. Για τον λόγο αυτό επιδιώχθηκε η συγκέντρωση περισσότερων πληροφοριών ώστε να υπάρχει εύρος απαντήσεων. Επιπροσθέτως, αξίζει να αναφερθεί σε σχέση με την ηλικιακή ομάδα των ατόμων που συμμετείχαν στην παραπάνω διαδικασία, πως ο μέσος όρος ηλικίας τους ήταν στα εξήντα πέντε έτη.

4.6. Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ.

Έχοντας ως κεντρικό σκοπό τη διερεύνηση της συνεισφοράς των Καλυμνίων γυναικών στην Αειφόρο Ανάπτυξη του νησιού και λαμβάνοντας επίσης, υπόψιν την κατάδειξη της αξιοπιστίας και εγκυρότητας των αποτελεσμάτων της έρευνας, οι ερωτήσεις σχεδιάστηκαν στη βάση των τεσσάρων αξόνων της Αειφόρου Ανάπτυξης. Ύστερα λοιπόν, από μελέτη θεωρήθηκε ως καταλληλότερη τεχνική στο υπό διερεύνηση θέμα εκείνη της ημιδομημένης συνέντευξης.

Δημιουργήθηκαν συνολικά δεκαέξι ερωτήσεις καλύπτοντας το εύρος όλων των ερευνητικών αξόνων, οι συμμετέχοντες/ουσες στην έρευνα αποκρίθηκαν σε κάθε ερώτημα, αφού υποβαλλόταν από την ερευνήτρια. Επιπροσθέτως, κατά τη διάρκεια της διαδικασίας πραγματοποιήθηκε μαγνητοφώνηση των ατόμων. Εν κατακλείδι, κατά την περιγραφή των αποτελεσμάτων μέσω πρώτα της απομαγνητοφώνησης, έπειτα της

καταγραφής και επιλογής συγκεκριμένων χωρίων που εξυπηρετούν καλύτερα το ερευνητικό ερώτημα, οδηγούμαστε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο σε πληρέστερα και πιο αξιόπιστα συμπεράσματα.

4.7. ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.

Η εν λόγω ερευνητική προσπάθεια πραγματοποιήθηκε στο νησί της Καλύμνου και τα άτομα που συμμετείχαν σε αυτήν αποτέλεσαν κάτοικοι του νησιού, που είχαν βιώματα και γνώσεις ως προς το υποδιερεύνηση θέμα.

Αποτέλεσε μια θετική συγκυρία καθώς η ερευνήτρια διέμενε στο νησί εκείνη την περίοδο, γεγονός που διευκόλυνε τις δια ζώσης συναντήσεις προκειμένου να διεξαχθούν οι συνεντεύξεις. Όμως, δεν υπήρχε μόνο θετικό πρόσημο όσον αφορά στο παραπάνω. Ήταν αρκετές οι περιπτώσεις αναβολής κάποιας προγραμματισμένης συνέντευξης, εξαιτίας άλλων υποχρεώσεων που είχαν οι συμμετέχοντες/ουσες, γεγονός που δυσχέραινε την όλη διαδικασία μιας και απαιτεί μια έρευνα που θέλει χρόνο ώστε να συγκεντρωθούν οι απαραίτητες πληροφορίες. Αυτές λοιπόν οι καθυστερήσεις που προέκυψαν, δημιούργησαν κάποιες τροποποιήσεις, στο αρχικό χρονοδιάγραμμα που είχε σχεδιάσει η ερευνήτρια, όμως, αντιμετωπίστηκαν με επιτυχία χωρίς σε καμία περίπτωση να επηρεαστεί η ποιότητα και εγκυρότητα των αποτελεσμάτων.

Εν κατακλείδι, ο βασικός σκοπός επετεύχθη, αναδεικνύοντας τη συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην Αειφόρο Ανάπτυξη του νησιού. Υπερνικώντας το εμπόδιο του χρόνου, η ερευνήτρια κατάφερε να τελειοποιήσει αυτήν την ερευνητική προσπάθεια με εγκυρότητα και αξιοπιστία.

5^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.

Σχολιάζοντας τα δεδομένα της έρευνας, προκύπτει το αποτέλεσμα της συνεισφοράς των Καλυμνίων γυναικών στην αειφόρο ανάπτυξη του νησιού. Μέσα από την δράση τους σε καθημερινό επίπεδο σε πολλούς τομείς της ζωής, στην βάση των τεσσάρων πυλώνων της αειφορίας, στην οικονομική ανάπτυξη του νησιού, στην κοινωνική πρόοδο, στην περιβαλλοντική προστασία, στην πολιτισμική άνθηση της Καλύμνου.

Στο πρώτο ερώτημα, το οποίο τέθηκε και στα 10 υποκείμενα της έρευνας, σχετικά με το αν θα μπορούσαν να περιγράψουν τις καθημερινές δραστηριότητες μιας γυναίκας στην Κάλυμνο κατά το παρελθόν που ήταν γεμάτη δουλειές. Τα αποτελέσματα της 1^{ης} ερώτησης μας δείχνουν ότι η γυναίκα στην Κάλυμνο είχε πολλαπλές ασχολίες. Πρώτον και από τα πιο βασικά τους καθήκοντα, ήταν υπεύθυνες για την φροντίδα του σπιτιού, για όλες εκείνες τις υποχρεώσεις που έχει ένα νοικοκυριό. Το πλύσιμο, το μαγείρεμα, το ζύμωμα του ψωμιού. Επωμίζονταν όλες τις ευθύνες. *«Οι Καλυμνιές ξεκινούσαν με το μαγείρεμα, που ήταν το πρωταρχικό κομμάτι της καθημερινότητάς τους γιατί ήταν πολύτεκνες οικογένειες και έπρεπε να ταΐσουνε πολλά στόματα» (Y.10).* *«...Ε! το μαγείρεμα βέβαια» (Y.3).* *«...Πρώτη της δουλειά ήταν να βάλει το φαγητό στη φωτιά να μαγειρέψει, να πλύνει τα ρούχα, να καθαρίσει το σπίτι» (Y.7).* *«Οι γυναίκες έκαναν τα πλυσίματα, το φαγητό, σκουπίζανε το σπίτι όλο, είχαν τα παιδιά να τα φροντίσουνε...» (Y.9).* *«...να ζυμώσει, αυτή ήταν η καθημερινότητα...» (Y.6).* *«...βέβαια η βασική προσφορά ήτανε στο σπίτι...» (Y.5).*

Επιπλέον, η ανατροφή των παιδιών ήταν δική τους υποχρέωση, ιδιαίτερα μάλιστα, αν ο σύζυγος ήταν ναυτικός *«...τα παιδιά και το σπίτι, τις μπουγάδες όλες τις καθημερινές ασχολίες της γυναίκας Καλυμνιάς» (Y.1).* *«...ασχολούνταν με τις εργασίες του σπιτιού, με το μεγάλωμα των παιδιών...» (Y.2).* *«...Αν ήταν γυναίκα σφουγγαρά ναυτικού εκεί πέφταν όλα στους ώμους της» (Y.4).* *«Ήταν σκληρή παιδί μου γιατί δεν είχε μόνον το σπιτικό της, έπρεπε να τρέξει και για όλα...» (Y.8).*

Παράλληλα, ήταν επιφορτισμένες και με διάφορες εξωτερικές εργασίες, όπως το να φέρουν νερό για το σπίτι, κλαδιά για τον φούρνο κ.ά. *«Βάζαμε πρωί πρωί την μπουγάδα στην πέτρινη τη γούρνα που είχαμε έξω και μετά η πρώτη δουλειά ήταν να φέρουμε νερό, γιατί δεν είχε νερά και πηγαίναμε στα πηγαδάκια» (Y.3).* *«...Να πάει να φέρει κλαδιά, για να ζυμώσει, αυτή ήταν η καθημερινότητα» (Y.6).*

Επίσης, είχαν ενεργό ρόλο σε εργασίες όπως την κτηνοτροφία και τη γεωργία βοηθώντας έτσι τους συζύγους τους, ενώ όταν αυτοί απουσίαζαν το καλοκαίρι στο ταξίδι για το σφουγγάρι, αναλάμβαναν αυτές και όλες τις γεωργικές ή κτηνοτροφικές εργασίες. «...και στα χωράφια στο Βαθύ που ήταν τα μανταρίνια και τα πορτοκάλια» (Y.2). Έχουμε συμμετοχή στη σπορά, στα ζώα, πάρα πολύ άνδρες ένα μεγάλο ποσοστό των ανδρών που ασχολούνταν με τα πρόβατα με την κτηνοτροφία το καλοκαίρι κάνανε καλοκαιρινό ταξίδι με τα σφουγγαράδικα και έμεναν οι γυναίκες να κρατάνε τις μάντρες, τα ζώα....» (Y.1).

Το δεύτερο ερώτημα, το οποίο τέθηκε και στα 10 υποκείμενα της έρευνας, είναι σχετικό με τους τρόπους που εξασφάλιζαν οι γυναίκες τα απαραίτητα προϊόντα για το καθημερινό φαγητό. Τα αποτελέσματα της 2^{ης} ερώτησης μας δείχνουν πως ο σπόρος που ευδοκίμωσε στα πετρώδη βουνά της Καλύμνου, ήταν το κριθάρι. Μια πηγή λοιπόν μέσω της οποίας οι γυναίκες εξασφάλιζαν τα προϊόντα που ήταν απαραίτητα για το φαγητό τους ήταν πρώτον από τη γη. Συγκεκριμένα, είτε μαζεύοντας το οι ίδιες από το βουνό, είτε έχοντας δικό τους χώρο, όπου και το καλλιεργούσαν. «Έχουμε ως βασικό σπόρο το κριθάρι για αυτό και η παράδοση της Καλύμνου της κρίθινης κουλούρας» (Y.1), «Κάποιες γυναίκες που μπορεί να είχαν χωράφια μικρά ή μεγάλα θα έσκαβαν το σιτάρι ή το κριθάρι» (Y.4). Βλέπουμε λοιπόν ότι έπαιρναν από τη γη το κριθάρι, για να φτιάξουν την περίφημη Καλύμνικη κρίθινη κουλούρα, ενώ εκείνες που είχαν και δικά τους χωράφια μικρά ή μεγάλα, θα έσκαβαν οι ίδιες για να φυτέψουν το κριθάρι κυρίως ή σιτάρι τους.

Επίσης, υπήρχαν γυναίκες που είχαν δικά τους περιβόλια ή διέθεταν χώρο στο σπιτικό τους, καλλιεργούσαν τα βασικά λαχανικά, ώστε να εξασφαλίσουν, το καθημερινό τους γεύμα. «όσες είχανε τα περιβόλια και είχανε λαχανόκηπους ήταν από τα δικά τους» (Y.3). «...Μόνο που φύτευαν κανένα μαρούλι, κρεμμυδάκι φρέσκο, καμπυλές το κάμπυλο φύτευαν και είχανε να κάνουν σαλάτα» (Y.6). «Πολλές φύτευαν όταν είχαν χωράφια για να έχουν διάφορα λαχανικά για την μαγειρική τους, για το σπίτι τους....» (Y.7). «Την πρώτη ύλη την έβρισκαν από κάποια πράγματα που είχαν στα σπίτια τους...τα λαχανικά που φύτευαν οι ίδιες» (Y.10). «Άμα είχε δικό της χώρο να βάλει κανένα σπόρο θα φύτευε και τίποτα» (Y.8).

Παράλληλα, υπήρχαν όμως και εκείνες που προμηθεύονταν, τα λαχανικά τους από άτομα που καλλιεργούσαν και είχαν περιβόλια καθώς δεν διέθεταν οι ίδιες «Δηλαδή, στο Βαθύ και στον Πάνορμο εκεί καλλιεργούσαν τα καλοκαίρια που εμείς

πηγαίναμε, είχαν στα περιβόλια τις μελιτζάνες, λαχανικά και πηγαίναμε και ψωνίζαμε από εκεί». (Y.2). Τέλος, υπήρχαν και περιπτώσεις που προμηθεύονταν την πρώτη ύλη από παντοπωλεία της εποχής και για το κρέας τους από κρεοπωλεία, όμως αυτό δεν συνέβαινε συχνά. Το κρέας όπως μας ανέφεραν, καταναλώνονταν μια φορά την εβδομάδα. «Τα περισσότερα ήταν από αγορά, από προμήθειες έξω» (Y.5). «Πηγαίναν στα μαγαζιά και ψωνίζανε τα τρόφιμα, τα όσπρια, λίγο λάδι ότι υπήρχε. Τα υπόλοιπα κάθε Σάββατο που πηγαίνανε στα κρεοπωλεία αυτό ήταν μόνο κάθε Σάββατο» (Y.9). «...Το κρέας είναι λιγοστό...» (Y.1).

Σχετικά με το τρίτο ερώτημα, το οποίο τέθηκε και στα 10 υποκείμενα της έρευνας, διερευνάται αν εκτός από την προετοιμασία του φαγητού ήταν και για κάποιες άλλες «δουλειές» υπεύθυνες. Τα αποτελέσματα της 3^{ης} ερώτησης μας δείχνουν πως οι γυναίκες της Καλύμνου εκτός από την προετοιμασία του φαγητού, είχαν την υποχρέωση να μαζέψουν και να κουβαλήσουν κλαδιά και ξύλα στο σπιτικό τους. Άρα λοιπόν, μια από τις αρμοδιότητες ήταν τα κλαδιά και τα ξύλα. «...είχαμε να κουβαλήσουμε τα ξύλα για τον χειμώνα...» (Y.1). «Κάθε πρωί από το χωριό, ερχόντουσαν στις Μυρτιές και μας φέρνανε κλαδιά. Κατεβαίναν από τον Αι Γιάννη με το δεμάτι ολόκληρο θηρίο στο κεφάλι τους» (Y.3). «...πιο παλιά να κουβαλήσει για να φτιάξει το ψωμί τα κλαδιά από το βουνό...» (Y.4) «να μαζέψουν ξύλα για να έχουν ζεστασιά και να μαγειρέψουν τα φαγητά τους στην παρατσά». (Y.10). «Η γιαγιά μου πήγαινε, στην πλαγιά του βουνού, έκοβε θυμάρι για να ανάψει τη φωτιά για να κάνει το φαγητό» (Y.9). Επίσης, άλλη μια αρμοδιότητα που είχαν ήταν να φέρουν το νερό από τις πηγές που υπήρχαν στην Κάλυμνο, κουβαλώντας στον ώμο το λαήνι. «για να φέρουν νερό στο σπίτι από τα πηγάδια» (Y.10). «Πολύ παλιά δεν είχαμε στο σπίτι βρύση, έπρεπε λοιπόν να το φέρουμε εμείς οι ίδιες μέσα στο κανάτι το μεγάλο» (Y.8). «Σε κάθε συνοικία συνήθως, υπήρχε μια βρύση από την οποία πήγαινε και έπαιρνε η γυναίκα το νερό της οικογένειας» (Y.2). Καταληκτικώς, διαπιστώνεται πως οι Καλυμνιές ήταν για όλες τις δουλειές που απαρτίζουν ένα νοικοκυριό υπεύθυνες, «...για όλα ήταν υπεύθυνες...» (Y.6) ακόμα και για το ντύσιμο των παιδιών όπως και την εύρεση ενδυμάτων για τους άντρες τους, έπρεπε οι ίδιες να νοιαστούν, «...ήταν για τη φροντίδα και το ντύσιμο των παιδιών...» (Y.5). «ήταν υπεύθυνες να πάνε να ψωνίσουν τα ρούχα των αντρών και των παιδιών...» (Y.7)

Το τέταρτο ερώτημα, το οποίο τέθηκε και στα 10 υποκείμενα της έρευνας, αφορούσε άλλες δραστηριότητες ή ασχολίες μέσω των οποίων οι παλιές Καλυμνιές

γυναίκες συνεισέφεραν στην οικονομία του τόπου. Τα αποτελέσματα της 4^{ης} ερώτησης δείχνουν πως οι Καλυμνιές συνεισέφεραν με τον δικό τους τρόπο στην οικονομία του τόπου, αρκετές ήταν εκείνες που δραστηριοποιούνταν στο πεδίο του σφουγγαριού ως εργάτριες στις αποθήκες επεξεργασίας του, με κύρια ενασχόληση τους να το ψαλιδίσουν. *«Βοηθούσαν πολύ οι γυναίκες εκεί και στο σπογγεμπόριο όπως είπαμε. Πάντα οι γυναίκες, η γυναίκα στην Κάλυμνο ήταν πάντα μια δραστήρια γυναίκα» (Y.2).* *«να πάνε στις μεγάλες αποθήκες με το ψαλίδι των σφουγγαριών στο ζωνάρι και να δουλέψουν μέσα στις αποθήκες. Πάρα πολλές δούλεψαν μέσα σε αποθήκες και κατεβαίνανε από το χωριό με τα πόδια και φυσικά δεν υπήρχε τότε το οχτάωρο ήταν το περίφημο σήκω ήλιε κάτσε ήλιε» (Y.1).* *«...Επίσης, στο ψαλίδισμα των σφουγγαριών» (Y.10).* *«Μερικές δουλεύανε σε αποθήκες που είχε σφουγγάρια και τα ψαλίδιζαν για να τα φέρουν σε ωραίο σχήμα» (Y.7).* Επιπλέον, αρκετές ήταν κι εκείνες που ασχολούνταν με το επάγγελμα της μοδίστρας συνεισφέροντας έτσι στην οικονομία του νοικοκυριού και κατ' επέκταση του νησιού. *«Υπήρχαν οι μοδίστρες, δεν είχαμε την ευχέρεια να έχουμε βιτρίνες με ρούχα έτοιμα» (Y.4).* *«...στην μοδιστρική εκεί μπορούσαν να συνεισφέρουν» (Y.5).* *«...Έραβαν οι ράφτρες» (Y.6).* *«...έπειτα μαθαίναν πάρα πολύ την μοδιστρική, γιατί μου είχε δεκατρείς μαστοροπούλες στο χωριό. Η γιατί μου έφτασε στο σημείο να έχει μαστοροπούλες και να ράβει για να βγάλει το ψωμί της...» (Y.3).* *«Ε! οι γυναίκες πιο άντε να βγάζαν όχι βέβαια όλες το ψωμί τους από το ράψιμο» (Y.8).* *«Έραβαν ρούχα...» (Y.9).* Καταληκτικώς, εργαζόνταν και ως εργάτριες σε βιομηχανίες καπνού, *«...άλλες δουλεύαν στα καπνά έκαναν τσιγάρα...» (Y.7).* *«Σε βιοτεχνίες παρασκευής τσιγάρων...» (Y.5).* Σπουδαία ήταν και οι ενασχόληση τους ως εργάτριες σε καλλιέργειες εσπεριδοειδών, *«Δουλεύανε για να βοηθήσουν την οικονομική κατάσταση της οικογένειας, κάποιες στα χωράφια στα μανταρίνια στο Βαθύ» (Y.10).* *«...την περίοδο της άνθισης στο Βαθύ με την συγκομιδή των πορτοκαλιών υπήρχε μεγάλη οικονομική ευμάρεια εκεί στους ντόπιους. Σε σημείο που δεν έφταναν οι εργάτριες...» (Y.2).*

Στο πέμπτο ερώτημα, το οποίο τέθηκε και στα 10 υποκείμενα της έρευνας. Ακολούθως, ερωτώνται αν γίνονταν κατά το παρελθόν ανταλλαγές προϊόντων; Τα αποτελέσματα της 5^{ης} ερώτησης δείχνουν πως γίνονταν εμπορικές ανταλλαγές προϊόντων μεταξύ των νησιών της Καλύμνου και της Κω. Η Κάλυμνος προμηθεύονταν από το νησί της Κω οπωροκηπευτικά προϊόντα, όπως λαχανικά καρπούζια και πεπόνια και έστελνε τα εσπεριδοειδή, πολλές φορές έστελνε και λίγο παραπέρα στη Ρόδο και

μεταγενέστερα στην Ευρώπη. «Ναι, αυτό που θυμάμαι είναι μια αλληλοεξυπηρέτηση αγαθών μπορούμε να το πούμε αυτό. Δηλαδή, πηγαίναμε εμείς τα μανταρίνια και τα πορτοκάλια τα διανείμαμε και στην Κω και στην Ρόδο στα γύρω νησιά. Φέρναμε από εκεί η Κως πάντα είχε πολλές εκτάσεις γης τις οποίες καλλιεργεί μέχρι σήμερα και φέρναμε τα προϊόντα τους» (Y.2). Ξέρω ότι ερχόντουσαν από την Κω τα καϊκία φορτωμένα, με ντομάτες, με καρπούζες, με πεπόνια ήταν ο κόσμος κάτω στην αγορά και τους περίμενε να ξεφορτώσουνε...» (Y.3). «Πόσα καϊκία και μεταγενέστερα πήγαιναν απέναντι στην Κω και έφερναν καρπούζια, πεπόνια, ντομάτες...» (Y.4). «Είχαμε την παραγωγή των πορτοκαλιών και τα μανταρίνια, τα έφτιαχναν οι έμποροι στο Βαθύ και τα έστελναν στην Ευρώπη» (Y.9). «Την πιο παλιά εποχή γινόντουσαν ανταλλαγές προϊόντων με το νησί της Κω, αυτοί μας έδιναν πεπόνια, καρπούζια και ντομάτες, την ντομάτα το βεργάκι και εμείς δίναμε πορτοκάλια, μανταρίνια» (Y.10). «Ανταλλαγές εγώ να σου πω την αλήθεια θυμάμαι να κάναμε με τα γύρω νησιά» (Y.8) . «...Τα ανταλλάσσανε και το νησί μας οι ανταλλαγές που έκανε ήταν τα μανταρίνια» (Y.6). «...από τα νησιά στέλναμε μανταρίνια πορτοκάλια και παίρναμε διάφορα άλλα κηπευτικά» (Y.7). «...Το κύριο εξαγωγικό προϊόν ήταν τα μανταρίνια, και από την Κω που ερχόντουσαν λόγω της πλούσιας γεωργίας» (Y.5). Υπήρχαν και περιπτώσεις που γίνονταν ανταλλαγή των προϊόντων και ταυτόχρονα πληρωμή σε είδος που ήταν πρώτης ανάγκης. Όπως για παράδειγμα μια κότα και σιτάρι έναντι ενός αντικειμένου αξίας. «Πουλήθηκε στην Κω που είχε σάρια και τέτοια από ένα σπίτι δώδεκα μαστραπάδες πολύ ωραίοι ουαλέζικοι που ερχόντουσαν από τους θαλασσινούς για να πάρουν μια κότα και ένα τσουβαλάκι σιτάρι. Δεν μπορούσαν να πληρώσουν λεφτά και πλήρωναν σε είδος.» (Y.1). Επίσης, γίνονταν ανταλλαγές προϊόντων μεταξύ των κατοίκων του νησιού της Καλύμνου. «Δίνανε ας πούμε λάδι και αν ο/η άλλος/η είχε κότες έδιναν αβγά...» (Y.6). «... αντάλασαν το αβγό με το λάδι...» (Y.7).

Σχετικά με το έκτο ερώτημα, το οποίο τέθηκε και στα 10 υποκείμενα της έρευνας, αν οι Καλυμνιές γυναίκες στο παρελθόν συμμετείχαν σε κοινωνικές εορταστικές εκδηλώσεις, τα αποτελέσματα δείχνουν πως οι γυναίκες της Καλύμνου συμμετείχαν ενεργά και δεν βρίσκονταν στο περιθώριο, ως προς τη συμμετοχή τους στις μεγάλες εορταστικές εκδηλώσεις, αντιθέτως είχαν ενεργό και σημαντικό ρόλο. «...Όποτε οι γυναίκες πάντα πρωτοστατούσαν στις εκδηλώσεις αυτές, γιατί ήταν και μόνες τους. Οργάνωναν μόνες τις εκδηλώσεις» (Y.2). «Στην Κάλυμνο η γυναίκα δεν ήταν στο περιθώριο, συμμετείχαν σε όλες τις κοινωνικές και εορταστικές δραστηριότητες»

(Y.4). «Συμμετείχανε ισότιμα...» (Y.5). «Πήγαιναν στα μεγάλα πανηγύρια αλλά και σε συγγενικούς γάμους σε αρραβώνες και βαφτίσια και βεβαίως υπήρχαν και οι αποκρίες» (Y.1). «Γάμους βέβαια, συμμετείχαν και σε βαφτίσεις που κρατούσαν οι γάμοι μέρες... Στο χωριό που γίνονταν της Παναγιάς χορός, την Καθαρή Δευτέρα οι γυναίκες ήταν πρώτες με τα καβάδια τους βέβαια» (Y.3). «...μαζί με τα βιολιά χόρευαν και τραγουδούσαν τα νυφικά τραγούδια» (Y.7). «Αλίμονο να μην συμμετείχαν, τους άρεσε ο χορός...» (Y.8). «Ναι, τις Απόκριες χορεύανε...» (Y.9). «Λοιπόν, συμμετείχαν σε εκδηλώσεις ήταν δραστήριες στο κομμάτι αυτό...» (Y.10). Όπως αναφέρθηκε συμμετείχαν ισότιμα, όμως ποτέ δεν θα παρευρίσκονταν μόνες τους στις εκδηλώσεις αυτές, θα ήταν με τον σύζυγο ή τα παιδιά τους, χωρίς όμως αυτό, να περιορίζει τον έντονο ρόλο που είχαν στις εκδηλώσεις αυτές. «...πότε στα σπίτια πηγαίνανε πότε στα καφενεία, πάντα με τους άντρες τους, οικογενειακά δηλαδή» (Y.9). «...με τον άντρα βέβαια και την οικογένεια πηγαίνανε στα πανηγύρια, στους γάμους φίλων και συγγενών, στις βαφτίσεις εννοείται αυτό παιδί μου» (Y.8). Ήταν κυρίως ενεργές στην οργάνωση κοινωνικών και πολιτισμικών εκδηλώσεων, καθώς έφτιαχναν τα διάφορα εδέσματα για τα λαϊκά πανηγύρια αλλά σημαντική ήταν και η συμμετοχή τους στην προετοιμασία και οργάνωση των γαμήλιων τελετών της εποχής. «...η προπαρασκευή της πρώτης ύλης των φαγητών ήταν δουλειά τους» (Y.5). «...να βοηθήσουν...» (Y.6). «Στο γάμο όταν στόλιζαν το νυφικό κρεβάτι οι γυναίκες...» (Y.7). «Του γάμου, να προετοιμάσουν τα φαγητά με τα καλύμνικα φύλα και πιτάκια, ο στολισμός για το νυφοστόλι...» (Y.10).

Σχετικά με το έβδομο ερώτημα, το οποίο τέθηκε και στα 10 υποκείμενα της έρευνας, όταν πέθαινε ο σύζυγος, με ποιο τρόπο και πόσο χρόνο κρατούσε το πένθος της συζύγου, τα αποτελέσματα δείχνουν πως όταν μια γυναίκα Καλυμνιά έχανε τον σύζυγό της ήταν ένα γεγονός τραγικό, θύμιζε μπορεί να πει κανείς σκηνή από αρχαία ελληνική τραγωδία. Τα σπίτια από λευκά βάφονταν γκρι ίσως όχι για πάντα. Όμως τα μαύρα ρούχα πάνω από την γυναίκα Καλυμνιά δεν έφευγαν ποτέ. «...Το πένθος εδώ ήταν κάτι που θυμίζει αρχαία ελληνική αγριότητα...» (Y.1). «Ε! καταρχήν έμπαινε φούμου μες τον ασβέστη και βάφονταν τα σπίτια σκούρα γκριζα, έφευγε το λευκό για πάντα. Το βάψιμο ίσως όχι για πάντα όσο άλλα. Δεν υπήρχε περίπτωση να βγάλει η γυναίκα αυτή ποτέ τα μαύρα...» (Y.1). «Θρηνούσαν με έναν πολύ δικό τους τρόπο, ήταν κάποια που θύμιζαν αρχαία τραγωδία» (Y.2). «Ήταν μια δραματική ας πούμε σκηνή, πολλές εκείνη την εποχή δεν έβγαζαν πια τα μαύρα, ούτε το τσεμπέρι» (Y.2). Το μαύρο λοιπόν ένδυμα θα την συνόδευε για πάντα την Καλυμνιά γυναίκα, το μαύρο τσεμπέρι

δηλαδή μαντήλι θα έκρυβε τα μαλλιά της εφ' όρου ζωής αφού έχασε τον άνδρα της, προσπαθώντας για το σφουγγάρι, για το μεροκάματο. «Όταν πνιγόταν κανένας, πέθαινε κανένας νέος τον βάζανε χάμω, καθόταν όλες γύρω γύρω και χτυπιόντουσαν, δέρνονταν, τραβούσαν τα μαλλιά τους, ξεπλέκανε τα μαλλιά τους» (Y.3). «...Γιατί είχε και μικρές κόρες που χηρεύανε ήταν δύσκολα, δεν τα βγάζανε τα μαύρα» (Y.3). «Φοράγανε τα μαύρα και μένανε συνήθως για όλη τους τη ζωή χήρες» (Y.5). «...Πολλές φορές άφηνε λίγο στην άκρη την υπόλοιπη οικογένεια για να πενθήσει γιατί δεν άντεχε γιατί δεν μπορούσε...» (Y.4). «...φορούσε τα μαύρα εφόρου ζωής...» (Y.4). «Τον πενθούσε για όλα της τα χρόνια, είχαν το κασάκι με τα ρούχα του και να δέρνονται να χτυπιούνται, τραβούσαν τα μαλλιά τους, μυρολογούσαν αλλά τα μαύρα ήταν για πάντα...» (Y.6). Ήταν λοιπόν και το μοιρολόι, μέρος του πένθους της Καλυμνιάς γυναίκας για τον άντρα της το ξόδιασμα. «...το μοιρολόι μπορεί να τις έκανε να σπαράζουν αλλά εκτονώνονταν ανοίγει αυτό το σπυρί βγαίνει το πύον όπως λέμε πιθανόν να είναι κι έτσι...» (Y.1). «...Δηλαδή, το ζόι το ξόδιασμα που κάνανε αν ερχόταν η σωρός και αν δεν ερχόταν ήταν πολύ παραστατικό...» (Y.2). «Η σύζυγός τον πενθούσε όλα τα χρόνια της ζωής της οι πιο πολλές έτσι κάνανε, φοράγε για πάντα τα μαύρα και το τσεμπέρι» (Y.7). «Ήταν μια σκηνή τραγωδίας, να βλέπεις μικρές κόρες αλλά και μεγάλες να χάνουν τον άνθρωπο τους που πήγε στο σφουγγάρι για να φέρει ψωμί στο σπιτικό να τον κλαίει και να δέρνετε...» (Y.8). «Φοράγανε για πάντα μαύρα...» (Y.9). «Τον πενθούσε για μια ζωή, φορούσε τα μαύρα και το μαύρο τσεμπέρι. Από μικρή ηλικία αν έφευγε ο άντρας της και πέθαινε φορούσε τα μαύρα για μια ζωή και ήταν δίπλα στα παιδιά της» (Y.10).

Το όγδοο ερώτημα, αναφέρεται στο έντονο στοιχείο τις σφουγγαροσύνης των ανδρών που τους ανάγκαζε να απουσιάζουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα και κατά πόσο αποτέλεσε σημαντικό, παράγοντα στον έντονο κοινωνικό ρόλο της Καλυμνιάς. Τα αποτελέσματα της 8^{ης} ερώτησης δείχνουν πως η απουσία του καπετάνιου, ναυτικού, σφουγγαρά συζύγου ήταν μακροχρόνια λόγω της δύσκολης δουλειάς του. Αναγκάζονταν, να απουσιάζει μεγάλα χρονικά διαστήματα από το νησί και να αφήνει πίσω γυναίκα και παιδιά. Όλη λοιπόν, αυτή η συνθήκη έκανε την γυναίκα Καλυμνιά να ατσαλώσει, να γίνει μάνα και πατέρας. Να αναλάβει όλο το φορτίο των οικογενειακών υποχρεώσεων, για τους μήνες εκείνους της απουσίας του θαλασσινού συζύγου. Μάλιστα, αξίζει να επισημανθεί ότι το σημαντικότερό τους καθήκον ήταν η ανατροφή των παιδιών της. «Ναι η Καλυμνιά γυναίκα επηρεάστηκε πάρα πολύ από αυτό γιατί ενίσχυσε αυτό το πράγμα, η απουσία του ανδρός» (Y.1). «...Ενίσχυσε τη θέση της

μέχρι ένα σημείο...» (Y.1). Η Καλυμνιά ήταν λοιπόν, η υπεύθυνη για τη διαχείριση του σπιτιού ταυτόχρονα και των οικονομικών της οικογένειας, ήταν θα μπορούσαμε να πούμε το στήριγμα, η κολώνα του σπιτιού. «Από τη στιγμή που ο άντρας έφευγε από το σπίτι, η γυναίκα ήταν αυτή που έπαιρνε τα ηνία στην οικογένεια. Εκείνη είχε να κάνει με τις συναλλαγές τις οικονομικές» (Y.2). «...Εκείνη ψώνιζε και διαφέντευε τα παιδιά. Αυτή ήταν ας πούμε ο κουμπαράς του σπιτιού, ήταν ο στυλοβάτης πραγματικά της οικογένειας...» (Y.2). «Η μάνα τα έκανε όλα, να πάει να τεμωνέψει τα λεφτά τα λίγα που της άφηνε να περάσει, να μην πολύ χρεώνεται να 'ρθει μετά ο άντρας να τα βρει όμορφα όλα» (Y.3). «...Η γυναίκα πάντα ήταν ο στυλοβάτης και αυτός όταν ερχόταν να της αφήσει τα λεφτά, βέβαια...» (Y.3). «πολύ κουράγιο για να αντέξει αυτούς τους μήνες που θα είναι μόνη στο σπίτι, ιδίως αν είχε και τα παιδιά που ήταν και μάνα και πατέρας» (Y.4). «Η γυναίκα εκ των πραγμάτων υποχρεώθηκε να ασκεί δύο ρόλους και της μάνας και του πατέρα για έξι εφτά μήνες τον χρόνο και οχτώ πολλές φορές. Αυτό τη βοήθησε να έχει αυτοπεποίθηση, αγωνιστική ετοιμότητα» (Y.5). «Ναι ήταν αναγκασμένες ήταν έξι μήνες μόνες, ήταν δυναμικές, νοικοκυρές, να κρατήσουν τα παιδιά τους στις ηθικές αξίες» (Y.6). «Αυτός ο χωρισμός των ανδρών από τις γυναίκες της έκανε να είναι πιο δυνατές γιατί έπρεπε να προστατεύουν το σπίτι τους και τα παιδιά τους» (Y.7). «Ήταν όλα στις πλάτες της, έτρεχε να φροντίσει για όλα» (Y.8). «Αυτό είναι αλήθεια παιδί μου, ήταν αναγκασμένες να τα αναλάβουν όλα εκείνες και με την έννοια του άντρος που λείπει στα ξένα...» (Y.8). «Βέβαια, ήταν μόνη της, έπρεπε να περάσει τα παιδιά με λίγα λεφτά...» (Y.9). «Βεβαίως, η γυναίκα Καλυμνιά την περίοδο της σφουγγαροσύνης ήταν και μάνα και πατέρας. Είχε δυναμισμό για να επιβιώσει αυτούς τους μήνες και τα παιδιά της....» (Y.10).

Το ένατο ερώτημα, το οποίο τέθηκε και στα 10 υποκείμενα της έρευνας, αφορά στην ύπαρξη Καλυμνίων γυναικών με έντονη κοινωνική δράση. Τα αποτελέσματα της 9^{ης} ερώτησης δείχνουν πως υπήρχαν γυναίκες Καλυμνίες με έντονη κοινωνική δράση σε τομείς όπως ο πολιτισμός, τα γράμματα και οι φιλανθρωπίες. Δεν βλέπουμε μια απλή συμμετοχή, σε αρκετές περιπτώσεις διετέλεσαν και ως ιδρυτικά και διοικητικά μέλη. Πιο συγκεκριμένα, στον χώρο των γραμμάτων και του πολιτισμού αναφέρθηκαν τα ονόματα πολλών γυναικών. «Ήταν η Θεμελίνα Καπελά, μιλάμε για την δεκαετία του 70' και μετά υπήρχε το αναγνωστήριο από το 1904. Στη συνέχεια και στην επανίδρυση του. Η Θεμελίνα Καπελά, ήταν από τα ιδρυτικά μέλη του αναγνωστηρίου» (Y.2). «Ήταν μια κυρία με το όνομα Θεμελίνα Καπελά, που είχε δράση στα πολιτιστικά γεγονότα του

νησιού μας» (Y.7). «Μια από τις κυρίες που ήταν πολύ δραστήρια στα πολιτιστικά δρώμενα της Καλύμνου ήταν η Πόπη Μαύρου, η οποία διετέλεσε για πολλά χρόνια ως πρόεδρος του Λυκείου Ελληνίδων Καλύμνου. Ασχολήθηκε με την χορογραφία, την καλύμνικη ενδυμασία και όχι μόνο από όλη κιόλας την Ελλάδα» (Y.10). «Να αναφερθεί ότι ίσως μια από τις πρώτες Ελληνίδες η πρώτη Ελληνίδα που σπούδασε γυναίκα που έσπασε το κατεστημένο ήταν η Καλυμνιά Σεβαστή Καλησπέρη» (Y.5).

Εν κατακλείδι, πολλές από τις γυναίκες του νησιού ισχυρές αλλά και λιγότερο ισχυρές, ίσως πιο απλές και καθημερινές γυναίκες της διπλανής πόρτας συμμετείχαν ενεργά στην φιλανθρωπία. «Οι μεγάλες αστές οπωσδήποτε να ξεχωρίσουμε ας πούμε την Κατερίνα Βουβάλη την μεγάλη αρχόντισσα του νησιού» (Y.1). «Εγώ αυτή που ξέρω να σου πω είναι η Βουβάλη που βοηθούσε τους αδύναμους του νησιού έδινε φαγητά και ήταν ενεργή τις φιλανθρωπίες και σε όλα αυτά, είχε έντονη δράση» (Y.8). «...η Βουβαλίνα όμως έκανε δωρεές σε φτωχές γυναίκες, πήγαινε φαγητά σε κόσμο δίχως πόρους ζωής» (Y.9). «Ναι, ήταν η Βουβαλίνα που βοηθούσε τους αναξιοπαθούντες του νησιού, η Ιουλία που έκανε κάτι σαν κατηχητικό» (Y.6). «Ήταν μέσα θυμάμαι η Καλογιάννενα με ένα στρογγυλό ψωμί ζεστό και ένα πιάτο φαΐ. Αυτή η γυναίκα συμπεριφερόταν σε όλες τις γριούλες λες και ήταν δικές της» (Y.3). «Σίγουρα υπήρχαν Καλυμνιές που βοηθούσαν, ανθρώπους, οικογένειες, παιδιά, γειτόνους, περισσότερο και κάποιες που ήταν κοντά στην εκκλησία, στα φιλόπτωχα ταμεία» (Y.4).

Το δέκατο ερώτημα, αναφέρεται στο τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου, το φαγητό που περίσσευε. Τα αποτελέσματα της 10^{ης} ερώτησης δείχνουν πως οι γυναίκες της Καλύμνου σε καμία περίπτωση, δεν πετούσαν το φαγητό, αντιθέτως έβρισκαν τρόπους να το επαναχρησιμοποιήσουν. «Αν ερχόταν ένα μεγάλο ψάρι στην οικογένεια και δεν μπορούσε να φαγωθεί μέσα σε μια μέρα έκοβαν την κεφαλή και την ουρά και τα έτρωγαν το βράδυ της ίδιας μέρας σούπα» (Y.1). «Δεν πετάγαμε τίποτα παιδάκι μου, όλα προσπαθούσαμε να τα κάνουμε κάτι άλλο να τα φτιάξουμε την άλλη μέρα...» (Y.8). «Το φαγητό δεν πετιόταν ποτέ, άμα περίσσευε το τρώγαμε που να πετάξεις φαγητό με τόσα πολλά παιδιά» (Y.9). «Για να μπορέσουν να ταΐσουν την οικογένεια την επόμενη ημέρα, το ανακυκλώνανε για παράδειγμα οι φακές την επόμενη μέρα γινόντουσαν με το ρύζι» (Y.10). «Ξέχασε δεν πετιόταν τίποτα....» (Y.6). «...προσπαθούσαν να εξοικονομήσουν τρόφιμα...» (Y.5).

Επιπλέον, δεν υπήρχαν ψυγεία, το μόνο μέσα συντήρησης ήταν μια αυτοσχέδια κατασκευή που χρησιμοποιούνταν σαν ψυγείο και λεγόταν «φανάρι», ώστε να

μπορέσουν να συντηρήσουν τα τρόφιμα όσο βέβαια γινόταν. «Τότε δεν υπήρχαν ψυγεία, υπήρχαν τα φανάρια, ειδικά του καλοκαιρινούς μήνες ο αποθηκευτικός χώρος των φαγητών που περίσσευαν» (Y.2). «Το φαγητό που περίσσευε θα το βάζανε στη σίτα, το φανάρι δηλαδή το ψυγείο της εποχής...» (Y.10). «την άλλη μέρα αλλά δεν υπήρχαν τα ψυγεία τα βάζαμε στο φαναράκι...» (Y.8). «Τότε δεν είχαμε ψυγεία, ήταν μόνο τα φαναράκια που είχαν δίχτυ με τρυπούλες ψηλό και το βάζαμε στον αέρα πάνω ψηλά σε ένα δέντρο και το κρεμούσαμε» (Y.7).

Τέλος, υπήρχε και ένας θεσμός που λεγόταν «μουχουρτικό», δηλαδή από το περισσευόμενο κάθε οικογένειας φαγητό, αυτό δίνονταν σε οικογένειες που είχαν ανάγκη, έτσι δεν πετούσαν τίποτα ακόμα και αν αυτό περίσσευε πήγαινε για καλό σκοπό. «Όμως πρώτο μέλημα της ήταν αφού μαγείρευε να βγάλει ένα πιάτο, το μουχουρτικό όπως λέγανε και να το πάει διακριτικά και πολλές φορές σε κάποια γειτόνισσα/α κάπου που ήξερε ότι υπήρχε ανάγκη» (Y.4). «Ότι περίσσευε από το φαγητό πήγαινε στο μουχουρτικό, σκεφτόταν ποια γυναίκα ήταν φτωχιά, ποια είχε πολλά παιδιά, ποια δεν έχει άντρα και τις πηγαίνουν το μουχουρτικό» (Y.3).

Το ενδέκατο ερώτημα διερευνά αν τα σπίτια στην Κάλυμνο είχαν αυλές, παρτέρια ή κήπους και αν ναι, ποιος τα φρόντιζε. Επίσης, ποια φυτά ή λουλούδια στόλιζαν τις αυλές και τους εξωτερικούς χώρους των σπιτιών. Τα αποτελέσματα της 11^{ης} ερώτησης δείχνουν πως το άτομο που ήταν υπεύθυνο για την φροντίδα των λουλουδιών ήταν η ίδια η νοικοκυρά του σπιτιού, δηλαδή η γυναίκα Καλυμνιά. «Τα φρόντιζαν οι ίδιες οι νοικοκυρές... αλλά αυτά τα παρτέρια αυτές τα φρόντιζαν» (Y.2). «Φρόντιζε εάν η Καλυμνιά αυτή είχε ένα κομμάτι γης όπως λέγανε μικρό ή μεγάλο να το καλλιεργήσει.....» (Y.4). «...αλλά όλα αυτά ήταν φροντίδα της γυναίκας ο άνδρας συνήθως ελάχιστα προσέφερε» (Y.5). «...αλλά η Καλυμνιά μόνο τα φρόντιζε» (Y.6). «...όλες οι γυναίκες όσες είχαν βέβαια φύτευαν οι ίδιες...» (Y.7). «...όλα τα φρόντιζε οι νοικοκυρά του σπιτιού...» (Y.8). «Η μητέρα τα φρόντιζε τις αυλές της, τους κήπους της, τα λουλούδια της» (Y.9). «...τα περιποιόντουσαν αποκλειστικά οι γυναίκες» (Y.10).

Εν συνεχεία, τα επικρατέστερα φυτά και δέντρα που φαίνεται να κοσμούσαν του κήπους των Καλύμνικων σπιτιών, όσοι διέθεταν εκτός πόλης αλλά και στις αυλές, παρτέρια ή γλάστρες των γυναικών της Πόθιας, δηλαδή της πόλης της Καλύμνου ήταν οι βιολέτες, τα ζουμπούλια, τα μοσχομπίζελα οι τριανταφυλλιές, τα γιασεμιά, οι βασιλικοί, οι κρίνοι, τα γαρύφαλλα, οι συκιές και το κλήμα. «Όμως τα κλασσικά λαϊκά φυτά που έβλεπε κανείς στους κήπους αυτούς ήτανε τα βασιλικά, οι βιολέτες, κρίνοι, το

Καλύμνικο ζουμπούλι που δεν το βλέπω πια σε όσα σπίτια είχαν κήπο. Οι καλύμνικες φρέσες που λένε, που επίσης δεν τις βλέπω πια ήτανε κιτρινομάβ αυτά αλλά είχανε τρομερό άρωμα» (Y.1). «Είχανε πολύ όμορφα φυτά θυμάμαι, τριανταφυλλίες, ζουμπούλια, μοσχομπίζελα.... οι βιολέτες ειδικά την άνοιξη, μοσχομύριζαν» (Y.2). «...αυτές είχανε τα λουλούδια ωραία» (Y.3). «...Συνήθως, είχαμε τις βιολέτες, τα ζουμπούλια...» (Y.4). «...και στα εξοχικά υπήρχε ένας κήπος κάτι έβαζαν ζουμπούλια, τριανταφυλλίες...» (Y.5). «Η κάθε Καλυμνιά έβγαζε μια γλάστρα, να βάλει να το πρεπίσει από την άνοιξη δε έβαζε μεσημεράκια, κρινάκια, βιολέτες αυτές που είχανε τους κήπους έβαζαν τριανταφυλλίες...» (Y.6). «...είχε τριανταφυλλίες, ζουμπούλια, γαρύφαλλα, αγιόκλημα, γαρδένιες, γιασεμί ε! Αυτά ήταν» (Y.7). «...υπήρχαν ωραία ζουμπούλια, βιολέτες» (Y.8). «...Ζουμπούλια, κληματαριές, είχε συκές και τρώγανε και κανένα σύκο από εκεί αυτά» (Y.9). «Τα σπίτια είχανε στις αυλές παρτέρια ή γλάστρες με γαρυφαλλίες, τριανταφυλλίες...» (Y.10).

Το δωδέκατο ερώτημα, διερευνά αν οι γυναίκες του τόπου επαναχρησιμοποιούσαν συντηρώντας οι ίδιες τα ρούχα, από τα μεγαλύτερα παιδιά της οικογένειας στα μικρότερα; Τα αποτελέσματα της 12^{ης} ερώτησης δείχνουν πως οι Καλυμνιές μητέρες δεν πετούσαν τίποτε από τα ρούχα των παιδιών αντίθετα, τα έδιναν στα μικρότερα της οικογένειας, όταν τα μεγαλύτερα παιδιά δεν τα είχαν πια ανάγκη. «...Οι Καλυμνιές που δεν είχαν την οικονομική άνεση τα έκρυβαν για τα επόμενα μικρά παιδιά τους...» (Y.1). «Εννοείται, φυσικά και ανταλλάσσαμε από τα μεγαλύτερα παιδιά τις οικογένειας στα άλλα» (Y.2). «Ναι, ναι έτσι γινότανε τα μικρά παιδιά βάζανε των μεγάλων τα ρούχα, έμενα η μάνα μου, μου έλεγε ότι του Λούκα μου τα ρούχα τα παντελόνια και τα πολλά ήτανε του αζάδερφου μου του Σεραφείμ που τον περνούσε τον αδερφό μου πέντε-έξι χρόνια» (Y.3). «...τα φύλαγαν για τα μικρότερα παιδιά...» (Y.4). «Τα ρούχα από τα μεγάλα παιδιά πήγαιναν στα μικρότερα...» (Y.5). «Ε! από τα μεγαλύτερα τα κρύβανε για τα άλλα παιδιά της οικογένειας...» (Y.9). «Ναι, επειδή τα χρόνια εκείνα ήταν λίγο πιο φτωχά, οι γυναίκες κρύβανε τα ρούχα των μεγαλύτερων παιδιών για να τα πάρουνε τα μικρότερα παιδιά» (Y.10).

Υπήρχε και η αλληλεγγύη μεταξύ τους καθώς πολλές ήταν οι φορές που και οι γειτόνισσες αντάλλασαν ρούχα των παιδιών τους. «Επίσης, αν τα παιδιά της γειτονιάς μεγάλωναν τα έδιναν στα μικρότερα παιδιά της γειτονιάς» (Y.1). «...οι γειτόνισσες μεταξύ τους, οι οικογένειες, τίποτε δεν πήγαινε χαμένο εκείνα τα χρόνια» (Y.6). «...Οι γειτόνισσες, όταν είχαν τα παιδιά μικρά και δεν είχαν άλλο για να δώσουν τα ρούχα, τα

έδινε στη διπλανή γειτόνισσα που είχε μικρότερο παιδί» (Y.7). «...αν κάτι ποια δεν της χρειαζόταν το έδινε αλλού σε άλλες οικογένειες με παιδιά» (Y.8).

Το δέκατο τρίτο ερώτημα, το οποίο τέθηκε και στα 10 υποκείμενα της έρευνας ήταν σε σχέση με τις ασχολίες που είχαν οι Καλυμνιές γυναίκες στον ελεύθερο χρόνο τους. Τα αποτελέσματα της 13^{ης} ερώτησης δείχνουν πως μαζεύονταν σε σπίτια άλλων γυναικών της γειτονιάς και «ποσπéριζαν» δηλαδή γειτόνευαν όπως μας είπαν. Όμως και στην κοινωνική αυτή τους επίσκεψη δεν έμεναν άπραγες, αντίθετα έπλεκαν τα χέρια τους δεν έδεναν ποτέ, κεντούσαν, έραβαν, μπάλωναν ή ύφαιναν. «E! Na σου πω τι κάνανε μπλέκανε φανέλες για τους σφουγγαράδες τους με μαλλί που κάνανε οι ίδιες, τουνούκλα, ρασένιες φανέλες, κάνανε εργόχειρα, κάνανε κοφτό, κάνανε βελονάκι» (Y.3). «Το γειτόνεμα αυτό που ήταν απαραίτητο και έδινε ζωή στη γυναίκα, μπορεί μια γυναίκα να έπλεκε άλλη να έκοβε κουρέλια άλλη να έγνεφε τη ρόκα της. Ακόμα ακόμα να πάρει να κεντήσει κάπως έτσι περνούσε τον ελεύθερο χρόνο, η γυναίκες εδώ πάντα κάτι έφτιαχναν τα χέρια δεν τα έδενε και στο γειτόνεμα και στην ξεκούραση» (Y.4). «...άντε και το πλέξιμο όταν ποσπéριζαν μεταξύ τους οι γυναίκες» (Y.5). «Πηγαίνανε αν είχαν χρόνο να γειτονέσουν αλλά και πάλι με κάτι θα ασχολούνταν, θα έπλεκαν, θα έραβαν, δεν είχαν ησυχία». (Y.6). «Οι γυναίκες μπορεί να κεντούσανε, μπορεί να πλέκανε των παιδιών τους τα πουλόβερ, μπορεί να μπαλώνανε τα ρούχα. Όταν είχαν ελεύθερο χρόνο πάντα έβρισκαν να κάνουν κάτι» (Y.7). «...όλα και κάτι θα έκαναν, δεν είχαν αναπαμό» (Y.8). «Πήγαιναν στη γειτονία και ποσπéριζαν, εκείνη την ώρα μπορεί να μπλέκανε και να μπαλώνουνε τα ρούχα» (Y.9). «Τους άρσεε το γειτονιό ή θα κεντούσανε ή θα κάνανε αργαλειό» (Y.10).

Ενώ στις ασχολίες εκείνες του ελεύθερου χρόνου τους συγκαταλέγονται διάφορα παραδοσιακά παιχνίδια, που βλέπουμε πάλι τη συμμετοχή των γυναικών της γειτονιάς. Εν κατακλείδι, και τα πανηγύρια μπορούν να συγκαταλεγούν στο κομμάτι αυτό, του ελεύθερου χρόνου «Παράδειγμα οι εποχές που γίνονταν κάποια παραδοσιακά παιχνίδια και εκεί συμμετείχε όλη η γειτονιά...» (Y.1). «Βέβαια τα πανηγύρια...» (Y.2) «...αλλά αν είχανε θα πηγαίνανε στον χορό» (Y.8).

Το δέκατο τέταρτο ερώτημα, το οποίο τέθηκε και στα 10 υποκείμενα της έρευνας, αφορά τον τρόπο που στόλιζαν, οι Καλυμνιές τα σπίτια τους και πώς εξασφάλιζαν την προίκα τους. Τα αποτελέσματα της 14^{ης} ερώτησης δείχνουν πως τα Καλύμνικα σπίτια ήταν ως επί το πλείστον απλά σπίτια, «κατζιές» όπως ονομάζονται στην τοπική διάλεκτο, γεμάτα όμως αγάπη. Ποτέ δεν θα έλειπαν οι οικογενειακές

ασπρόμαυρες φωτογραφίες από τον τοίχο του σπιτιού. «...Φωτογραφίες πολλές θυμάμαι είχαμε, των ανθρώπων που έφυγαν από τη ζωή και των ανθρώπων που ήταν στην ξενιτιά, ήτανε σφουγγαράδες ή δύτες» (Y.2). «Δίπλα στον καθρέφτη ήταν οι φωτογραφίες της οικογένειας ή αν είχαν τα παλιά τα κάδρα...» (Y.3). «Λοιπόν, τα σπίτια της Καλύμνου τα περισσότερα ήταν λιτά...» (Y.1) «Πολύ απλά, πολύ λιτά αλλά με πολύ αγάπη και ιδιαίτερο σεβασμό...» (Y.2). «Το σπιτάκι μπορεί να ήταν το πολύ μικρό η κατζά, μονώροφο ή διώροφο...» (Y.4). «...πολλές φωτογραφίες των παιδιών, των γονιών τους ασπρόμαυρες» (Y.4). «...και κάδρα από φωτογραφίες αγαπημένων προσώπων, αυτά ήταν κυρίως στα παλιά Καλύμνικα σπίτια...» (Y.5). «Πρώτα από όλα στόλιζαν το σπίτι με φωτογραφίες των παππούδων των πατεράδων...» (Y.7). «...Είχε τις φωτογραφίες της οικογένειας...» (Y.10).

Συνεχίζοντας, όσον αφορά τους τρόπους που εξασφάλιζαν τα προικιά τους τα κορίτσια της Καλύμνου βλέπουμε πως η οικογένεια ήταν εκείνη που βοηθούσε, πιο πολύ όμως η μάνα. Αν πάλι το κορίτσι ήταν φτωχό πάλευε το ίδιο να φτιάξει την προίκα του. «...όσες ήταν και φτωχές κόρες κάνανε τα στρώματα τα ράβανε μαζεύοντας φύκια στο Καντούνι και το γεμίζανε» (Y.3). «Από όσα ξέρω εγώ η μάνα φρόντιζε παιδί μου για αυτά τα πράγματα, να προικίσει το κορίτσι της» (Y.6). «Ε! η μάνα πιο φρόντιζε για τα προικιά κυρίως» (Y.8). «Η μάνα ήταν εκείνη που θα νοιαστεί για τα προικιά της αλλά και η γιαγιά αν είχε κάτι καλό το προίκιζε» (Y.9). «...η μητέρα κυρίως η οικογένεια βοηθούσε το κορίτσι αλλά και η κόρες βοηθούσαν σε αυτό» (Y.5). «...να εξοικονομήσουν για τα φλουριά της κόρης...» (Y.1).

Το δέκατο πέμπτο ερώτημα, το οποίο τέθηκε και στα 10 υποκείμενα της έρευνας, αφορά στα ιδιαίτερα και ξεχωριστά φαγητά, γλυκά της Καλύμνου. Τα αποτελέσματα της 15^{ης} ερώτησης δείχνουν πως ένα ξεχωριστό και ιδιαίτερο παραδοσιακό φαγητό της Καλύμνου ήταν τα «φύλλα» ή αλλιώς «αμπελόφυλλα» δηλαδή ντολμαδάκια. Το φαγητό αυτό ήταν ιδιαίτερα προτιμητέο την Κυριακή στο Καλύμνικο οικογενειακό τραπέζι. «...είχαμε και τα αμπελόφυλλα εδώ πέρα μπόλικο το κυρίαρχο φαγητό είναι τα φύλλα την Κυριακή» (Y.1). «...Είναι τα φύλλα έτσι...» (Y.2). «Τα φαγιά μας ήταν φύλλα κάθε Κυριακή όλα τα σπίτια ήταν φύλλα...» (Y.3). «Τα φύλλα...» (Y.4). «...το φύλλα τα καλύμνικα» (Y.5). «...τα φύλλα...» (Y.6). «...τις Κυριακές τα φύλλα» (Y.8). «...τα φύλλα μας τα Κυριακάτικα». (Y.9). «Τα φαγητά είναι τα φύλλα...» (Y.10).

Επιπροσθέτως άλλο ένα ξεχωριστό και ιδιαίτερο γιορτινό φαγητό ήταν το Καλύμνικο «μουούρι», γεμιστό δηλαδή αρνί με ρύζι που κάθε σπίτι έκανε. «Κλασικά του μουούρι που γνωρίζουμε όλοι ότι είναι το παραδοσιακό μας φαγητό του Πάσχα. Το Πάσχα δεν γίνεται να μην βάλει κανένα σπίτι μουούρι στο φούρνο» (Y.2). «...Στην μεγάλη γιορτή του Πάσχα του μουούρι...» (Y.8). «...Ε! το Πάσχα έχουμε το χαρακτηριστικό μουούρι...» (Y.1). «...το μουούρι το έθιμο της Καλύμνου το Πάσχα...» (Y.7).

Το δέκατο έκτο ερώτημα, το οποίο τέθηκε και στα 10 υποκείμενα της έρευνας, βρίσκεται σε συνάρτηση με τον τρόπο που διασκεδάζαν οι Καλυμνιές κατά το παρελθόν. Τα αποτελέσματα της 16^{ης} ερώτησης δείχνουν πως οι βασικές εκδηλώσεις που τις ψυχαγωγούσαν ήταν τα πανηγύρια, οι γάμοι, οι βαφτίσεις, γενικότερα οι χοροεσπερίδες. «...στα πανηγύρια στους γάμους» (Y.1). «Αυτό που θυμάμαι είναι ότι γινότουσαν πολλές χοροεσπερίδες, ο κόσμος είχε πάρα πολύ κέφι...» (Y.2). «Έχουμε τους γάμους, τα πανηγύρια ιδίως αν ήταν καλοκαίρι...» (Y.4). «Η κυριότερη διασκέδαση ήταν τα πανηγύρια, οι γάμοι...» (Y.5). «Οι Καλυμνιές περίμεναν να πάνε σε έναν γάμο, να χορέψουν, στα πανηγύρια, στις βαφτίσεις αν είχε και καμία τσαμπούνα, αυτά ήταν» (Y.6). «Οι διασκεδάσεις τους ήταν τα πανηγύρια, οι γάμοι, άντε και καμία βάφτιση...» (Y.8). «Στις αποκριές, του Αγίου Χαράλαμπου που γινόταν πανηγύρι και χόρευαν στην αυλή του μοναστηριού. Στο χωριό την Κυριακή της Τυρινής στην Παναγιά του χωριού, χόρευαν στην αυλή της Παναγιάς» (Y.9). «Σε γάμους, σε βαφτίσια...» (Y.10). «...οι γυναίκες ήταν πρώτες στον χορό κυρίως στις χοροεσπερίδες». (Y.7).

Επιπροσθέτως, βασικό ήταν η σύζυγος πάντα να συνοδεύεται από τον σύζυγό της στις διάφορες εορταστικές εκδηλώσεις. «Ε! Μαζί με τον άντρα τους πάντα όχι μοναχές τους...» (Y.3). «...Όμως ήταν πάντα παρουσία του άντρα τους, δεν ήταν μόνες». (Y.9). «και πάντα με τον άντρα ποτές μόνη της». (Y.6).

6^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.

Έχοντας ολοκληρώσει, την ανάλυση των απαντήσεων των υποκειμένων και διαπιστώσει τη συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην αιεφόρο ανάπτυξη του νησιού, σε επόμενο στάδιο, σκόπιμο είναι να γίνει περαιτέρω ανάλυση ανά ερώτηση, καταλήγοντας σε ένα τελικό συμπέρασμα. Παρακάτω, θα ακολουθήσει ανάλυση της κάθε μιας ερώτησης που τέθηκε και απαντήθηκε από κάθε υποκείμενο που συμμετείχε στην ερευνητική διαδικασία.

Από τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει ότι οι γυναίκες της Καλύμνου κατά το παρελθόν, είχαν ένα αρκετά επιφορτισμένο καθημερινό πρόγραμμα. Οι δραστηριότητες τους βλέπουμε πως δεν περιορίζονταν μόνο στον χώρο του σπιτιού αλλά και έξω από αυτό. Το πρώτο και κύριο μέλημα για αυτές ήταν η φροντίδα του σπιτικού τους, το μαγείρεμα, το πλύσιμο των ρούχων, το ζύμωμα του φρέσκου ψωμιού. Η βασική της λοιπόν προσφορά ήταν μέσα στο σπίτι, με την φροντίδα και υπευθυνότητα όλων των υποχρεώσεων του νοικοκυριού. Επιπροσθέτως, διαπιστώνουμε να είναι υπεύθυνη σε διάφορες εξωτερικές δουλειές, όπως την μεταφορά κλαδιών από το βουνό, κουβαλώντας σε δεμάτια στους ώμους της τα κλαδιά. Εν συνεχεία, άλλη μια αρμοδιότητα που έρχεται να προστεθεί, στην καθημερινότητά της είναι το νερό, το οποίο έπρεπε να μεταφέρει από τις διάφορες πηγές, μέσα σε ένα σκεύος που λεγόταν «λαήνι». Εν κατακλείδι, ήταν και εκείνες οι γυναίκες που επιφορτίζονταν με δουλειές που αφορούσαν, στην ενασχόληση του άντρα τους. Ήταν ενεργές στην κτηνοτροφία και τη γεωργία, όταν ο σύζυγος έλειπε στα ταξίδια για το σφουγγάρι, αυτές ήταν λοιπόν που θα αναλάμβαναν τις υποχρεώσεις αυτές. Όλα αυτά λοιπόν δείχνουν μια γυναίκα στήριγμα στο σπίτι της, προσφέροντας τον εαυτό της για τα παιδιά της αλλά και σε κάποιες περιπτώσεις για τον «θαλασσινό» άντρα της.

Οι γυναίκες της Καλύμνου, βλέπουμε να εξασφαλίζουν και να διαχειρίζονται οι ίδιες την πρώτη ύλη για το σπιτικό τους. Πρώτον, μια βασική πηγή ήταν από την γη, πιο συγκριμένα το κριθάρι. Αυτό είτε θα το μάζευαν από τα πετρώδη άγρια βουνά της Καλύμνου, στα οποία ευδοκίμούσε αυτή η φυσική πηγή, είτε θα το φύτευαν οι ίδιες, αν διέθεταν δικό τους χώρο, φτιάχνοντας την περίφημη Καλύμνικη κρίθινη κουλούρα. Υπήρχαν και οι περιπτώσεις που διέθεταν τα δικά του περιβόλια καλλιεργώντας, διάφορα απαραίτητα λαχανικά, όπως το μαρούλι, το κρεμμύδι, τη ντομάτα, εκείνα δηλαδή τα αναγκαία, για το καθημερινό τους φαγητό. Συνεχίζοντας, αν δεν διέθεταν

δικό τους χώρο, τα προμηθεύονταν από άλλους που είχαν. Ενώ τέλος, και τα λίγα μικρά παντοπωλεία της εποχής εκείνης, αποτελούσαν ένα τρόπο να εξασφαλίσουν οι γυναίκες τα απαραίτητα, το λάδι, τα όσπρια. Τα κρεοπωλεία, ήταν μόνο μια φορά την εβδομάδα, όπου θα πήγαιναν οι νοικοκυρές να το προμηθευτούν.

Εκτός λοιπόν από την προετοιμασία του φαγητού, οι γυναίκες της Καλύμνου ήταν υπεύθυνες, οι κυριότερες μπορούμε να πούμε αρμόδιες να κουβαλήσουν από τα βουνά της Καλύμνου δεμένα στους ώμους τους, τα λεγόμενα δεμάτια, τα κλαδιά δηλαδή που θα ζεστάνουν το σπιτικό τους αλλά και θα ανάψουν τον ξυλόφουρνο, για να ψήσουν το σπιτικό ψωμί. Επιπροσθέτως, άλλη μια δουλειά ήταν να φέρουν το νερό από τις φυσικές πηγές που υπήρχαν στο νησί. Το κουβαλούσαν λοιπόν, οι ίδιες σε κανάτια για να το φέρουν στο σπίτι τους. Εν κατακλείδι, η γυναίκα Καλυμνιά ήταν υπεύθυνη για όλες τις δουλειές που είναι αναγκαίες σε ένα σπιτικό. Στην υπευθυνότητά τους, ήταν να βρουν τα ρούχα, των παιδιών ακόμα και του συζύγου.

Διαπιστώνουμε πως οι παλιές γυναίκες της Καλύμνου, συνεισέφεραν με έναν δικό τους τρόπο στην οικονομία του νοικοκυριού τους και κατ' επέκταση του νησιού. Το σφουγγάρι ήταν μια από τις βασικές οικονομικές πηγές του νησιού. Βλέπουμε λοιπόν, αρκετές Καλυμνιές να εργάζονται ως εργάτριες, όπως σε αποθήκες επεξεργασίας του σφουγγαριού, δηλαδή ήταν υπεύθυνες, να το ψαλιδίσουν, να του δώσουν μορφή. Άλλες ήταν εκείνες, που ασχολούνταν με το επάγγελμα της μοδιστρικής, προσφέροντας εργασία σε άλλες γυναίκες που γνώριζαν την τέχνη αυτή. Επιπλέον, βλέπουμε Καλυμνιές γυναίκες να εργάζονται ως εργάτριες, σε βιομηχανίες καπνού. Αλλά και ως εργάτριες γης σε καλλιέργειες εσπεριδοειδών στην περιοχή Βαθύ Καλύμνου, συνεισφέροντας σημαντικά στην οικονομία του νησιού, αφού αποτελούσε και εξαγωγίμο προϊόν.

Από τις απαντήσεις των υποκειμένων, βλέπουμε ως βασική ανταλλαγή προϊόντων να πραγματοποιείται μεταξύ των νησιών Κω-Καλύμνου καθώς και με τα γύρω νησιά. Πιο συγκεκριμένα, λόγω των πλούσιων εκτάσεων που διέθετε το νησί της Κω, η Κάλυμνος προμηθεύονταν από εκεί οπωροκηπευτικά, ενώ η Κάλυμνος προμήθευε την Κω με εσπεριδοειδή, καθώς το νησί της Καλύμνου διέθετε πλούσιες καλλιέργειες μανταρινιών και πορτοκαλιών στα περιβόλια στο Βαθύ. Επίσης, σε κάποιες περιπτώσεις η Κάλυμνος εξήγαγε τα εσπεριδοειδή της και στην Ευρώπη. Συνεχίζοντας, υπήρχε και η ανταλλαγή προϊόντων με πληρωμή σε είδος, δηλαδή ανταλλάσσονταν διάφορα αντικείμενα, για ένα τσουβάλι σιτάρι ή μια κότα. Εν

κατακλείδι, βλέπουμε να γίνονται και ανταλλαγές προϊόντων μεταξύ των κατοίκων του νησιού, για παράδειγμα, μπορεί να αντάλασσαν το λάδι με τα αβγά.

Οι γυναίκες της Καλύμνου κατά το παρελθόν, βλέπουμε να συμμετέχουν στα διάφορα εορταστικά δρώμενα του νησιού. Πιο συγκεκριμένα, είχαν ενεργό και σημαντικό ρόλο στις εορταστικές εκδηλώσεις που γίνονταν. Πρώτον, αποτελούσαν σημαντικό παράγοντα στη διοργάνωση των παραπάνω, όπως στην προπαρασκευή των εδεσμάτων τόσο του γάμου, όσο και των λαϊκών πανηγυριών. Στο κομμάτι της διασκέδασης, χόρευαν, τραγουδούσαν δεν βρίσκονταν στο περιθώριο. Όμως ποτέ δεν θα παρευρίσκονταν μόνες τους, θα συνοδεύονταν από τον σύζυγο και τα παιδιά τους, γενικότερα από τον ευρύτερο οικογενειακό τους κύκλο. Πάρα ταύτα, δεν μείωνε σε καμία περίπτωση την ενεργητικότητά τους στις κοινωνικές εκδηλώσεις.

Το γεγονός του θανάτου, στιγματίζε για πάντα την Καλυμνιά γυναίκα. Πιο συγκεκριμένα, όταν πέθαινε ο σύζυγος εκείνη θα αποτελούσε για την μετέπειτα ζωή της, μια μαυροφορεμένη φιγούρα που παρόλα αυτά έπρεπε γρήγορα να επανέλθει, για να στηρίξει και αναθρέψει τα παιδιά της. Ήταν ελάχιστες, σχεδόν μηδαμινές οι περιπτώσεις που κάποια γυναίκα, θα έφτιαχνε και πάλι τη ζωή της. Είναι χαρακτηριστικό, πως ο τρόπος που πενθούσε η Καλυμνιά γυναίκα τον σύζυγο της, θύμιζε σκηνή από αρχαία ελληνική τραγωδία. Ξέπλεκα μαλλιά, φωνές και κλάματα και ύστερα το μοιρολόι, το ξόδιασμα. Τα σπίτια από άσπρα ασβεστωμένα, θα βάφονταν γκρι, τίποτε πια δεν θα ήταν το ίδιο. Κύριο όμως μέλημα της γυναίκας, μετά από αυτό το γεγονός, αποτελούσε η ανατροφή των παιδιών της, στέκοντας δίπλα ως μάνα και πατέρα.

Το επάγγελμα του σφουγγαρά, ήταν από τα επαγγέλματα που αποτέλεσε σημαντική πηγή στην άνθιση των οικονομικών του νησιού. Όμως ήταν μια συνθήκη δύσκολη, καθώς οι σφουγγαράδες απουσίαζαν από την Κάλυμνο για έξι με οχτώ μήνες τον χρόνο, οπότε οι γυναίκες έπρεπε να είναι μόνες και υπεύθυνες για ολόκληρο το νοικοκυριό τους. Επιπροσθέτως, δεν ήταν αρμόδιες μόνο για το σπίτι αλλά και για εξωτερικές δουλειές καθώς και το σημαντικότερο, την ανατροφή των παιδιών. Μπορούμε λοιπόν να πούμε, πως η απουσία αυτή τις γαλούχησε, τις έκανε πιο δυνατές, ώστε να παλέψουν και να σταθούν δίπλα στα παιδιά τους. Είχαν λοιπόν να διαχειριστούν, πολλές και δύσκολες καταστάσεις γεγονός που σκιαγραφεί, τον έντονο κοινωνικό τους ρόλο.

Η Καλυμνιά γυναίκα, ήταν μια δραστήρια γυναίκα σε πολλαπλά επίπεδα. Η δράση της λοιπόν, μπορεί να ξεκινούσε από το σπίτι και το νοικοκυριό της και να εκτεινόταν στα γράμματα, στον πολιτισμό και στις φιλανθρωπικές δράσεις. Πιο συγκεκριμένα, υπήρχαν γυναίκες οι οποίες διετέλεσαν και ιδρυτικά μέλη, με ενεργό δράση στο κομμάτι της παράδοσης και του πολιτισμού. Μία εξ αυτών, η Θεμελίνα Καπελά με έντονη τη δράση της στα πολιτισμικά δρώμενα. Πιο συγκεκριμένα, στην επανίδρυση του αναγνωστηρίου Μούσες, διετέλεσε ως ιδρυτικό μέλος. Εν συνεχεία, η Πόπη Μαύρου για πολλά χρόνια πρόεδρος του Λυκείου Ελληνίδων Καλύμνου, με εντονότατη δράση. Επιπροσθέτως, στο πεδίο των γραμμάτων η Σεβαστή Καλησπέρη, από της πρώτες Ελληνίδες που σπούδασαν στο Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο. Τέλος, η ευεργέτιδα του νησιού, Κατερίνα Βουβάλη με έντονη την παρουσία της σε φιλανθρωπικές δράσεις, όπως και κάθε γυναίκα Καλυμνιά, η οποία συνεισέφερε από το υστέρημά της σε όσους το είχαν ανάγκη.

Από τις απαντήσεις των υποκειμένων, γίνεται ξεκάθαρο πως οι γυναίκες της Καλύμνου σε καμία περίπτωση δεν πετούσαν ή σπαταλούσαν το φαγητό που θα περίσσευε. Αντιθέτως, έβρισκαν τρόπους να το επαναχρησιμοποιήσουν, αν για παράδειγμα είχαν να φάνε το μεσημέρι ένα μεγάλο ψάρι θα το έτρωγαν και το βράδυ. Αν είχαν φακές και αυτές δεν καταναλώνονταν, σε μια μέρα τότε θα τις έφτιαχναν με ρύζι. Βλέπουμε λοιπόν, πως τίποτε δεν πήγαινε χαμένο προσπαθούσαν με άλλα λόγια να εξοικονομήσουν τρόφιμα, προκειμένου να μπορούν να παρέχουν τροφή και την επόμενη ημέρα στις πολυπληθείς οικογένειές τους. Επιπροσθέτως, ένα πρόβλημα αποτελούσε το γεγονός πως δεν υπήρχαν ψυγεία. Αυτό όμως, δεν αποτέλεσε τροχοπέδη, καθώς χρησιμοποιούσαν ένα αυτοσχέδιο ψυγείο της εποχής που λεγόταν «φανάρι». Μέσα εκεί λοιπόν, έβαζαν την τροφή που περίσσευε και την κρεμούσαν σε ένα δέντρο ψηλά. Τέλος, υπήρχε και ένας θεσμός που λεγόταν «μουχουρτικό», δηλαδή το κάθε σπίτι, αν είχε φαγητό που περίσσευε το έδινε αλλού σε ανθρώπους που το είχαν ανάγκη.

Η συντριπτική πλειονότητα των απαντήσεων, καθιστά ξεκάθαρο πως η κύρια υπεύθυνη για την φροντίδα των εξωτερικών χώρων ήταν αποκλειστικά και μόνο η Καλυμνιά γυναίκα. Πιο συγκεκριμένα, διαφαίνεται ότι κήπους διέθεταν τα καλύμνικα σπίτια που βρίσκονταν εκτός πόλης, στις αυλές, παρτέρια και τις γλάστρες των γυναικών τις Πόθιας. Τα επικρατέστερα λουλούδια και δέντρα, που προτιμούσαν οι Καλυμνιές βλέπουμε να είναι οι βιολέτες, τα ζουμπούλια, τα μοσχομπίζελα οι

τριανταφυλλίες, τα γιασεμιά, οι βασιλικοί, οι κρίνοι, τα γαρύφαλλα, οι συκιές και το κλήμα.

Η κάθε Καλυμνιά προσπαθούσε να συντηρεί τα ρούχα των μεγαλύτερων παιδιών της, με απώτερο σκοπό να τα διαθέσει και στα μικρότερα. Δεν υπήρχε καμία πιθανότητα, κάτι να πάει χαμένο και να πεταχτεί, καθώς οι δύσκολα οικονομικά εποχές, σε συνδυασμό με τις πολυπληθείς οικογένειες απαιτούσαν από την πλευρά των γυναικών ικανότητες σωστής διαχείρισης. Επομένως, αν κάτι χαλούσε αυτό θα έκανε τη γυναίκα να το μπαλώσει και να το κρύψει. Επιπροσθέτως, αν πια τα παιδιά όλα είχαν μεγαλώσει και δεν υπήρχαν πλέον μικρότερα, η γυναίκα η Καλυμνιά και πάλι δεν θα πετούσε, τα ρούχα θα τα έδινε σε κάποια γειτόνισσα που θα τα είχε πραγματικά ανάγκη. Καταληκτικώς, βλέπουμε στο σημείο αυτό ένα αίσθημα αλληλεγγύης, τόσο προς τον συνάνθρωπο όσο και με τον σεβασμό προς το περιβάλλον μέσω της επαναχρησιμοποίησης και όχι του σημερινού καταναλωτισμού.

Οι γυναίκες της Καλύμνου, όπως αναφέρθηκε και σε άλλα χωρία είχαν μια πολυάσχολη καθημερινότητα. Τις δουλειές που περιλαμβάνει ένα νοικοκυριό, δουλειές εκτός σπιτιού καθώς και το κυριότερο την ανατροφή των παιδιών τους. Όμως, τον ελεύθερο χρόνο τους δεν έμεναν άπραγες. Πρώτον, θα πήγαιναν επίσκεψη σε καμιά γειτόνισσα και θα «ποσπέριζαν» όπως μας ανέφεραν. Στην ώρα όμως αυτή της μικρής χαλάρωσης, τα χέρια τους δεν θα ήταν δεμένα. Θα έπλεκαν των παιδιών ρούχα ή θα μάλωναν, κεντούσαν, ύφαιναν. Επίσης, στον ελεύθερο χρόνο τους συγκαταλέγεται και η συμμετοχή σε διάφορα παραδοσιακά παιχνίδια. Τέλος, και τα λαϊκά πανηγύρια μπορούν να συμπεριληφθούν στον ελεύθερο χρόνο ψυχαγωγίας τους.

Τα καλύμνικα σπίτια, στην πλειοψηφία τους ήταν απλά, γεμάτα όμως αγάπη «κατζιές» όπως και λέγονται στην τοπική διάλεκτο. Ήταν μονώροφα ή διώροφα, με την «παρατσά» και τον «κρέβατο». Ένα μεγάλο δηλαδή υψίπεδο κρεβάτι, που κοιμόνταν όλα τα παιδιά της οικογένειας. Κυρίαρχο, στοιχείο στον διάκοσμο του σπιτιού οι ασπρόμαυρες οικογενειακές φωτογραφίες, από διάφορα στιγμιότυπα της ζωής, από γάμους, βαφτίσεις αλλά και ανθρώπων της οικογένειας, που έφυγαν από τη ζωή ή έλλειπαν στο μακρινό ταξίδι για το σφουγγάρι. Συνεχίζοντας, η μητέρα φαίνεται να είναι η υπεύθυνη, να παραδώσει στην κόρη την προίκα της ενώ αν η κόρη καταγόταν από φτωχή οικογένεια προσπαθούσε η ίδια να εξασφαλίσει τα απαραίτητα, για να παντρευτεί.

Ένα από τα ιδιαίτερα φαγητά της Καλύμνου αποτελούν τα «φύλλα», όπως λέγονται στην ντοπιολαλιά τα «ντολμαδάκια». Ήταν και παραμένει μέχρι και σήμερα, ένα από τα πολυαγαπημένα φαγητά των Καλυμνίων. Δεν υπήρχε περίπτωση, να μην μαγείρευαν οι Καλυμνιές κάθε Κυριακή τα «φύλλα» στο τραπέζι τους, αποτελούσε παράδοση. Το Πάσχα κάθε σπίτι έβαζε του «μουούρι», το γεμιστό κοκκινιστό αρνί με ρύζι, το οποίο μετά θα πήγαινε στους ξυλόφουρνους της γειτονιάς ή όσοι διέθεταν το δικό τους θα το έψηναν οι ίδιοι, καθώς αποτελεί μια παράδοση από γενιά σε γενιά που συνεχίζεται μέχρι σήμερα.

Οι γυναίκες της Καλύμνου δεν θα διασκέδαζαν, ποτέ μόνες πάντα με την παρουσία του άνδρα ή και των παιδιών μαζί τους. Οι βασικοί τρόποι διαφυγής από την καθημερινότητα, ήταν με τη διασκέδαση τους μέσα από τα πανηγύρια, τους γάμους, τις βαφτίσεις και χοροεσπερίδες και μέσα από καλέσματα σε σπίτια φίλων, όπου οργανώνονταν γλέντια. Παρά την παρουσία του συζύγου ήταν πάντα δραστήριες, χόρευαν, τραγουδούσαν, με άλλα λόγια συμμετείχαν ενεργά σε όλες τις εκδηλώσεις.

7ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΑΝΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΑΞΟΝΑ.

Αξίζει να αναφερθεί, σε πρώτο πλάνο σχετικά με την Αειφόρο Ανάπτυξη η οποία αποτελείται από ένα σύμπλεγμα αξόνων, όπως προαναφέρθηκε και παραπάνω: 1. Οικονομικό, 2. Κοινωνικό, 3. Περιβαλλοντικό, 4. Πολιτισμικό άξονα. Οι τέσσερις λοιπόν αυτοί άξονες της Αειφορίας βρίσκονται σε συνεχή αλληλεπίδραση-αλληλεξάρτηση. Η παρουσία του ενός συνορεύει της παρουσίας του άλλου.

Πιο συγκεκριμένα, στην παρούσα ερευνητική εργασία με βάση τα αποτελέσματα που έχουν αναλυθεί διαπιστώνουμε πως η οργάνωση και διαχείριση αποτελούν δυο σημαντικές έννοιες, σχετικά με τις υποχρεώσεις του σπιτιού. Δηλαδή, τον τρόπο εξασφάλισης των απαραίτητων πρώτων υλών για το μαγείρεμα, τον τρόπο διαχείρισης του φαγητού που περίσσευε, αλλά και τη διαχείριση των εργασιών εκτός του νοικοκυριού από τις Καλυμνιές γυναίκες, γενικότερα του τρόπου ζωής χωρίς σπατάλες. Αυτό θα λέγαμε ότι εντάσσεται στον οικονομικό άξονα κατά βάση, ταυτόχρονα όμως και στον κοινωνικό άξονα, καθώς το φαγητό που περίσσευε δίνονταν από κάθε σπιτικό, σε άλλους συνανθρώπους τους που το είχαν ανάγκη. Αυτός λοιπόν ο τρόπος διαχείρισης του φαγητού, εκτός από το οικονομικό κομμάτι έχει σχέση και με το κοινωνικό, υποδηλώνοντας αλληλεγγύη.

Συνεχίζοντας, ο τρόπος συντήρησης του φαγητού μέσω των αυτοσχέδιων ψυγείων που λέγονταν «φανάρια», εντάσσεται τόσο στον περιβαλλοντικό άξονα, όσο και στον οικονομικό άξονα, καθώς δεν έχουμε τον καταναλωτισμό και κατασπατάληση των τροφών αλλά τη συντήρηση και επαναχρησιμοποίησή τους, όσο αυτό είναι εφικτό. Επιπλέον, το μάλωμα των ρούχων και η επαναχρησιμοποίησή από τα μεγαλύτερα παιδιά της οικογένειας στα μικρότερα αλλά και μεταξύ των γειτόνων, είναι δυνατόν να ενταχθεί τόσο στον οικονομικό, περιβαλλοντικό και κοινωνικό άξονα της αειφορίας ταυτόχρονα. Αυτή η προσφορά των ρούχων, μεταξύ των γυναικών της γειτονιάς σκιαγραφεί μια κοινωνία, που ενδιαφέρεται για τον/την άλλον/η χωρίς να αποσκοπεί μόνο σε προσωπική ευημερία, (κοινωνικός άξονας της αειφορίας). Ταυτόχρονα, όμως βλέπουμε ένα πνεύμα οικονομίας και όχι καταναλωτισμού καθώς σχεδόν τίποτα δεν πάει στον κάδο των απορριμμάτων συντηρείται και δίνεται στα μικρότερα παιδιά της οικογένειας, (οικονομικός άξονας της αειφορίας). Τέλος, η επαναχρησιμοποίηση των ρούχων είναι ευεργετική για το περιβάλλον καθώς εκλείπουν σημάδια

καταναλωτισμού, (περιβαλλοντικός άξονας της αειφορίας) Είναι λοιπόν ξεκάθαρο πόσο πολύ συνδέονται μεταξύ τους οι άξονες της Αειφόρου Ανάπτυξης.

Συνεχίζοντας, βλέπουμε τη σπουδαία θέση που κατείχαν τα ήθη και έθιμα του νησιού στη ζωή των γυναικών της Καλύμνου. Η ενεργός συμμετοχή τους, στα πολιτισμικά δρώμενα του νησιού ως ιδρυτικών και διοικητικών μελών εντάσσεται τόσο στον κοινωνικό όσο και στον πολιτισμικό άξονα της αειφορίας. Η προσφορά τους στα λαϊκά πανηγύρια, είτε ως συμμετέχουσες χορεύοντας και τραγουδώντας, είτε στο οργανωτικό κομμάτι, προσφέροντας τη μαγειρική τους τέχνη τόσο στις εκδηλώσεις αυτές όσο και σε γάμους, βαφτίσεις. Επίσης, στο μυστήριο του γάμου, τα ήθη και έθιμα, όπως για παράδειγμα το στρώσιμο του νυφικού κρεβατιού εντάσσονται τόσο στην πολιτισμική όσο και την κοινωνική διάσταση της αειφορίας, με κυρίαρχο το στοιχείο της προσφοράς, καθώς όπως είπαμε οι γυναίκες πρόσφεραν βοήθεια, στην οργάνωση όλων αυτών. Γεγονός το οποίο αποτελεί ταυτόχρονα στοιχείο του κοινωνικού και του πολιτισμικού άξονα.

Εν κατακλείδι, το επάγγελμα του «θαλασσινού» επηρέασε τον κοινωνικό χαρακτήρα της γυναίκας στην Κάλυμνο. Τους οχτώ με εννέα μήνες απουσίας των ανδρών από το νησί, οι γυναίκες ήταν εκείνες που κρατούσαν την οικογένεια δεμένη. Είχαν όμως εκτός από τη διαχείριση όλων των οικογενειακών υποχρεώσεων, τον φόβο και την αγωνία του συζύγου στη θάλασσα. Πολλές ήταν εκείνες, που δεν θα έβλεπαν ποτέ ξανά το σύζυγο και πατέρα των παιδιών τους. Τότε το φορτίο βάραινε περισσότερο, στους ώμους της Καλυμνιάς μητέρας καθώς μετά το βαρύ πένθος της, έπρεπε, σύντομα να επανέλθει σε εκείνη τη δυναμική γυναίκα που είχε συνηθίσει να είναι. Επομένως, η Κάλυμνος ήταν μια μητριαρχική κοινωνία καθώς οι ανάγκες της ζωής, ανάγκασαν την Καλυμνιά να πάρει τα ηνία στα χέρια της. Ως εκ τούτου, η γυναίκα της Καλύμνου ήταν ενεργητική, δραστήρια, δυναμική και η παρουσία της ήταν ιδιαίτερη σημαντική στην περιβαλλοντική, οικονομική, κοινωνική, πολιτισμική και γενικότερα την αειφόρο ανάπτυξη του νησιού.

8ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.

8.1. ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ.

Στο σημείο αυτό, σκόπιμο αποτελεί να αναφερθούν τρόποι αξιοποίησης του ερευνητικού υλικού. Πιο συγκεκριμένα, το υλικό το οποίο συλλέχθηκε από την ερευνητική αυτή προσέγγιση είναι εφικτό να αξιοποιηθεί, με ποικίλους τρόπους. Πέραν, του πρωταρχικού σκοπού που αποτέλεσε να καταδείξουμε τη συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην Αειφόρο Ανάπτυξη του νησιού, συνεισφέροντας έτσι ένα λιθαράκι στην επιστημονική έρευνα, θα μπορούσαμε να προβάλουμε το υλικό σε κάποια ραδιοφωνική εκπομπή, η οποία άπτεται των παραδόσεων, ηθών και εθίμων που τείνουν να εξαλειφθούν. Επιπροσθέτως, ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα θα ήταν η οργάνωση ημερίδας όπου θα προβάλλονταν το αποτέλεσμα του ερευνητικού αυτού υλικού, ώστε, μέσα από την προβολή αυτή να καταδείξουμε στην τοπική κι την ευρύτερη κοινωνία, τα ευρήματά μας για τη συνεισφορά της Καλυμνιάς γυναίκας στην Αειφόρο Ανάπτυξη της Καλύμνου. Τέλος, το υλικό αυτό, είναι κατάλληλο και μπορεί να αξιοποιηθεί παιδαγωγικά, στο πλαίσιο τόσο της τυπικής, όσο της μη τυπικής και της άτυπης εκπαίδευσης.

8.2. ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΡΕΥΝΑ.

Οι ερωτήσεις τέθηκαν σε παλαιούς ανθρώπους της Καλύμνου στην πλειονότητα γυναίκες αλλά και άνδρες. Ωστόσο, αν θα επιδιώκαμε να δίνουμε μια σύγχρονη οπτική στο υποδιερεύνηση θέμα μεγάλο ενδιαφέρον θα είχε, οι ερωτήσεις αυτές να τεθούν σε νεότερα άτομα της σημερινής εποχής, προκειμένου, να διαπιστώσουμε τις γνώσεις των νεότερων σε σχέση με τη συνεισφορά των Καλυμνίων γυναικών στην Αειφόρο Ανάπτυξη του νησιού. Επίσης, άλλη μια εκδοχή για περαιτέρω έρευνα θα αποτελούσε. Πραγματοποίηση έρευνας σε όλη τη Δωδεκάνησο, με σκοπό να διερευνηθεί η συνεισφορά κάθε Δωδεκανήσιας γυναίκας στην Τοπική Αειφορική Ανάπτυξη του εκάστοτε νησιού της, επί παραδείγματι, της Ρόδου, της, Σύμης, της Κω, της Νισύρου, της Χάλκης κ.ά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

- Αφουξενίδη, Έ. (2021). *Ο ρόλος της κοινότητας στην υλοποίηση της αειφόρου ανάπτυξης μέσω του πολιτιστικού τουρισμού*. Μ.Δ.Ε., Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Κύπρος.
- Γέροντα, Β. (2022). *Η αυτοδιαχείριση σε συλλογικές δράσεις. Μελέτη περίπτωσης: Ο γυναικείος συνεταιρισμός της Καλύμνου Παναγία Υπαπαντή*". Μ.Δ.Ε., Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Ρόδος.
- Γεωργόπουλος, Α. (2014). *Περιβαλλοντική εκπαίδευση*. Gutenberg.
- Δανιήλ, Ι. (2022). *Η ανάπτυξη των ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού του Δήμου Καλύμνου*. Μ.Δ.Ε., Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Αθήνα.
- Δημητρίου, Α. (2005). *Περιβαλλοντική εκπαίδευση: περιβάλλον, αειφορία. Θεωρητικές και παιδαγωγικές προσεγγίσεις*. Επίκεντρο.
- Δημητρίου, Α. (2014). *Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία και ενεργός πολίτης. Διαπιστώσεις, επιδιώξεις, προοπτικές*, Π.Ε.ΕΚ.Π.Ε., 6 (51).
- Ευθυμίου, Μ. (2013). *Η περιβαλλοντική ετοιμότητα των εκπαιδευτικών όπως αυτή εκφράζεται μέσα από τις απόψεις τους και την εφαρμογή μεθοδολογικών και διδακτικών προσεγγίσεων για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (ΠΕ)-Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη (ΕΑΑ) στις τάξεις τους* Μ.Δ.Ε., Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Κύπρος.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2003). *Εισαγωγή στην ανάλυση δεδομένων ποιοτικής κοινωνικής έρευνας*. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη, Διαθέσιμο: <https://www.scribd.com/document/Ανακτημένο στις 22/02/2024>.
- Καλαϊτζίδης, Δ. (2017). *Πανελλήνιο Συνέδριο "Όψεις Αειφόρου Σχολείου" 12-15*, Διαθέσιμο:http://www.aeiforum.eu/images/aeiforo_sxoleio/Opseis_Aeiforou_Sxoleiou_14&15_10_2017_praktika.pdf doi: www.aeiforum.eu Ανακτημένο στις 1/12/2023.
- Καλοή, Π. (2020). *Εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη και ενεργός πολίτης: απόψεις εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης* Μ.Δ.Ε., Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος.
- Κρεμμύδα, Α. (2022). *Η συμβολή των στόχων της αειφόρου ανάπτυξης στην καταπολέμηση της παιδικής φτώχειας στην Ελλάδα* Μ.Δ.Ε., Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Αθήνα.
- Κουντούρη, Κ. (2002). *Δήμος Καλύμνου: υφιστάμενη κατάσταση και προοπτικές*. Πτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Πελοποννήσου, Καλαμάτα.
- Κουτσοδικόλας, Π. (2017). *Ο ρόλος της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στην ανάδειξη της τοπικής γνώσης ως μοχλού αειφόρου ανάπτυξης: η περίπτωση της πολιτιστικής κληρονομιάς της κοινότητας Απόλλωνα Ρόδου*. Μ.Δ.Ε., Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος.

- Κωστάκης, Ν. (2021). *Η συμβολή της διοίκησης στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφόρο ανάπτυξη ως παιδαγωγικό πλαίσιο*. Μ.Δ.Ε., Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ρόδος.
- Νικολάου, Χ. (2018). *Η αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών στη διαφύλαξη και ανάδειξη της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς*. Μ.Δ.Ε., Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Αθήνα.
- Ολυμπίτου, Ε. (2010). Σπογγαλιευτική δραστηριότητα και κοινωνική συγκρότηση στο νησί της Καλύμνου, 19ος-20ός αιώνας. *Μνήμων*, 31, 247-266.
- Παπαβασιλείου, Β. (2011). *Η Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στις Επιστήμες της Αγωγής*. Αθήνα: Εκδόσεις Πεδίο.
- Παπαβασιλείου, Β. (2015). *Αειφόρος Ανάπτυξη και Εκπαίδευση: Το Πολυδιάστατο μιας σχέσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Διάδραση.
- Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε. Α. (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *Ανοικτή Εκπαίδευση: το περιοδικό για την Ανοικτή και εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση και την Εκπαιδευτική Τεχνολογία*, 4(1), 72-81.
- Πασαμήτρος, Ν. Γ., & Κρικώνη, Β. Θ. (2023). Προσεγγίζοντας Τόπους Σκοτεινής Πολιτιστικής Κληρονομιάς μέσω της Εικαστικής Δημιουργίας: Το Πρόγραμμα ECHO (European Cultural Heritage Onstage). *Κριτικές Μελέτες για την Πολιτιστική Κληρονομιά*, 3(1).
- Σταύρου, Σ. (2020). *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές επίπεδο και η περίπτωση της Κύπρου*. Πτυχιακή Εργασία, Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Κύπρος.
- Σταχτά, Μ. (2022). *Η οικονομική αξία των μνημείων της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς και η συνεισφορά τους στην αειφόρο τοπική ανάπτυξη. Το Φεστιβάλ Ρεμπέτικου της Σύρου*. Μ.Δ.Ε., Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα.
- Σφακιανάκη, Ν. & Παπαστεφανάκη, Σ. (2020). Η Εκπαίδευση για την Αειφόρο Ανάπτυξη στο δημόσιο σχολείο - αντιλήψεις εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευση, *Επιστημονικό Ηλεκτρονικό Περιοδικό "για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση"*, τ.19 (64).
- Τυρίκος-Εργάς, Γ. (2016). *Τα «γουλιασμένα» της Καλύμνου: αφηγήσεις, συλλογικές αναπαραστάσεις και κοινωνικές στρατηγικές*. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Φλογαΐτη, Ε. Λιαράκου, Γ. (2009). *Εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη, από τη θεωρία στην πράξη*, ΚΠΕ Αχαρνών. Αχαρνές.
- Φωτιάδου, Α. (2008). *Η κοινωνία των νησιών του Αιγαίου: Δείκτες βιωσιμότητας*. Μ.Δ.Ε., Πανεπιστήμιο Αιγαίου.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

- Aitchison, C., & Logan, W. (2007). Cultural diversity and sustainable development: A cross-sectoral perspective. *Journal of Sustainable Tourism*, 15(5), 499-526.
- Ακίμπαρ, Σ. (2016). Politics and the environment: The contribution of female leadership. *Environmental Strategies*, 12(2), 45-62.
- Alston, P. (2019). Women's Rights and the Environment: The "Perfect Storm." *Harvard Law Review*, 132(8), 2196-2246.
- Ardoin, N. M., Bowers, A. W., & Gaillard, E. (2020). Environmental education outcomes for conservation: A systematic review. *Biological conservation*, 241, 108224.
- Adams, R. (2020). Local Knowledge for Global Sustainability. *Sustainable Development Journal*, 28(1), 89-104.
- Adger, W. N. (2003). Social Capital, Collective Action, and Adaptation to Climate Change. *Economic Geography*, 79(4), 387-404.
- Anderson, R. (2018). Local Knowledge and the Nexus of Nature and Culture. *Cultural Anthropology Journal*, 23(4), 567-580.
- Bastos, A. (2016). A review of child poverty approaches: The European Union experience. *Child poverty, youth (un) employment, and social inclusion*, 41-67.
- Bramwell, B., & Lane, B. (2003). *Sustainable tourism: A global perspective*. London, UK: Routledge.
- Berkes, F. (2018). *Sacred Ecology, Fourth Edition: Traditional Ecological Knowledge and Resource Management*. Routledge
- Berkes, F. (2012). *Sacred Ecology: Traditional Ecological Knowledge and Resource Management*. Taylor & Francis.
- Brown, K. (2017). Ecological Understanding Through Local Knowledge Systems. *Ecology and Society*, 18(2), 35-48.
- Carson, R. (1962). *Silent Spring*. Houghton Mifflin.
- Duvelle, C. (2014). A decade of implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: Challenges and perspectives 1. *Ethnologies*, 36(1), 27-46.
- European Commission. (2020). *Gender Equality and Climate Action*. Retrieved from https://ec.europa.eu/info/publications/gender-equality-and-climate-action_en Ανακτημένο στις 27/10/2023.
- European Parliament. (2015). *Beijing +20 - Women's participation in environmental decision-making*. Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/556891/EPRS_BRI\(2015\)556891_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/556891/EPRS_BRI(2015)556891_EN.pdf) Ανακτημένο στις 27/10/2023.
- Gaard, G. (2013). *Ecofeminism: Women, Animals, Nature*. Temple University Press.

- Howard, P. (2014). *Women and plants: Gender relations in biodiversity management and conservation*. Zed Books.
- International Labour Organization. (2022). *World Employment and Social Outlook: Trends 2022*. Geneva: International Labour Organization.
- International Union for Conservation of Nature (IUCN). (2018). *Education for sustainable development: A guide for policymakers*. Gland, Switzerland: IUCN.
- Jorgenson, S. N., Stephens, J. C., & White, B. (2019). Environmental education in transition: A critical review of recent research on climate change and energy education. *The Journal of Environmental Education*, 50(3), 160-171
- Johnson, A. (2018). Community Engagement for Local Knowledge Collection. *Community Development Journal*, 21(4), 112-128.
- Katsiardi-Hering, O. (2020). The Role of Archaeology in Forming Greek National Identity and its Embodiment in European Identity. *European Review*, 28(3), 448-458.
- Merchant, C. (2018). *The Death of Nature: Women, Ecology, and the Scientific Revolution*. HarperOne.
- Nikolaou, E., Papavasileiou, V., Andreadakis, N., Xanthacou, Y., Matzanos, D., Stefoudi, F. & Kaila, M. (2019). The Contribution of Women in Local Sustainable Development, *Journal of Advances in Humanities and Social Sciences*, 5(2), 97-105.
- Norton, B., & Matsumoto, N. (Eds.). (2018). *Music as Heritage: Historical and Ethnographic Perspectives*. Routledge.
- O'Reilly, L. (2003). Educational initiatives of women for the environment. *Environmental Education and Science*, 25(4), 35-49.
- Papavasileiou, V., Nikolaou, E., Andreadakis, N., Xanthacou, Y., Matzanos, D. & Kaila, M. (2019). The contribution of women in environmental protection within the context of local sustainable development, *IJASOS- International e-Journal of Advances in Social Sciences*. vol. 5., issue: 15, 1327-1332. <http://ijasos.ocerintjournals.org/en/issue/50511/641757>
- Plumwood, V. (2013). *Feminism and the Mastery of Nature*. Routledge.
- Povolo, C. (2013). An Historical Dimension of European Cultural Heritage. *Acta Histriae*, 21(4), 479-492.
- Reed, M. S., et al. (2010). Indicator development for the assessment of social-ecological systems. *Ecol. Indic.*, 10(2), 58-62.
- Richards, G., & Munsters, W. (2010). *Cultural tourism research methods*. CABI.
- Smith, J. (2015). Local Knowledge: Bridging Gaps in Environmental Understanding. *Journal of Environmental Studies*, 12(3), 45-62.
- Smith, M. (2019). Community Engagement and Local Knowledge: A Holistic Approach. *Journal of Sustainable Development*, 12(3), 134-147.

- Scovazzi, T. (2012). The definition of intangible cultural heritage. In *Cultural heritage, cultural rights, cultural diversity* (pp. 179-200). Brill Nijhoff.
- Shiva, V. (2018). *Staying Alive: Women, Ecology, and Development*. Zed Books.
- Smith, E. (2019). Women in politics for the environment: Expectations and prospects. *Journal of Environmental Education*, 8(3), 112-127.
- Smith, J. (2020). Women scientists and their influence on environmental research. *Scientific Contributions II*, 15(1), 56-71.
- Thoidou, E. (2021). Spatial Planning and Climate Adaptation: Challenges of Land Protection in a Peri-Urban Area of the Mediterranean City of Thessaloniki. *Sustainability*, 13(8), 4456.
- United Nations Environment Programme. (2022). *Global Environment Outlook 6*. Nairobi: United Nations Environment Programme.
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2015). *Culture and sustainable development: A road map for Rio+20*. Paris, France: UNESCO.
- United Nations Environment Programme (UNEP). (2019). *Culture and sustainable development: A call to action*. Nairobi, Kenya: UNEP.
- Warren, K. (2020). *Ecofeminist Philosophy: A Western Perspective on What It Is and Why It Matters*. Rowman & Littlefield.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ 1

- ❖ Θα μπορούσατε να περιγράψετε τις καθημερινές δραστηριότητες μιας γυναίκας στην Κάλυμνο κατά το παρελθόν που ήταν γεμάτη δουλειές;

Υ.Ι: «Ναι, τώρα εξαρτάται από το αν μιλάμε για γυναίκα της αστικής τάξης ή της αγροτικής τάξης όπως θα λέγαμε ωστόσο επειδή η ψαλίδα δεν ήταν τόσο μεγάλη όπως είναι σε άλλες κοινωνίες. Αν φανταστούμε μια εποχή χωρίς να έχει η γυναίκα βοήθεια από την τεχνολογία θα πρέπει να ήταν πολύ σκληρή η δουλεία. Η Καλυμνιά είχε πάντα ένα μωρό στην αγκαλιά είχε πάντα άλλο ένα να φροντίζει, έχοντας λοιπόν πολλά παιδιά χωρίς τη σύγχρονη τεχνολογία έχουμε μια πάρα πολύ δύσκολη καθημερινότητα. Έπρεπε να συμμετάσχει στο να βρει την καθημερινή τροφή γιατί οι σπορές γινόντουσαν απ' όλη την οικογένεια αλλά και τη γειτονιά. Πάρα πολλές απ' αυτές μόνες τους έπρεπε να κουβαλήσουν και τα καύσιμα, τα οποία καύσιμα στην περίπτωση αυτή ήταν τα κλαδιά από τα βουνά. Σε σημείο που τα βουνά σιγά σιγά απογυμνώνονταν και πήγαιναν όλο και πιο μακριά για να βρουν τα κλαδιά. Το χινοπόδι, τη μαρακόνιζα που λέμε τα θυμάρια δεν τα πολύ πειράζανε επειδή έβγαζαν το μέλι και κάποιες από αυτές έβγαζαν ένα χαρτζιλίκι ένα μεροκάματο όταν έφερναν δεμάτια οι άλλες γυναίκες που δεν μπορούσαν να πάνε ή γιατί ήταν άρρωστες ή γιατί ήταν πιο ευκατάστατες και μπορούσαν να πληρώσουν. Έχουμε συμμετοχή στη σπορά, στα ζώα, πάρα πολύ άνδρες ένα μεγάλο ποσοστό των ανδρών που ασχολούνταν με τα πρόβατα με την κτηνοτροφία το καλοκαίρι κάνανε καλοκαιρινό ταξίδι με τα σφουγγαράδικα και έμεναν οι γυναίκες να κρατάνε τις μάντρες, τα ζώα και τα παιδιά και το σπίτι, τις μπουγάδες όλες τις καθημερινές ασχολίες της γυναίκας Καλυμνιάς. Από εκεί και πίσω τα χέρια αυτά δεν σταυρώνανε ποτέ όπως λέμε, ακόμα και καμιά φορά στις γειτονιές όχι στις αγροτικές αλλά εδώ σε εμάς στα σοκάκια μαζευόντουσαν το απόγευμα σε μια γωνιά για να γειτονέψουν λίγο με τα παιδιά πάντα μπροστά να τα βλέπουνε, τα χέρια δεν καθόντουσαν ή θα πλέκανε ή θα μπαλώνανε κάτι θα έκαναν μια δουλειά για να κερδίσουν αυτόν τον χρόνο. Ύφαιναν στον αργαλειό τα ρούχα που φορούσανε, όχι μόνο τα χράμια. Η εκκλησία επίσης είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής τους, ήταν αδιανόητο να μείνουν στο σπίτι γιατί έχουν μωρό. Όλοι μαζί οικογενειακώς και το μωρό στην αγκαλιά. Όλος ο γυναικωνίτης είναι γεμάτος από γυναίκες που θηλάζανε, που τα κοιμίζανε τα πιο μεγάλα. Ήταν μόνιμη κατάσταση εγώ τα

έχω ζήσει αυτά. Αυτό το κομμάτι της εκκλησίας της επηρέασε σε πολλά πράγματα και στον τρόπο που ντύνονταν και σε χίλια δυο. Μια που μιλήσαμε για την εκκλησία θα μιλήσουμε για καθημερινές συνήθειες που είχαν σχέση με θρησκευτικές τελετές. Παράδειγμα το θυμιασμά, ήταν απαραίτητο, οι δουλειές έπρεπε να σταματήσουν ώρες εσπερινού. Μιλάμε για βαριές δουλειές σφουγγαρίσματα, μαγειρέματα, πλυσίματα, πιάτα. Τέλος, έχουμε μια ιδιαιτερότητα μια διαφορετικότητα μάλλον, ανάμεσα στις γυναίκες που ήταν οι άντρες τους σφουγγαράδες και ζούσαν μέσα στα πυκνοκατοικημένα σπίτια και σ' αυτές που ζούσαν στα χωράφια και στα περιβόλια αυτές είχανε και παραπάνω δουλειές γιατί όπως σας είπα είχαν τα ζώα. Αλλά και τα περιβόλια δεν πάνε πίσω δηλαδή ήταν αυτονόητο ότι οπωσδήποτε τουλάχιστον στα ποτίσματα με την τσάπα έπρεπε να συμμετάσχει και η γυναίκα και τα παιδιά του σπιτιού».

❖ **Με ποιους τρόπους εξασφάλιζαν οι γυναίκες τα απαραίτητα προϊόντα για το καθημερινό φαγητό;**

Υ.1: «Λοιπόν, θα πρέπει να ξέρουμε ότι η Κάλυμνος δεν είχε μεγάλη παραγωγή εδώ δούλευε η αζίνα και πολύ λίγα ήταν τα άροτρα. Υπήρχαν οριζόντιες καλλιέργειες σκαψίματα μέχρι επάνω το γρανίτη του βουνού. Το σιτάρι καλλιεργείτο αλλά ήταν λιγοστό σε ίσια μέρη. Έχουμε ως βασικό σπόρο το κριθάρι για αυτό και η παράδοση της Καλύμνου της κρίθινης κουλούρας. Ωστόσο, επειδή το κριθάρι δεν δουλεύεται μόνο του για να μπορέσεις να το πλάσεις πρέπει να μπει μέσα και λίγο αλεύρι από σιτάρι. Αυτά λοιπόν τα σάρια ή από ντόπια παραγωγή ή από άλλα νησιά που είχαν περισσότερο αλλά κυρίως από την ανατολή τα παίρναν λοιπόν από αλλού και έκαναν την πρόσμειξη αυτή για να κάνουν το κρίθινο ψωμί. Μάλιστα κάνανε και λουκουμάδες που λέμε, ας το πούμε έτσι καλύμνικα γυριστές, κρίθινες γυριστές. Έχουμε λοιπόν το κριθάρι κυρίαρχο. Ξέρουμε τη φακή, τα όσπρια, τις καλλιέργειες. Ξέρουμε τα φρούτα από τα δέντρα τα βασικά τους φρούτα δεν είχαν παρά να απλώσουν το χέρι να τα πάρουν. Τα σύκα και τα φραγκόσυκα, λειτουργούσε και σαν γεύμα κύριο όταν πήγαινε το παιδί σχολείο. Αυτά που προσέφερε η γη εδώ ήταν αυτές οι καλλιέργειες οι λίγες, έχουμε λοιπόν φραγκόσυκα, σύκα, σταφύλι. Και από εκεί και πίσω να φανταστούμε τα βουνά μας πάρα πολλά ελαιόδεντρα και πολλές αγρέλες. Ο αδράμητας, τα χαρούπια που έσωσαν κόσμο στον πόλεμο. Γιατί ναι μεν ήταν μια φτωχή τροφή αν είχαν μωρά τα κοπανούσαν να το κάνουν αλευράκι να του βάλουν νερό να φτιάξουν κρεμούλα να φάνε τα μωρά. Ωστόσο, μπορέσαν και ζήσαν με αυτά τα λίγα, βασικό το λάδι. Το ψωμί και ψάρι ήταν άφθονο και τα θαλασσινά. Επίσης, τα βουνά μας σε ορισμένα θέματα είναι ευλογημένα βγάζουν τους караβόλους. Το κρέας είναι

λιγοστό, για τον πάρα πολύ απλό λόγο δεν υπήρχαν ψυγεία να το συντηρήσουν. Ούτε και πολλοί βοσκότοποι. Καλά αποδίδουν τα αιγοπρόβατα τα δικά μας εδώ. Το παρανήσιο, το συμπλήρωμα τα μπαχαρικά κυρίως με εμπόριο από τη Μ. Ασία ή με εμπορικά πλοία. Αυγό έτρωγαν μόνο το Πάσχα γιατί τα λιγοστά αυγά έπρεπε να τα πουλήσουν σε γυναίκες που είχαν μικρά παιδιά που δεν μπορούσαν να τα πληρώσουν για να πάρουν τα βασικά να πάρουν τα απολύτως βασικά για να ζήσουνε. Γάλα ξεχάστε τω μιλάμε για αφειήματα όπως αλισφακιά όλα αυτά έπρεπε να πουληθούν».

❖ **Εκτός από την προετοιμασία του φαγητού για ποιες άλλες «δουλειές» ήταν οι γυναίκες υπεύθυνες;**

Υ.Ι: «Έχουμε ήδη κάνει νύξη για αρκετές από τις δουλειές αυτές, εγώ θα κάνω μια σύγκριση με γυναίκες Ηπειρώτισσες που οι άντρες τους ήταν οι περίφημοι χτιστάδες που γυρνάγανε μπουλούκια μπουλούκια όλοι την Ήπειρο, την Δυτική Μακεδονία, τη Θεσσαλία μέχρι κάτω και τη Στερεά Ελλάδα και ασχολούνταν με το χτίσιμο της πέτρας. Λοιπόν όταν πια έλειπαν οι άνδρες εσείς θα ήσασταν πιο ξεκούραστες είχε αποκριθεί μια δημοσιογράφος, δεν θα είχατε πολλές δουλειές. Αμ δεν απάντησε εμείς είχαμε τις αγελάδες, είχαμε τα ζώα, είχαμε να κουβαλήσουμε τα ζύλα για τον χειμώνα. Δηλαδή, όλα αυτά που σας είπα πριν που έπρεπε και η Καλυμνιά γυναίκα να τα φορτωθεί. Ήταν ευθηνή δική της, έπρεπε να κάτσουν στον αργαλειό να υφάνουνε και είχανε και βέβαια παιδιά. Οι σφουγγαράδες ερχόντουσαν κάθε χρόνο από τα ταξίδια τους άλλη εγκυμοσύνη. Οπότε καταλαβαίνεις τώρα τι πολυτεκνία υπήρχε εδώ. Ήταν πάντα πολύ απασχολημένες, το φαγητό μπορώ να πω ότι ήταν το πιο απλό πράγμα γιατί μπορούσαν να βολευτούν με μακαρόνια, υπήρχε η σκάφη για τα ρούχα αλλά τα σπίτια ήταν πάντα νοικοκυρεμένα, ασβεστωμένα και ήταν θέμα τιμής να υπάρχει ο ασβέστης πρόχειρος να γίνουν τα κατώφλια όχι μόνο τις καλές μέρες αλλά και όποτε έκριναν εκείνες ως καλές νοικοκυρές αλλά ήταν πάντα πολύ απασχολημένες».

❖ **Υπήρχαν άλλες δραστηριότητες ή ασχολίες μέσω των οποίων οι παλιές Καλυμνιές γυναίκες συνεισέφεραν στην οικονομία του τόπου;**

Υ.Ι: «Μπορώ να πω ότι συνεισέφεραν στην οικονομία του τόπου αφού αναλάμβαναν και αγροτικές ασχολίες αλλά και πολλές δουλέψανε και στα καΐκια και βοήθησαν τους άντρες τους πάρα πολύ στα καρνάγια όταν γινόντουσαν επισκευές. Τις περισσότερες φορές φυσικά ήταν αντρικές δουλειές αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι όταν υπήρχε ανάγκη δεν πήγαινε η γυναίκα και τα παιδιά για να προσφέρει αυτή τη βοήθεια. Ασχολούνταν και με τα κτήματα και με τα ζώα, θα πρέπει να κατανοήσουμε ότι πάρα πολλές γυναίκες

δυστυχώς από τον καιρό που ανακαλύφθηκε και το σκάφανδρο και χωρίς αυτό με αρρώστιες τις εποχές χηρέψανε και μείνανε και με πολλά παιδιά, και μάλιστα υπήρξε μια περίοδος που η δημογεροντία ανέλαβε την προστασία των γυναικών αυτών. Ξενοδούλευαν σε σπίτια και να πάνε στις μεγάλες αποθήκες με το ψαλίδι των σφουγγαριών στο ζωνάρι και να δουλέψουν μέσα στις αποθήκες. Πάρα πολλές δούλεψαν μέσα σε αποθήκες και κατεβαίνανε από το χωριό με τα πόδια και φυσικά δεν υπήρχε τότε το οχτάωρο ήταν το περίφημο σήκω ήλιε κάτσε ήλιε. Επίσης, πολλές παλαιότερα μέχρι και εργάτριες στις οικοδομές».

❖ **Γίνονταν κατά το παρελθόν ανταλλαγές προϊόντων;**

Υ.1: «Ναι, πρέπει να πάμε πολύ πίσω για να μιλάμε για ανταλλαγές. Ακόμα και τον 19^ο αιώνα έχουμε κάποιες ανταλλαγές δηλαδή αν μου έλειπε εμένα κάτι, γινόταν θα σου δώσω τόσα αυγά δώσε εσύ. Πολλοί γιατροί πληρώνονταν σε αυγά και σε κόττες, στον πόλεμο. Πουλήθηκε στην Κω που είχε στάρια και τέτοια από ένα σπίτι δώδεκα μαστραπάδες πολύ ωραίοι ουαλέζικοι που ερχόντουσαν από τους θαλασσινούς για να πάρουν μια κότα και ένα τσουβαλάκι στάρι. Δεν μπορούσαν να πληρώσουν λεφτά και πλήρωναν σε είδος».

❖ **Οι γυναίκες της Καλύμνου κατά το παρελθόν συμμετείχαν στις διάφορες κοινωνικές εορταστικές εκδηλώσεις, όπως γάμους, πανηγύρια κ.ά.;**

Υ.1: «Όλα αυτά όπως έλεγε η μάνα μου πλουμίζουν τη ζωή μας, δηλαδή ομορφαίνουν τη ζωή μας αυτές ήταν και οι διασκεδάσεις δεν υπήρχαν όπως τώρα να πας να διασκεδάσεις οποιαδήποτε στιγμή. Πήγαιναν στα μεγάλα πανηγύρια αλλά και σε συγγενικούς γάμους σε αρραβώνες και βαφτίσια και βεβαίως υπήρχαν και οι αποκριές. Βλέπουμε την συμμετοχή των γυναικών παντού εκτός από τις αντροπαρέες στις ταβέρνες. Πάλι εκεί θα δούμε γυναίκες ορισμένες μέρες του χρόνου. Δηλαδή τις αποκριές που περιμένανε να πάνε όλοι να γλεντήσουνε, πηγαίναν στην Παναγιά στο χωριό, στο συγχώριο το απόγευμα και μετά σκορπιζόντουσαν στους γύρο καφενέδες με τις οικογένειες τους και στις ταβέρνες και στην Πόθια τα ίδια για να γλεντήσουνε. Τώρα γιατί λέω οι αντροπαρέες αυτές γιατί οι μηχανικοί οι σφουγγαράδες δηλαδή ερχόντουσαν πολύ πιεσμένοι με τη δύσκολη δουλειά που κάνανε και πολλοί από αυτούς είχαν τρόπο ζωής την ταβέρνα καθημερινά, με τη σημερινή έννοια να πάει η γυναίκα να καθίσει στο καφενείο όπως πάμε στην καφετέρια όχι. Αν έβγαινε έξω ήταν μαζί με την οικογένεια της με τα παιδιά και να πάνε όλοι μαζί στα οικογενειακά γλέντια και στα πανηγύρια».

❖ **Όταν σε κάποιες περιπτώσεις πέθαινε ο σύζυγος, με ποιο τρόπο και για πόσο χρονικό διάστημα τον πενθούσε η σύζυγος;**

Υ.Ι: «Ω! αυτό είναι δύσκολο θέμα λοιπόν το πένθος στην Κάλυμνο είναι πάρα πολύ βαρύ. Πρέπει να σας πω ότι ήταν τόσο βαρύ που δημιουργούσε πολλές φορές ψυχολογικές διαταραχές, κατάθλιψη στα παιδιά και στα ίδια τα μέλη της οικογένειας. Ε! καταρχήν έμπαινε φούμου μες τον ασβέστη και βάφονταν τα σπίτια σκούρα γκρίζα, έφευγε το λευκό για πάντα. Το βάψιμο ίσως όχι για πάντα όσο άλλα. Δεν υπήρχε περίπτωση να βγάλει η γυναίκα αυτή ποτέ τα μαύρα. Δεν υπήρχε περίπτωση να πάει πουθενά. Μετά από ένα διάστημα ίσως μπορούσε να πάει στην εκκλησία, εκεί στον γυναικωνίτη το μόνο που επιτρεπότανε για να βγει. Το πένθος εδώ ήταν κάτι που θυμίζει αρχαία ελληνική αγριότητα. Κάποιες πολύ μικρές κοπέλες προσπαθήσανε οι συγγενείς να τις παντρέψουνε και κάποιες φορές το πετυχαίνανε κάποιες όχι. Επίσης, να ξέρετε ότι υπάρχουν οι μοιρολογίστρες, το μοιρολόι μπορεί να τις έκανε να σπαράζουν αλλά εκτονώνονταν ανοίγει αυτό το σπυρί βγαίνει το πύον όπως λέμε πιθανόν να είναι κι έτσι. Έχουμε λοιπόν μοιρολογίστρες και μερικές από αυτές επαγγελματίες. Έχουμε μαζικούς θανάτους με το σκάφανδρο δεν ήταν όμως γνωστοί οι κανόνες αποσυμπίεσης, πόσο χρόνο δηλαδή θέλει για να ανέβει επάνω ο δύτης».

❖ **Το έντονο στοιχείο τις σφουγγαροσύνης των ανδρών που τους ανάγκαζε να απουσιάζουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα από το νησί, πιστεύετε πως επηρέασε τον κοινωνικό ρόλο της Καλυμνιάς γυναίκας;**

Υ.Ι: «Ναι η Καλυμνιά γυναίκα επηρεάστηκε πάρα πολύ από αυτό γιατί ενίσχυσε αυτό το πράγμα, η απουσία του ανδρός. Ενίσχυσε τη θέση της μέχρι ένα σημείο γιατί κακά τα ψέματα υπήρχε πολλές φορές η σπατάλη από τους άνδρες. Όμως στη διαχείριση της βασικής περιουσίας ενίσχυσε τη θέση της και βοήθησε στο να συνεχιστεί η παράδοση της εξασφάλισης της γυναίκας των οικονομικών στοιχείων της οικογένειας. Το σπίτι πάει από τη μάνα στην κόρη, τα προικιά, τα χρήματα τα πάντα και μάλιστα κυρίως στην πρωτοκόρη. Που λέγετε και στην Κάρπαθο κανακαρά, έτσι οι άλλες κόρες κάτι παίρνανε, τα αγόρια τίποτα. Εκτός αν υπήρχαν δουλειές όπως πρόβατα ή καϊκι ή μαγαζί τότε φυσικά το μαγαζί και όσα αναφέρθηκαν τα παίρναν τα αγόρια και οι κόρες τα υπόλοιπα. Έφευγαν και πολλοί από τους αδερφούς στο εξωτερικό για να πληρώσουν και την προίκα της αδερφής. Κράτησε αυτό το σύστημα μέχρι που απαγορεύτηκε ο θεσμός της προίκας».

❖ **Υπήρχαν Καλυμνιές γυναίκες στο παρελθόν με έντονη κοινωνική δράση;**

Υ.Ι: «Ναι, πάρα πολλή μεγάλη κοινωνική δράση είχαν πολλές γυναίκες απλές. Οι μεγάλες αστές οπωσδήποτε να ξεχωρίσουμε ας πούμε την Κατερίνα Βουβάλη την μεγάλη αρχόντισσα του νησιού που αυτό δεν έχει σημασία γιατί υπήρξαν και άλλες μεγάλες αρχόντισσες και δεν έδιναν του αγγέλου τους νερό. Εκείνη μέχρι το τέλος ζούσε πολύ λυτά, μπάλωνε τα ρούχα της με το περιουσία κι αν θέλετε το πιστεύεται. Ακόμα και το Πάσχα έβαζε τέσσερα-πέντε αρνιά και τα μοίραζαν σε όλη την περιοχή της Αγίας Τριάδας που ήταν το σπίτι της. Έδινε συνεχώς από τον εαυτό της, είχε μια φορά μέσα στην αποθήκη της που πήγα να της πω το τραγούδι γιατί ήμασταν συγγενείς και τη μάνα μου την αγαπούσε πάρα πολύ, ανιμιά της ήταν. Μου γέμισε το καλάθι με τα αβγά και είδα μια σειρά τενεκέδες από το Βαθύ για να έχει να δίνει που ερχόντουσαν να πούνε τα παιδιά. Η κοινωνική αντίληψη της αλληλεγγύης ήταν τόσο πολύ προχωρημένη εδώ».

❖ **Η Καλύμνικη κουζίνα ήταν πλούσια. Γνωρίζετε, τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου, το φαγητό που περίσσευε;**

Υ.Ι: «Λοιπόν, καταρχήν δεν νομίζω πως περίσσευε φαγητό φροντίζανε πάντοτε να το αγιοποιήσουνε. Το νερό μέσα στο οποίο είχαν ξεπλυθεί οι σάλτσες από τα πιάτα το χρησιμοποιούσαν για τις κότες και τα γουρούνια. Μέσα σε αυτό το νερό έμπαινε το πίτουρο για να φάνε οι κότες. Ήταν τα περίφημα ζουμιά του γουρλιού, του γουρουνιού δηλαδή δεν πετιόταν τίποτα. Και το άλλο επειδή ήταν πράσινο το σαπούνι που έπλεναν τα πιάτα, δεν το πέταγαν το έβαζαν στον κουβά για να σφουγγαρίσουν ή και σε ορισμένα δέντρα που ωφελούνταν από το πράσινο σαπούνι. Αν το φαγητό που περίσσευε δεν μπορούσε να μπει την άλλη μέρα στο κλουβί γιατί δεν υπήρχε άλλο μέσο να το συντηρήσει. Τότε αναγκαστικά έπρεπε να πετάξει τα αποφάγια, στα ζώα να πετάξει όμως σε σκουπίδια εγώ δεν έχω δει σε παραδοσιακή οικογένεια. Αν ερχόταν ένα μεγάλο ψάρι στην οικογένεια και δεν μπορούσε να φαγωθεί μέσα σε μια μέρα έκοβαν την κεφαλή και την ουρά και τα έτρωγαν το βράδυ της ίδιας μέρας σούπα. Και τις μεσαίες φέτες την τηγάνιζαν ελαφρά και τις έβαζαν τη νύχτα κατά το μαϊστρο βορειοδυτικά που φυσούσε κι έτσι μπορούσαν το πρωί να το μαγειρέψουν με τις ντομάτες. Βεβαίως έχουμε και τον τρόπο να συντηρούν τα τρόφιμα, τα όσπρια, το αλεύρι. Μέσα στο αλεύρι έβαζαν λίγο αλάτι και το κοσκινίζανε κάθε μέρα».

- ❖ Τα σπίτια στην Κάλυμνο είχαν αυλές, παρτέρια ή κήπους; Αν ναι, ποιος τα φρόντιζε, ποια φυτά ή λουλούδια στόλιζαν τις αυλές και τους εξωτερικούς χώρους των σπιτιών;

Υ.Ι: «Πολλά σπίτια είχαν μικρούς κήπους, μπορούσε να είχε μια μικρή αυλίτσα μπροστά, μπορεί να είχε μια καλύτερη γειτονιά λίγο μεγαλύτερο κήπο ή απλά ένα σκαλάκι με μια μικρή ταρατσούλα. Όμως τα κλασσικά λαϊκά φυτά που έβλεπε κανείς στους κήπους αυτούς ήτανε τα βασιλικά, οι βιολέτες, κρίνοι, το Καλύμνικο ζουμπούλι που δεν το βλέπω πια σε όσα σπίτια είχαν κήπο. Οι καλύμνικες φρέσες που λένε, που επίσης δεν τις βλέπω πια ήτανε κιτρινοκόκκινα αυτά αλλά είχανε τρομερό άρωμα. Τώρα αυτό ούτε το βλέπω ούτε το μυρίζω. Επίσης, δεν υπάρχουν οι παρθενικοί κρίνοι. Τα ντόπια γαρύφαλλα εντονότατο άρωμα. Ήταν λαϊκοί κήποι με καθαρά ντόπια στοιχεία, δεν θυμάμαι να έβλεπα γαρδένιες ξέρω εγώ αλλά οι γυναίκες τα φρόντιζαν. Σε εμάς επίσης είχε λίγες ορτανσίες στο Βαθύ όμως μόνο».

- ❖ Οι καλύμνικες οικογένειες ήταν πολυπληθείς, γνωρίζετε αν οι γυναίκες του τόπου επαναχρησιμοποιούσαν συντηρώντας οι ίδιες τα ρούχα, από τα μεγαλύτερα παιδιά της οικογένειας στα μικρότερα;

Υ.Ι: «Λοιπόν οι οικογένειες το έχω πει κατά κόρων ήταν καμάρι να έχουν πολλά παιδιά. Οι Καλυμνιές που δεν είχαν την οικονομική άνεση τα έκρυβαν για τα επόμενα μικρά παιδιά τους, τα μπάλωναν και όταν πια δεν μπορούσαν να φορεθούν τα έκοβαν λουριά και τα έκαναν στρωσίδια στον αργαλειό πάνες δηλαδή για το σπίτι για να ζεσταίνονται. Επίσης, αν τα παιδιά της γειτονιάς μεγάλωναν τα έδιναν στα μικρότερα παιδιά της γειτονιάς».

- ❖ Τι έκαναν οι γυναίκες της Κάλυμνου κατά τον ελεύθερο χρόνο τους;

Υ.Ι: «Πέρα από τη σκληρή δουλειά και τα μνημόσυνα και τα κόλλυβα μπορούμε να πούμε ότι υπήρχαν κάποιες ελάχιστες στιγμές, στο χρόνο όπως είπαμε τα πανηγύρια και τα γλέντια. Παράδειγμα οι εποχές που γίνονταν κάποια παραδοσιακά παιχνίδια και εκεί συμμετείχε όλη η γειτονιά, άντρες, γυναίκες και παιδιά και είχαν βόλους. Παράδειγμα, τα αμύγδαλα, οι αλιντές, για τους βόλους ιδιαίτερα όταν έφευγαν οι θαλασσινοί στην Αλεξάνδρεια και στη Λιβύη, στην Τρίπολη να φέρνουν καλούς βόλους τους ζητούσαν».

❖ **Πώς στόλιζαν τα σπίτια τους οι γυναίκες της Καλύμνου; Πώς εξασφάλιζαν τα «προικιά» τους;**

Υ.Ι: «Λοιπόν, τα σπίτια της Καλύμνου τα περισσότερα ήταν λιτά. Τα πιο αστικά σπίτια, τα πιο αρχοντικά, που είχαν άντρες εμπόρους και ταξιδεύανε έφερναν ωραία αντικείμενα. Ήταν νοικοκυρές τους άρεσαν τα ωραία αντικείμενα και πάντα έβρισκαν τον τρόπο μέσα από το χαρτζιλίκι τους να εξοικονομήσουν για τα φλουριά της κόρης. Για τις Καλυμνιές λεγόταν ήταν νοικοκυρές είχαν και τα χρυσά τους. Ο χρυσός σταυρός ήταν απαραίτητος στην φορεσιά. Τραπεζομάντηλα και ασπροκεντύματα ήταν απαραίτητα κομμάτια στην προίκα των κοριτσιών. Επίσης, στο πάτωμα είχαμε τις κουρελούδες ή τις Βαθιώτικες αυτές στρώσεις έργα τέχνης υφαντά από κατσικίσιο μαλλί που τα έφερναν οι θαλασσινοί από τα ταξίδια τους, αυτά ήταν προικιά».

❖ **Μπορείτε να μας πείτε κάποια ξεχωριστά φαγητά ή γλυκά που υπήρχαν στην Κάλυμνο;**

Υ.Ι: «Λοιπόν η κουζίνα δεν άλλαξε πολύ από την αρχαία Ελλάδα λόγω του ότι είχαμε και τα αμπελόφυλλα εδώ πέρα μπόλικο το κυρίαρχο φαγητό είναι τα φύλα την Κυριακή. Το άλλο ήταν το κοκκινιστό κρέας, πάρα πολύ τους άρεσαν τα κοκκινιστά και τα κάνανε με μακαρόνια μέτρια στο μέγεθος. Υπάρχει μια πάρα πολύ καλή συνταγή το καλύμνικο ρόστο που λέμε, που είναι ένα ιδιαίτερο κοκκινιστό και γίνεται με δενδρολίβανο και σκόρδο μέσα με γλυκό κρασί στο τέλος. Μετά θα πάμε στα όσπρια και στις σούπες, η σούπα είναι βασικό φαγητό ιδίως η κρεατόσουπα. Προτιμούσαν τη σούπα με το κρέας γιατί έτρωγαν και περισσότερα άτομα έτσι. Οπωσδήποτε έχουμε τα φασολάκια τις μπάμιες και τέτοια, δεν ήξεραν τις αγκινάρες τα πρώτα χρόνια, κουκιά φρέσκα αυτά κυρίως τους άρεσαν πάρα πολύ. Ε! το Πάσχα έχουμε το χαρακτηριστικό μουούρι. Για τα Χριστούγεννα έχουμε τη μουχούρτα του γάμου, που είναι χοιρινό με πράσα, στους γάμους και τα Χριστούγεννα που είχαν τα χοιροσφάγια τότε. Επίσης, από τους λαϊκούς γάμους δεν έλειπαν οι μαρίδες οι τηγανιτές και οι κεφτέδες οι Καλύμνικοι που είναι πάρα πολύ ωραίοι και χαρακτηριστικοί. Η θρίμπη και η ρίγανη μας είναι δυνατά αρώματα από τα στεγνά πετρώδη βουνά».

❖ **Πώς διασκεδάζαν οι γυναίκες κατά το παρελθόν στην Κάλυμνο;**

Υ.Ι: «Μαζεύοταν όλη η γειτονιά και έχουμε μια τεράστια κοινωνική συμμετοχή. Επίσης, όταν ερχόταν η εποχή οι καμουζέλες που λέμε που είναι σαν χαρταετοί μικροί όλα αυτά

τα παιχνίδια συμμετείχαν οι γυναίκες. Βρισκόταν ο χρόνος ανάμεσα στις δουλειές, όταν ερχόταν οι πρωτοχρονιά να κάτσουν να παίξουν χαρτιά την τριανταμία συνήθως. Αυτές πάντα διασκέδαζαν μαζί με τα παιδιά, μαζί με τις γειτόνισσες πήγαιναν από το ένα σπίτι στο άλλο και έπαιζαν χαρτιά ή πήγαιναν στα παραδοσιακά παιχνίδια σε όλες τις αλάνες, στα πανηγύρια στους γάμους».

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ 2

- ❖ **Θα μπορούσατε να περιγράψετε τις καθημερινές δραστηριότητες μιας γυναίκας στην Κάλυμνο κατά το παρελθόν που ήταν γεμάτη δουλειές;**

Υ.2: «Θυμάμαι πράγματα δηλαδή από την ηλικία των περίπου τεσσάρων χρόνων όσων αφορά στις γυναίκες στο πως περνούσαν την ημέρα τους, δεν δουλεύαν σε δημόσιες υπηρεσίες, ελάχιστες ήταν αυτές μετρημένες στα δάχτυλα του ενός χεριού που ξέρω εγώ προσωπικά. Οι οποίες δούλευαν στην τράπεζα και κάποιες στη ΔΕΗ αν θυμάμαι καλά, δεν υπήρχαν τότε και πάρα πολλές υπηρεσίες στελεχωμένες εδώ στην Κάλυμνο. Όλες οι άλλες ασχολούνταν με τις εργασίες του σπιτιού, με το μεγάλωμα των παιδιών, προσπαθούσαν να δώσουν όπως και οι παλιότερες οι οποίες αγωνιζόντουσαν πολύ περισσότερο και στα σπίτια δούλευαν έτσι και οικιακές βοηθοί και εδώ και στην Αθήνα και στα χωράφια στο Βαθύ που ήταν τα μανταρίνια και τα πορτοκάλια. Εκεί δούλευαν για να δώσουν στα παιδιά μόρφωση, αυτό ήταν ο κύριος στόχος πάντα της Καλυμνιάς γυναίκας. Για να μην γίνουν ναυτικοί, να ξεφύγουν από τις εργασίες της γης. Επίσης, ήταν και μοδίστρες έτσι, οι μοδίστρες πάντα υπήρχαν».

- ❖ **Με ποιους τρόπους εξασφάλιζαν οι γυναίκες τα απαραίτητα προϊόντα για το καθημερινό φαγητό;**

Υ.2: «Εγώ θυμάμαι ας πούμε το μάζεμα των ελιών, έτσι που από εκεί έβγαζαν το λάδι τα πήγαιναν βέβαια στα ελαιοτριβεία, τα μανταρίνια που καλλιεργούσαν τα περιβόλια. Δηλαδή, στο Βαθύ και στον Πάνορμο εκεί καλλιεργούσαν τα καλοκαίρια που εμείς πηγαίναμε, είχαν στα περιβόλια τους μελιτζάνες, λαχανικά και πηγαίναμε και ψωνίζαμε από εκεί. Υπήρχε κι ένας κύριος με ένα γάιδαρο και έβαζε πάνω τα ζαρζαβατικά αυτά μελιτζάνες, πιπεριές, λάχανα και τα γυρνούσε στον Πάνορμο. Έτσι ας πούμε, από εκεί προμηθευόντουσαν, οι γυναίκες τα απαραίτητα για το καθημερινό φαγητό. Υπήρχαν και κάποιες κτηνοτροφικές μονάδες πολύ μικρές, δεν ήταν οργανωμένες σαν μονάδες αλλά

είχαν ας πούμε οι βοσκοί τα κοπάδια και απο εκεί είχαν το γάλα, θυμάμαι τον γαλατά που περνούσε, κι έδινε με τις νταμιτζάνες το γάλα που έπαιρναν οι νοικοκυρές».

❖ **Εκτός από την προετοιμασία του φαγητού για ποιες άλλες «δουλειές» ήταν οι γυναίκες υπεύθυνες;**

Υ.2: «Υπήρχαν γυναίκες για παράδειγμα που ήταν συνυπεύθυνες σε βιοτεχνίες που είχαν οι άντρες τους ή για παράδειγμα το να πάνε να φέρουνε νερό από την πηγή. Σε κάθε συνοικία συνήθως, υπήρχε μια βρύση από την οποία πήγαινε και έπαιρνε η γυναίκα το νερό της οικογένειας. Θυμάμαι τα καλοκαίρια με τη γιαγιά που πηγαίναμε και φέρναμε με το λαήνι το νερό. Επίσης, κάποιες γυναίκες που οι άντρες τους ασχολούνταν με το σφουγγάρι με το σπογγεμπόριο πηγαίναν εκεί που ψαλιδίζονταν τα σφουγγάρια. Σε όλη αυτήν την διαδικασία επεξεργασίας του σφουγγαριού. Ξέρω πολύ καλά ότι οι γυναίκες τους πήγαιναν εκεί και βοηθούσαν, ήταν λοιπόν υπεύθυνες σε ένα κομμάτι αυτής της διαδικασίας. Επίσης, πολλές γυναίκες στο Βαθύ που είχε μια πολλή καλή παραγωγή σε σημείο που εξήγαγαν και πορτοκάλια και μανταρίνια και εκεί βοηθούσαν πάρα πολύ».

❖ **Υπήρχαν άλλες δραστηριότητες ή ασχολίες μέσω των οποίων οι παλιές Καλυμνιές γυναίκες συνεισέφεραν στην οικονομία του τόπου;**

Υ.2: «Αυτό, είναι ένα κομμάτι από αυτά που προ είπαμε, εκείνη την περίοδο της άνθισης στο Βαθύ με την συγκομιδή των πορτοκαλιών υπήρχε μεγάλη οικονομική ευμάρεια εκεί στους ντόπιους. Σε σημείο που δεν έφταναν οι εργάτριες και εργάτες της Καλύμνου και ερχόντουσαν από την Κω και βοηθούσαν. Βοηθούσαν πολύ οι γυναίκες εκεί και στο σπογγεμπόριο όπως είπαμε. Πάντα οι γυναίκες, η γυναίκα στην Κάλυμνο ήταν πάντα μια δραστήρια γυναίκα. Είτε ήταν νοικοκυρά στο σπίτι της και βοηθούσε επίσης τα παιδιά της να μορφωθούν, είτε ήταν σε μια μικρή οικοτεχνία, είτε στο Βαθύ, είτε στο σπογγεμπόριο ή σε μιας μικρής εμβέλειας μελισσοκομικά προϊόντα βοηθούσε πάντα η γυναικά Καλυμνιά και μέχρι σήμερα είναι παράδοση αυτό».

❖ **Γίνονταν κατά το παρελθόν ανταλλαγές προϊόντων;**

Υ.2: «Ναι, αυτό που θυμάμαι είναι μια αλληλοεξυπηρέτηση αγαθών μπορούμε να το πούμε αυτό. Δηλαδή, πηγαίναμε εμείς τα μανταρίνια και τα πορτοκάλια τα διανείμαμε και στην Κω και στην Ρόδο στα γύρω νησιά. Φέρναμε από εκεί η Κως πάντα είχε πολλές εκτάσεις γης τις οποίες καλλιεργεί μέχρι σήμερα και φέρναμε τα προϊόντα τους. Με αυτή

τη λογική θα μπορούσαμε να πούμε πως υπήρχε μια αλληλόδραση των νησιών με τα προϊόντα».

- ❖ **Οι γυναίκες της Καλύμνου κατά το παρελθόν συμμετείχαν στις διάφορες κοινωνικές εορταστικές εκδηλώσεις, όπως γάμους, πανηγύρια κ.ά.;**

Υ.2: «Λοιπόν, από τους ελληνοιστικούς χρόνους η γυναίκα της Καλύμνου ήταν μια γυναίκα που ξεχώριζε από τις γυναίκες του ελλαδικού χώρου. Δηλαδή, ήταν μια γυναίκα που παρόλο που υπήρχαν άνδρες στην οικογένεια είτε σύζυγος ήταν αυτός είτε γιος, αδερφός ή πατέρας είχε πρωτοβουλίες που δεν της είχε καμία άλλη γυναίκα στον ελλαδικό χώρο, πλην των Σπαρτιατισσών γυναικών. Η γυναίκα λοιπόν εδώ αφιέρωνε ανδριάντες, ελευθέρωνε δούλους. Με το πέρασμα των αιώνων η γυναίκα Καλυμνιά πήρε στα χέρια της την εξουσία κατά κάποιο τρόπο τη συγκυβέρνηση της οικογένειας της με το να λείπουν οι άνδρες στο σφουγγάρι. Όποτε οι γυναίκες πάντα πρωτοστατούσαν στις εκδηλώσεις αυτές, γιατί ήταν και μόνες τους. Οργάνωναν μόνες τις εκδηλώσεις, πάντρευαν παιδιά εκείνες που διοργάνωναν όλα αυτά. Στα πανηγύρια αν δούμε παλιές φωτογραφίες βλέπουμε πάντα οι γυναίκες ήταν και στους χορούς. Διατηρούσαν τα ήθη, έθιμα, παραδόσεις του τόπου μας».

- ❖ **Όταν σε κάποιες περιπτώσεις πέθαινε ο σύζυγος, με ποιο τρόπο και για πόσο χρονικό διάστημα τον πενθούσε η σύζυγος;**

Υ.2: «Ναι, εδώ πάμε στις περιπτώσεις των σφουγγαράδων και δυτών που έφευγαν με αμφίβολη έτσι την επαναφορά τους. Πάρα πολλοί από αυτούς έμεναν εκεί στα νερά της Μπαρμπαριάς και θαβόντουσαν εκεί. Θρηνούσαν με έναν πολύ δικό τους τρόπο, ήταν κάποια που θύμιζαν αρχαία τραγωδία. Δηλαδή, το ζόι το ζόδιασμα που κάνανε αν ερχόταν η σωρός και αν δεν ερχόταν ήταν πολύ παραστατικό. Ήταν μια δραματική ας πούμε σκηνή, πολλές εκείνη την εποχή δεν έβγαζαν πια τα μαύρα, ούτε το τσεμπέρι».

- ❖ **Το έντονο στοιχείο τις σφουγγαροσύνης των ανδρών που τους ανάγκαζε να απουσιάζουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα από το νησί, πιστεύετε πως επηρέασε τον κοινωνικό ρόλο της Καλυμνιάς γυναίκας;**

Υ.2: «Από τη στιγμή που ο άντρας έφευγε από το σπίτι, η γυναίκα ήταν αυτή που έπαιρνε τα ηνία στην οικογένεια. Εκείνη είχε να κάνει με τις συναλλαγές τις οικονομικές. Εκείνη ψώνιζε και διαφέντευε τα παιδιά. Αυτή ήταν ας πούμε ο κουμπαράς του σπιτιού, ήταν ο στυλοβάτης πραγματικά της οικογένειας. Πολλές από αυτές τα μετέπειτα χρόνια δεν ήταν

μόνο οι γυναίκες που έμεναν μόνες λόγω του ότι οι άνδρες τους ήταν δύτες. Αλλά ήταν και πολλοί που έφευγαν στο εξωτερικό στην Αμερική, Αυστραλία. Αφήναν πίσω οι άνδρες τις γυναίκες και παιδιά οπότε πολλές έμεναν πίσω, πολλές δεν πήγαιναν σε κοινωνικές εκδηλώσεις παρά μόνο στην εκκλησία γιατί ο σύζυγος έλειπε στην ξενιτιά και πως θα φαινόταν στον έξω κόσμο».

❖ **Υπήρχαν Καλυμνιές γυναίκες στο παρελθόν με έντονη κοινωνική δράση;**

Υ.2: «Θυμάμαι υπήρχαν κάποιες γυναίκες οι οποίες επιδίδονταν στην γραφή, ήταν συγγραφείς. Ήταν η Θεμελίνα Καπελά, μιλάμε για την δεκαετία του 70' και μετά υπήρχε το αναγνωστήριο από το 1904. Στη συνέχεια και στην επανίδρυση του Η Θεμελίνα Καπελά, ήταν από τα ιδρυτικά μέλη του αναγνωστηρίου. Όπως ήταν και η πρώτη πρόεδρος του Λυκείου Ελληνίδων Καλύμνου ήταν πολλή δραστήρια συγγραφέας και μέλος και πρόεδρος του αναγνωστηρίου στη συνέχεια. Η Νίκη Μπιλλίρη, μια πολλή καταξιωμένη συγγραφέας και αυτή πλούσιο εκδοτικό υλικό. Στη συνέχεια αν πούμε και για την δεκαετία του 80' ήταν η Μαρία Ζαΐρη φυσικά και αυτή πρόεδρος του αναγνωστηρίου και πολλή δραστήρια γυναίκα. Η Πόπη Μαύρου στη συνέχεια, μετά την κα Καπελά η πρόεδρος του Λυκείου Ελληνίδων υπήρξε και πάρα πολλά χρόνια η Πόπη Μαύρου, έχει βάλει τη σφραγίδα της στο Λύκειο Ελληνίδων».

❖ **Η Καλύμνικη κουζίνα ήταν πλούσια. Γνωρίζετε, τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου, το φαγητό που περίσσευε;**

Υ.2: «Όλοι γνωρίζουμε τα φύλα, το μουούρι, τον μπακαλιάρο με τα πράσα και όλα αυτά τα παραδοσιακά μας. Τις κουλούρες τις κρίθινες και όχι μόνο. Πάντα οι γαστρονομία μας και τα φαγητά μας ήταν πλούσια. Τότε δεν υπήρχαν ψυγεία, υπήρχαν τα φανάρια, ειδικά του καλοκαιρινούς μήνες ο αποθηκευτικός χώρος των φαγητών που περίσσευαν. Εντάξει, δεν θυμάμαι να τα πετάμε απλά τα βάζαμε εκεί και τα τρώγαμε την άλλη μέρα. Αυτός ήταν ο τρόπος να τα συντηρούμε χωρίς να τα πετάμε».

❖ **Τα σπίτια στην Κάλυμνο είχαν αυλές, παρτέρια ή κήπους; Αν ναι, ποιος τα φρόντιζε, ποια φυτά ή λουλούδια στόλιζαν τις αυλές και τους εξωτερικούς χώρους των σπιτιών;**

Υ.2: «Είχανε κηπάρια, μπορεί αυτοί που μένανε μόνιμα στην εξοχή ήταν οι περιβολάρηδες, μένανε λοιπόν για να τα φροντίζουν. Είχανε πολύ όμορφα φυτά θυμάμαι, τριανταφυλλιές, ζουμπούλια, μοσχομπίζελα και δενδρολίβανους Τέτοιες μυρωδιές, οι

βιολέτες ειδικά την άνοιξη, μοσχομύριζαν. Τα φρόντιζαν οι ίδιες οι νοικοκυρές, δηλαδή και οι περβολάρισσές που λέμε είχανε βοηθούς για τα δέντρα τους αλλά αυτά τα παρτέρια αυτές τα φρόντιζαν».

- ❖ **Οι καλύμνικες οικογένειες ήταν πολυπληθείς, γνωρίζετε αν οι γυναίκες του τόπου επαναχρησιμοποιούσαν συντηρώντας οι ίδιες τα ρούχα, από τα μεγαλύτερα παιδιά της οικογένειας στα μικρότερα;**

Υ.2: «Εννοείται, φυσικά και ανταλλάσσαμε από τα μεγαλύτερα παιδιά τις οικογένειας στα άλλα. Εγώ βέβαια ήμουν μοναχοπαιδί αλλά με τα πρώτα μου ξαδέρφια είμασταν σαν αδέρφια και ανταλλάσσαμε. Πιστεύω αυτό είναι κάτι που γίνεται μέχρι και σήμερα».

- ❖ **Τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου κατά τον ελεύθερο χρόνο τους;**

Υ.2: «Θυμάμαι το δείπνο της αγάπης που συνέβαλαν πολύ και οι γυναίκες, ήταν ένα τραπέζι που γίνονταν όταν οι σφουγγαράδες φεύγανε λίγο μετά το Πάσχα. Διοργάνωναν επίσης, χοροεσπερίδες, υπήρχαν κάποια κέντρα στα οποία διοργάνωναν εκείνες τις χοροεσπερίδες. Βέβαια τα πανηγύρια, θυμάμαι πολύ αμυδρά ήμουν πολύ μικρή στον Άγιο Παντελεήμονα γινόταν πανηγύρι, όπου χόρευαν οι γυναίκες. Στην Τέλενδο αργότερα και αυτά οι γυναίκες τα διοργάνωναν και φυσικά στο Λύκειο Ελληνίδων που σημαίνει ότι μόνο γυναίκες ήτανε εκεί».

- ❖ **Πώς στόλιζαν τα σπίτια τους οι γυναίκες της Καλύμνου; Πώς εξασφάλιζαν τα «προικιά» τους;**

Υ.2: «Κλασσικά, ήταν οι κατζίες τα σπίτια ας πούμε των ανθρώπων της θάλασσας, των ανθρώπων της ξενιτιάς, της βιοπάλης, της καθημερινότητας. Πολύ απλά, πολύ λιτά αλλά με πολύ αγάπη και ιδιαίτερο σεβασμό σε αυτά που είχαν, στα παραδοσιακά τους αντικείμενα. Είχαν την πιατοθήκη τους που βάζαν τα πιάτα τσίγκινα ή πήλινα ή εμαγιέ έτσι τα λέγανε. Φωτογραφίες πολλές θυμάμαι είχανε, των ανθρώπων που έφυγαν από τη ζωή και των ανθρώπων που ήτανε στην ξενιτιά, ήτανε σφουγγαράδες ή δύτες. Βέβαια και φωτογραφίες από τον κύκλο της ζωής από τον γάμο από βαφτίσια των παιδιών. Θυμάμαι ήταν μια γυναίκα φωτογράφος φορούσε ένα καλύμνικο μακρύ φουστάνι και είχε τις παλιές φωτογραφικές μηχανές, ήταν ασπρόμαυρες. Με το τσεμπέρι της και ήταν φωτογράφος. Είχαν κάποια κάδρα ήτανε οι γενοβέφες, κάποιες αναπαραστάσεις από τους πρώτους Χριστιανικούς χρόνους. Όσον αφορά στα προικιά εκείνη την εποχή, η μητέρα φρόντιζε αν ο άντρας της ήταν σφουγγαράς δύτες, έφερναν τα λεγόμενα

πιγκαζανά προικιά. Δηλαδή, κουβέρτες, πολύ πλούσιες σε κατασκευή είχαν διάφορες παραστάσεις πάνω φέλπα ένα χνούδι πολύ ιδιαίτερο. Κλινοσκεπάσματα, αν ήταν στην Αμερική έφερναν σεντόνια όλα αυτά τα προικιά. Επίσης, πολλές κεντήστρες που φτιάχνανε, κοφτό ασπροκέντημα. Τα βάζανε στην στίβη, το έβαζαν το ένα πάνω στο άλλο και αυτό το έδειχναν στην πεθερά, όταν γινόntonτουσαν τα προξενιά».

❖ **Μπορείτε να μας πείτε κάποια ξεχωριστά φαγητά ή γλυκά που υπήρχαν στην Κάλυμνο;**

Υ.2: «Κλασσικά του μουούρι που γνωρίζουμε όλοι ότι είναι το παραδοσιακό μας φαγητό του Πάσχα. Το Πάσχα δεν γίνεται να μην βάλει κανένα σπίτι μουούρι στο φούρνο. Είναι τα φύλα έτσι, είναι τα πιτάκια, δηλαδή οι κεφτέδες που τα μοιράζανε στους γάμους. Όταν πήγαινε ο κόσμος στο σπίτι, τα παλαιότερα χρόνια δεν υπήρχαν κέντρα διασκέδασης όταν γίνονταν οι γάμοι ήταν στα σπίτια. Το ίστικο το κατσίκι δηλαδή το κοκκινιστό, με τις πατάτες στον φούρνο. Παλαιότερα, η γιαγιά μου θυμάμαι τα καλοκαίρια μαγείρευε στα ζύλα, μύριζε η φασολάδα, οι μελιτζάνες. Βέβαια σαν γλύκισμα ήταν το γαλακτομπούρεκο και το κομπεχάϊ δηλαδή το κοπεγχάγι το περίφημο που το έφτιαχναν οι αδερφές Κωλέττη, ήταν μια συνταγή που την έφεραν από την Αγγλία. Τέλος, ήταν τα λουκούμια μας».

❖ **Πώς διασκεδάζαν οι γυναίκες κατά το παρελθόν στην Κάλυμνο;**

Υ.2: «Αυτό που θυμάμαι είναι ότι γινόntonτουσαν πολλές χοροεσπερίδες, ο κόσμος είχε πάρα πολύ κέφι κυρίως την περίοδο των Χριστουγέννων και των Απόκριω από διάφορα σωματεία και συλλόγους. Αργότερα, είχαμε το σινεμά, έβλεπαν πολλές ινδικές ταινίες που ήταν μέσα στο μελόδραμα».

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ 3

- ❖ **Θα μπορούσατε να περιγράψετε τις καθημερινές δραστηριότητες μιας γυναίκας στην Κάλυμνο κατά το παρελθόν που ήταν γεμάτη δουλειές;**

Υ.3: «Οι καθημερινές δουλειές ήτανε, να σηκωθούμε από το πρωί βάζαμε τον πήλινο τον μεγάλο χάμω, είχαμε το νερό το θολόστακτο, είχαμε μέσα στο μουούρι. Ρίχναμε στάχτη και με εκείνο το νερό να πλυθούμε. Βάζαμε πρωί πρωί την μπουγάδα στην πέτρινη τη γούρνα που είχαμε έξω και μετά η πρώτη δουλειά ήταν να φέρουμε νερό, γιατί δεν είχε νερά και πηγαίναμε στα πηγαδάκια. Επίσης, βάζαμε ένα δοκάρι περπατούσαμε πάνω και μαζεύαμε τα σύκα μας. Ε! και το μαγείρεμα βέβαια».

- ❖ **Με ποιους τρόπους εξασφάλιζαν οι γυναίκες τα απαραίτητα προϊόντα για το καθημερινό φαγητό;**

Υ.3: «Να σου πω τώρα, όσες είχανε τα περβόλια και είχανε λαχανόκηπους ήταν από τα δικά τους. Εμείς πηγαίναμε και ψωνίζαμε, οι θαλασσινοί ξέρω από πολλούς ότι όντα φεύγανε αφήνανε των γυναικών τους κάποια λεφτά να περάσουνε μέχρι να γυρίσουνε, πολλές οι χρεώνουντω κιόλας, κι ερχόντουσαν οι άντρες και πλήρωναν τα χρέη. Εμείς θυμάμαι την γιαγιά που μας έστελνε με τα σακουλάκια τα άσπρα, σε ένα μαγαζί που το λέγανε του Καφσιόρου. Κι εκεί πέρα πηγαίναμε και μας δίνανε την σπέζα και μας γέμιζε αυτός λίγα φασόλια και περνούσαμε την βδομάδα, είχε και εμπόρους κάτω στον Χρηστό που πουλούσαν αλεύρια τσουβάλια».

- ❖ **Εκτός από την προετοιμασία του φαγητού για ποιες άλλες «δουλειές» ήταν οι γυναίκες υπεύθυνες;**

Υ.3: «Οι παλιές Καλυμνιές, η δουλειά τους πρώτα ήταν να φέρουν το νερό, δεύτερον ήτανε να ανάψουν τον φούρνο να κάνουν το προζύμι από βραδύς. Μετά ήταν να φουρνίσουν τα ψωμιά. Σχεδόν οι πιο πολλές είχαν τον δικό τους φούρνο, φέρνανε τα κλαδιά μόνες τους από τα βουνά, φέρνανε τα κλαδιά οι κλαοφόρες έτσι τις λέγανε. Κάθε πρωί από το χωριό, ερχόντουσαν στις Μυρτιές και μας φέρνανε κλαδιά. Κατεβαίναν από τον Αι Γιάννη με το δεμάτι ολόκληρο θηρίο στο κεφάλι τους».

❖ **Υπήρχαν άλλες δραστηριότητες ή ασχολίες μέσω των οποίων οι παλιές Καλυμνίες γυναίκες συνεισέφεραν στην οικονομία του τόπου;**

Υ.3: «Μερικές μάθανε να υφαίνουν χαλιά και έτσι βγάζαν το ψωμί τους, έπειτα μαθαίνουν πάρα πολύ την μοδιστρική, γιαγιά μου είχε δεκατρείς μαστοροπούλες στο χωριό. Η γιαγιά μου έφτασε στο σημείο να έχει μαστοροπούλες και να ράβει για να βγάλει το ψωμί της, πηγαίνανε και σε ξένα μέρη γυναίκες για να δουλέψουν. Πηγαίνανε και στα μανταρίνια, πάρα πολλές γυναίκες στο Βαθύ».

❖ **Γίνονταν κατά το παρελθόν ανταλλαγές προϊόντων;**

Υ.3: «Ξέρω ότι ερχόντουσαν από την Κω τα καϊκια φορτωμένα, με ντομάτες, με καρπούζες, με πεπόνια ήταν ο κόσμος κάτω στην αγορά και τους περίμενε να ξεφορτώσουνε. Τώρα ανταλλαγή, τα μανταρίνια τα πουλούσανε ειδικά από την Αθήνα τα παίρνανε».

❖ **Οι γυναίκες της Καλύμνου κατά το παρελθόν συμμετείχαν στις διάφορες κοινωνικές εορταστικές εκδηλώσεις, όπως γάμους, πανηγύρια κ.ά.;**

Υ.3: «Γάμους βέβαια, συμμετείχαν και σε βαφτίσεις που κρατούσαν οι γάμοι μέρες. Κάνανε τα ζύσματα τα μεγάλα κουλούρια τα φταζυμένα που τα πήγαινε η νύφη στην πεθερά. Στο χωριό που γίνονταν της Παναγιάς χορός, την Καθαρή Δευτέρα οι γυναίκες ήταν πρώτες με τα καβάδια τους βέβαια».

❖ **Όταν σε κάποιες περιπτώσεις πέθαινε ο σύζυγος, με ποιο τρόπο και για πόσο χρονικό διάστημα τον πενθούσε η σύζυγος;**

Υ.3: «Όταν πνιγόταν κανένας, πέθαινε κανένας νέος τον βάζανε χάμω, καθόταν όλες γύρω γύρω και χτυπιόντουσαν, δέρνονταν, τραβούσαν τα μαλλιά τους, ξεπλέκανε τα μαλλιά τους. Πολύ κακό γινότανε, όλη τη νύχτα μέχρι τη μέρα δύσκολα πολύ, πολύ κουραστικό και ψυχοφθόρο. Γιατί είχε και μικρές κόρες που χηρεύανε ήταν δύσκολα, δεν τα βγάζανε τα μαύρα».

- ❖ **Το έντονο στοιχείο τις σφουγγαροσύνης των ανδρών που τους ανάγκαζε να απουσιάζουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα από το νησί, πιστεύετε πως επηρέασε τον κοινωνικό ρόλο της Καλυμνιάς γυναίκας;**

Υ.3: «Βέβαια, οι γυναίκες βλέπαν τα παιδιά, οι γυναίκες να πάρουν τα ρούχα να τα παπουτσώσουνε, να έρθει ο πατέρας να τα βρει τα παιδιά δρομολογημένα. Η μάνα τα έκανε όλα, να πάει να τεμωνέψει τα λεφτά τα λίγα που της άφηνε να περάσει, να μην πολύ χρεώνεται να 'ρθει μετά ο άντρας να τα βρει όμορφα όλα. Η γυναίκα πάντα ήταν ο στυλοβάτης και αυτός όταν ερχόταν να της αφήσει τα λεφτά, βέβαια».

- ❖ **Υπήρχαν Καλυμνιές γυναίκες στο παρελθόν με έντονη κοινωνική δράση;**

Υ.3: «Θυμάμαι πάρα πολύ έντονα αυτή την γυναίκα ήταν όλη της τη ζωή στις φιλανθρωπίες, η Καλογιάννενα, άφησε ο δάσκαλος το εκκλησάκι με δυο-τρία δωμάτια που είχε το σπίτι του ο Σακελλαρίου και αυτή είχε μέσα τις γριούλες και τις φρόντιζε. Ήταν μέσα θυμάμαι η Καλογιάννενα με ένα στρογγυλό ψωμί ζεστό και ένα πιάτο φαΐ. Αυτή η γυναίκα συμπεριφερόταν σε όλες τις γριούλες λες και ήταν δικές της».

- ❖ **Η Καλύμνικη κουζίνα ήταν πλούσια. Γνωρίζετε, τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου, το φαγητό που περίσσευε;**

Υ.3: «Ότι περίσσευε από το φαγητό πήγαινε στο μουχουρτικό, σκεφτόταν ποια γυναίκα ήταν φτωχιά, ποια είχε πολλά παιδιά, ποια δεν έχει άντρα και τις πηγαίναν το μουχουρτικό. Ήταν μεγάλη ευλογία, είχε γυναίκες από το χωριό, από το μαράσι, από τον Αι Βασίλη, αυτές που είχαν δυσκολία μεγάλη ερχόταν το βράδυ στο σπίτι κι έλεγαν κόψε, ένα φελί ψωμί. Στο ντουλάπι είχαμε τα ψωμιά της βδομάδας, που κάναμε στο φούρνο τους έκοβε το ψωμί και ένα κομμάτι τυρί, για να το δώσει το μουχουρτικό σε οικογένειες που είχαν ανάγκη».

- ❖ **Τα σπίτια στην Κάλυμνο είχαν αυλές, παρτέρια ή κήπους; Αν ναι, ποιος τα φρόντιζε, ποια φυτά ή λουλούδια στόλιζαν τις αυλές και τους εξωτερικούς χώρους των σπιτιών;**

Υ.3: «Πολλούς κήπους η Κάλυμνος δεν είχε, αυλές ε! Τα μαράσα είναι όλο πέτρα. Αυτές που ήταν μπροστά στα περβόλια οι περβολαριές αυτές είχανε τα λουλούδια ωραία. Ε! Τώρα εδώ πιο πολύ άμα είχε χώρο έβαζαν ένα κλίμα για τα φύλα τους, λίγα πράγματα. Δεν είχαμε και νερά, μετά πιο που ήρθαν τα νερά, αφού τα κουβαλούσαμε από τις στέρνες».

- ❖ **Οι καλύμνικες οικογένειες ήταν πολυπληθείς, γνωρίζετε αν οι γυναίκες του τόπου επαναχρησιμοποιούσαν συντηρώντας οι ίδιες τα ρούχα, από τα μεγαλύτερα παιδιά της οικογένειας στα μικρότερα;**

Υ.3: «Ναι, ναι έτσι γινότανε τα μικρά παιδιά βάζανε των μεγάλων τα ρούχα, έμενα η μάνα μου, μου έλεγε ότι του Λούκα μου τα ρούχα τα παντελόνια και τα πολλά ήτανε του αζάδερφου μου του Σεραφείμ που τον περνούσε τον αδερφό μου πέντε-έξι χρόνια. Φαντάσου τι ρούχα ήτανε και όμως τα συντηρούσανε, είχε κρυμμένα τα ρούχα που μας έστειλε από την Αμερική η θεία μου για τον αδερφό μου και όταν παντρεύτηκα και έκανε τον γιο μου λέει τα ρούχα αυτά θα βάλεις στο παιδί, δεν θα πάρεις καινούργια».

- ❖ **Τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου κατά τον ελεύθερο χρόνο τους;**

Υ.3: «Ε! Να σου πω τι κάνανε μπλέκανε φανέλες για τους σφουγγαράδες τους με μαλλί που κάνανε οι ίδιες, τουνούκλα, ρασένιες φανέλες, κάνανε εργόχειρα, κάνανε κοφτό, κάνανε βελονάκι. Διάφορα, ράβανε των παιδιών τους οι πιο πολλές ξέρανε να ράβουνε, κάνανε ζακέτα, τέτοια πράγματα».

- ❖ **Πώς στόλιζαν τα σπίτια τους οι γυναίκες της Καλύμνου; Πώς εξασφάλιζαν τα «προικιά» τους;**

Υ.3: «Τα προικιά τους υφέναντα οι παλιές, υφαίνανε σεντόνες με ψηλό μαλλί που το κάνανε τόσο ψηλό που νόμιζες ότι δεν το έπιασε χέρι. Κάνανε τις σεντόνες τους, κάνανε τις πετσέτες τους τις ψηλές. Κάνανε τα μαζελαροντύματα, πετσέτες του προσώπου, πετσέτες που στολίζανε στα κρεβάτια και όσες ήταν και φτωχές κόρες κάνανε τα στρώματα τα ράβανε μαζεύοντας φύκια στο Καντούνι και το γεμίζανε. Να σου πω πως στολίζανε τα σπίτια, έμπαινες μέσα και είχε ένα τραπέζι δίπλα στο τραπέζι είχε στη σειρά

καρέκλες. Από πάνω είχε μια κονταριά, ένα ξύλο στον τοίχο πέρα πέρα, από πάνω από την κονταριά είχε έναν καθρέφτη. Δίπλα στον καθρέφτη ήταν οι φωτογραφίες της οικογένειας ή αν είχαν τα παλιά τα κάδρα. Το ντουλάπι με τα γυαλικά μέσα στον τοίχο, είχαν την πιατοθήκη απαραίτητο, κάποιες είχαν και σκαλιστούς ωραίους καθρέφτες που τους έφερναν από την Ιταλία και κασέλες σκαλιστές αυτά ήταν στα καλά σπίτια».

❖ **Μπορείτε να μας πείτε κάποια ξεχωριστά φαγητά ή γλυκά που υπήρχαν στην Κάλυμνο;**

Υ.3: «Τα γλυκά που ήταν πρώτα, όταν γιόρταζε άνθρωπος το γλυκό που έπρεπε να πας ή να σε κεράσουν ήταν το λικέρ, το κρασί, οι κουραμπιέδες. Τα φαγητά μας ήταν φύλα κάθε Κυριακή όλα τα σπίτια ήταν φύλα, κεφτέδες, μακαρόνια με το κρέας, πατάτες με το κρέας, αυτά φασολάδες και φακές. Κότες δεν είχε τότε κοτόπουλα στα μαγαζιά, τότε έθρεφες κότες είχες τα αυγά σου, αυτά ήταν τα κύρια φαγητά. Στις νηστείες κάναμε ψεύτικα φύλα, κάναμε με το κολοκύθι το κόκκινο κερτεδάκια».

❖ **Πώς διασκεδάζαν οι γυναίκες κατά το παρελθόν στην Κάλυμνο;**

Υ.3: «Ε! Μαζί με τον άντρα τους πάντα όχι μοναχές τους. Όταν ήταν ας πούμε αποκριές έλεγε ένας νοικοκύρης να κάνουμε ένα γλέντι στο σπίτι να καλέσουμε τους γνωστούς του, τους δικούς του να φέρει τα βιολιά να κάνουν τυρόπιτες και φαγητά, να φάνε και μετά τα βιολιά να παίζουν Λέει σουσύτες, καλαματιανά και γλεντούσαν μέχρι το πρωί».

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ 4

❖ **Θα μπορούσατε να περιγράψετε τις καθημερινές δραστηριότητες μιας γυναίκας στην Κάλυμνο κατά το παρελθόν που ήταν γεμάτη δουλειές;**

Υ.4: «Λογικό ήταν να φροντίσει τα παιδιά, να τακτοποιήσει, να καθαρίσει και αν πάμε λίγο πιο παλιά που δεν είχε ηλεκτρικό ποιο ήταν το φως η λάμπα. Πρώτιστο από ότι έχω ακούσει από κάποιες παλιές γυναίκες ήταν να καθαρίσει το γυαλί της λάμπας. Το φαγητό, η καθαριότητα τα καθημερινά, αν αναλογιστούμε τις συνθήκες της εποχής εκείνης. Αν ο άντρας της είχε ζώα για παράδειγμα θα ασχολούνταν σίγουρα και με τα ζώα. Αν ήταν γυναίκα σφουγγαρά ναυτικού εκεί πέφταν όλα στους ώμους της του μήνες που έλλειπε ήταν και μάνα και πατέρα».

❖ **Με ποιους τρόπους εξασφάλιζαν οι γυναίκες τα απαραίτητα προϊόντα για το καθημερινό φαγητό;**

Υ.4: «Το καθημερινό φαγητό, απαραίτητη φροντίδα της κάθε νοικοκυράς, της κάθε μάνας τα πιο παλιά χρόνια επειδή δεν υπήρχαν τα αρτοποιία οι φούρνοι όπως λέμε, έπρεπε η γυναίκα από μόνη της να φροντίσει να έχει το αλεύρι για να ζυμώσει της ψωμί της βδομάδας όχι της ημέρας και που το έβρισκαν αυτό; Κάποιες γυναίκες που μπορεί να είχαν χωραφάκια μικρά ή μεγάλα θα έσκαβαν το σιτάρι ή το κριθάρι. Είχαν την έγνοιά να το θερίσουν στην ώρα τους, να το αλωνίσουν, να το αλέσουν στον χειρόμυλο».

❖ **Εκτός από την προετοιμασία του φαγητού για ποιες άλλες «δουλειές» ήταν οι γυναίκες υπεύθυνες;**

Υ.4: «Ένα νοικοκυριό δεν έχει μόνο την φροντίδα του φαγητού, ένα νοικοκυριό έχει πάρα πολλές υποχρεώσεις η κάθε γυναίκα. Θα πρέπει να φροντίσει τα πάντα τις προμήθειες την καθαριότητα και αν πάμε ακόμα πιο παλιά να κουβαλήσει για να φτιάξει το ψωμί τα κλαδιά από το βουνό. Όλα αυτά ήταν στην ευθύνη της, κι αν δεν μπορούσε να πάει η ίδια γιατί δεν άντεχε ή δεν είχε χρόνο. Πλήρωνε άλλες γυναίκες τις κλαοφόρες για να της φέρουν τα κλαδιά, να ανάψει τον φούρνο, είχε να ράψει, να μπαλώσει».

❖ **Υπήρχαν άλλες δραστηριότητες ή ασχολίες μέσω των οποίων οι παλιές Καλυμνιές γυναίκες συνεισέφεραν στην οικονομία του τόπου;**

Υ.4: «Η οικονομία του νησιού μας κατά κύριο ρόλο βασιζόταν στο επάγγελμα του συζύγου, ναυτικός ήταν, σφουγγαράς ήταν ή γιατρός. Σε μερικές περιπτώσεις και η γυναίκα συνεισέφερε στην οικονομία της οικογένειας και κατ' επέκταση στην οικονομία του νησιού. Υπήρχαν οι μοδίστρες, δεν είχαμε την ευχέρεια να έχουμε βιτρίνες με ρούχα έτοιμα. Υπήρχαν οι υφάντριες δεν ύφαιναν μόνο δικά τους στρωσίδια ή χράμια έπαιρναν και παραγγελίες από τις υπόλοιπες γυναίκες. Κάποιες ιδιοκτήτριες να πούμε που είχαν δικό τους περιβόλι ή δικό τους κτήμα για να καλλιεργήσουν κηπευτικά. Βοηθούσαν τον άντρα τους, κάποιες άλλες πήγαιναν και δούλευαν ως εργάτριες στα περιβόλια».

❖ **Γίνονταν κατά το παρελθόν ανταλλαγές προϊόντων;**

Υ.4: «Πόσα καϊκία και μεταγενέστερα πήγαιναν απέναντι στην Κω και έφερναν καρπούζια, πεπόνια, ντομάτες. Έφερναν προϊόντα εδώ γενικά και τα πουλούσαν γιατί η οικονομία εδώ η γεωργία του νησιού δεν έφτανε. Για να καλύψει τις ανάγκες όλου του

πληθυσμού, οπότε υπήρχαν τα καϊκία που έφερναν. Ξέρω ακόμα ότι πολλές γυναίκες οι οποίες έραβαν δεν έπαιρναν χρήματα, πληρώνονταν με είδος έδιναν τυρί για παράδειγμα».

❖ **Οι γυναίκες της Καλύμνου κατά το παρελθόν συμμετείχαν στις διάφορες κοινωνικές εορταστικές εκδηλώσεις, όπως γάμους, πανηγύρια κ.ά.;**

Υ.4: «Στην Κάλυμνο η γυναίκα δεν ήταν στο περιθώριο, συμμετείχαν σε όλες τις κοινωνικές και εορταστικές δραστηριότητες. Βέβαια υπήρχε και κάποιο όριο, ήταν παρούσες σε γάμους, σε γλέντια σε πανηγύρια και σίγουρα δεν πήγαιναν να πιούν έναν καφέ σε καφενείο. Αλλά όταν γινόταν ένα αποκριάτικο γλέντι για παράδειγμα, στα καφενεία της εποχής ή στα σπίτια κάθε γειτονιάς, τραγουδούσαν, χόρευαν συμμετείχαν, ήταν ένας ζωντανός οργανισμός. Να πουν και τα ευτράπελα, τα πειραχτικά μεταξύ τους δεν ήταν στο περιθώριο».

❖ **Όταν σε κάποιες περιπτώσεις πέθαινε ο σύζυγος, με ποιο τρόπο και για πόσο χρονικό διάστημα τον πενθούσε η σύζυγος;**

Υ.4: «Αν οι ανάγκες ήταν τόσες, ώστε να πρέπει να βγει να δουλέψει έβγαινε και δούλευε. Ήταν πολύ δύσκολα, μια γυναίκα που έμενε χήρα ήταν ένα αναπάντεχο που δεν ξεπερνούταν, υπήρχαν περιπτώσεις που φορούσε τα μαύρα εφόρου ζωής. Πολλές φορές άφηνε λίγο στην άκρη την υπόλοιπη οικογένεια για να πενήσει γιατί δεν άντεχε γιατί δεν μπορούσε. Ο χρόνος λίγο λίγο γιάτρευε και ξανά μετά έπαιρνε τα ηνία στα χέρια της».

❖ **Το έντονο στοιχείο τις σφουγγαροσύνης των ανδρών που τους ανάγκαζε να απουσιάζουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα από το νησί, πιστεύετε πως επηρέασε τον κοινωνικό ρόλο της Καλυμνιάς γυναίκας;**

Υ.4: «Η γυναίκα που παντρευόταν έναν ναυτικό, έναν σφουγγαρά ε! Το είχε πάρει απόφαση ότι θα ζήσει και καλές στιγμές ιδίως αν ο σφουγγαράς ήταν και γλεντζές, έτσι ένας ανοιχτός χαρακτήρας αλλά δεν έφευγε και από το μυαλό της ότι θα περνούσε και μέρες και μήνες μοναξιάς, μεγάλη υπομονή, πολλή κουράγιο για να αντέξει αυτούς τους μήνες που θα είναι μόνη στο σπίτι, ιδίως αν είχε και τα παιδιά που ήταν και μάνα και πατέρα».

❖ **Υπήρχαν Καλυμνιές γυναίκες στο παρελθόν με έντονη κοινωνική δράση;**

Υ.4: «Σίγουρα υπήρχαν Καλυμνιές που βοηθούσαν, ανθρώπους, οικογένειες, παιδιά, γειτόνους, περισσότερο και κάποιες που ήταν κοντά στην εκκλησία, στα φιλόπτωχα ταμεία, πολλές δασκάλες εκείνη την εποχή ήταν κοντά στα παιδιά και τις οικογένειες τους. Όμως υπήρχαν και γυναίκες που συμμετείχαν σε αποφάσεις που αφορούσαν στα κοινά, όταν γινόντουσαν οι συγκεντρώσεις για αποφάσεις που αφορούσαν το μέλλον του νησιού».

❖ **Η Καλύμνικη κουζίνα ήταν πλούσια. Γνωρίζετε, τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου, το φαγητό που περίσσευε;**

Υ.4: «Η νοικοκυρά, στο σπίτι πρέπει να υπολογίσει το φαγητό που θα έπρεπε να ετοιμάσει για την οικογένεια της γιατί όπως ξέρουμε όλοι παλιά δεν υπήρχαν ψυγεία. Κι αυτό που περίσσευε τι θα το έκανε; Όμως πρώτο μέλημα της ήταν αφού μαγείρευε να βγάλει ένα πιάτο, το μουχουρτικό όπως λέγανε και να το πάει διακριτικά και πολλές φορές σε κάποια γειτόνισσα/α κάπου που ήξερε ότι υπήρχε ανάγκη, έπρεπε να υπολογίσει κι ένα πιάτο παραπάνω για αυτόν που είχε ανάγκη. Αν περίσσευε κάτι θα το έβαζε στο φανάρι να το έχει την άλλη μέρα παραπέρα δεν μπορούσε να το συντηρήσει».

❖ **Τα σπίτια στην Κάλυμνο είχαν αυλές, παρτέρια ή κήπους; Αν ναι, ποιος τα φρόντιζε, ποια φυτά ή λουλούδια στόλιζαν τις αυλές και τους εξωτερικούς χώρους των σπιτιών;**

Υ.4: «Φρόντιζε εάν η Καλυμνιά αυτή είχε ένα κομμάτι γης όπως λέγανε μικρό ή μεγάλο να το καλλιεργήσει. Συνήθως, είχαμε τις βιολέτες, τα ζουμπούλια, το δεντρολίβανο σε μια άκρη εκεί να βάλει δεντρολίβανο για να κάνει το φαγητό της. Έπρεπε η κάθε μια να φροντίσει να πάρει και τον σπόρο, η αυλή όμως λουλούδιζε με τις γλάστρες».

❖ **Οι καλύμνικες οικογένειες ήταν πολυπληθείς, γνωρίζετε αν οι γυναίκες του τόπου επαναχρησιμοποιούσαν συντηρώντας οι ίδιες τα ρούχα, από τα μεγαλύτερα παιδιά της οικογένειας στα μικρότερα;**

Υ.4: «Μια Καλυμνιά γυναίκα στα παλαιότερα χρόνια, είχε βαρύ πρόγραμμα ιδίως αν είχε περισσότερα παιδιά που συνήθως είχαν, ήταν τα παιδιά όλα σε έναν κρέβατο πάνω να κοιμηθούν. Ιδίως στις πολυπληθείς καλύμνικες οικογένειες δεν πετούσαν ρούχα όχι, τα

μπάλωναν και τα φύλαγαν για τα μικρότερα παιδιά ή και για τα γειτονόπουλα καμιά φορά».

❖ **Τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου κατά τον ελεύθερο χρόνο τους;**

Υ.4: «Αυτό το χρόνο που διέθετε για τον εαυτό της δεν τον άφηνε να περάσει πάλι ανεκμετάλλευτος μπορεί να πήγαινε στην γειτόνισσα ή να ερχότανε η γειτόνισσα, όχι με δεμένα χέρια όπως λέμε. Το γειτόνεμα αυτό που ήταν απαραίτητο και έδινε ζωή στη γυναίκα, μπορεί μια γυναίκα να έπλεκε άλλη να έκοβε κουρέλια άλλη να έγνεφε τη ρόκα της. Ακόμα ακόμα να πάρει να κεντήσει κάπως έτσι περνούσε τον ελεύθερο χρόνο, η γυναίκες εδώ πάντα κάτι έφτιαχναν τα χέρια δεν τα έδενε και στο γειτόνεμα και στην ξεκούραση».

❖ **Πώς στόλιζαν τα σπίτια τους οι γυναίκες της Καλύμνου; Πώς εξασφάλιζαν τα «προικιά» τους;**

Υ.4: «Το σπιτάκι μπορεί να ήταν το πολύ μικρό η κατζά, μονώροφο ή διώροφο. Με το κουζινί έξω ή από κάτω είχαν ένα χώρο για τον αργαλειό. Ήταν όλα σε ένα χώρο, στην μια πλευρά η κουζίνα, το εικονοστάσι απαραίτητο, πολλές φωτογραφίες των παιδιών, των γονιών τους ασπρόμαυρες. Οι γυναίκες δεν κεντούσαν μόνο εργόχειρα για να στολίσουν το τραπέζι, κεντούσαν και κάδρα με κάποια ρητά από την αρχαιότητα. Κάθε μάνα Καλυμνιά που είχε κόρες, έπρεπε να φροντίσει να τις προικίσει. Άγραφος νόμος να φτιάξει το σπίτι της κόρης, αν μπορούσαν δηλαδή ο πατέρας ή αν υπήρχαν και αδέρφια έπρεπε να φτιάξουν τα σπίτια των κορών».

❖ **Μπορείτε να μας πείτε κάποια ξεχωριστά φαγητά ή γλυκά που υπήρχαν στην Κάλυμνο;**

Υ.4: «Τα φύλλα, το κοκκινιστό κρέας με την πατάτα μέσα ή με τα μακαρόνια, οι κεφτέδες με το δεντρολίβανο, τον μπακαλιάρo τον παστό με τις πατάτες και τα πράσα. Άλλα φαγητά τα παλιά χρόνια, για να έχουν τα φύλα φρόντιζε η νοικοκυρά για να έχει το δικό της χώρο να φυτέψει την κληματαριά να έχει αμπελόφυλλα. Να κάνει από το σταφύλι γλυκό και γλυκό κυδώνι, το γλυκό ήταν η μαρμελάδα για την οικογένεια αλλά και για να φιλέψει έναν επισκέπτη».

❖ **Πώς διασκεδάζαν οι γυναίκες κατά το παρελθόν στην Κάλυμνο;**

Υ.4: «Έχουμε τους γάμους, τα πανηγύρια ιδίως αν ήταν καλοκαίρι, την Κυριακή της τυροφάγου στην Παναγιά στο χωριό δεν χόρευαν μόνο άντρες, εκεί χόρευαν και οι γυναίκες και οι άνδρες. Καμάρι του πρωτοχορευτή ήταν να έχει δίπλα του μια ας πούμε καλή χορεύτρια σύζυγο».

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ 5

❖ **Θα μπορούσατε να περιγράψετε τις καθημερινές δραστηριότητες μιας γυναίκας στην Κάλυμνο κατά το παρελθόν που ήταν γεμάτη δουλειές;**

Υ.5: «Κυρίως στο σπίτι αλλά και έξω από το σπίτι κάτι προσφέρανε, βέβαια η βασική προσφορά ήτανε στο σπίτι. Οι περισσότερες ήταν αυτό που λέμε γυναίκες του σπιτιού και αυτό κράτησε και την πρώτη δεκαετία μετά την απελευθέρωση. Η γυναίκα πήγαινε να μαζέψει τα κλαδιά, να ανάβει φούρνο για το ψωμί ή να δουλεύει στα χωράφια».

❖ **Με ποιους τρόπους εξασφάλιζαν οι γυναίκες τα απαραίτητα προϊόντα για το καθημερινό φαγητό;**

Υ.5: «Έχουμε κυρίως λάδι και αλεύρι, επιπλέον το καλοκαίρι φρόντιζαν να φτιάχνουν και κάποια σύκα κάποια αμύγδαλα. Τα περισσότερα ήταν από αγορά, από προμήθειες έξω».

❖ **Εκτός από την προετοιμασία του φαγητού για ποιες άλλες «δουλειές» ήταν οι γυναίκες υπεύθυνες;**

Υ.5: «Εκτός από το μαγείρεμα ήταν για την φροντίδα και το ντύσιμο των παιδιών, ελάχιστα πρόσφεραν οι άνδρες. Επίσης, για τα παπούτσια και τα ρούχα φρόντιζε αποκλειστικά η γυναίκα».

❖ **Υπήρχαν άλλες δραστηριότητες ή ασχολίες μέσω των οποίων οι παλιές Καλυμνιές γυναίκες συνεισέφεραν στην οικονομία του τόπου;**

Υ.5: «Σε βιοτεχνίες παρασκευής τσιγάρων, στην μοδιστρική εκεί μπορούσαν να συνεισφέρουν».

❖ **Γίνονταν κατά το παρελθόν ανταλλαγές προϊόντων;**

Υ.5: «Η Κάλυμνος δεν είχε εξαγωγή προϊόντα, εκτός από το Βαθύ που έβγαζε μανταρίνια και εσπεριδοειδή και τα έστελνε στην υπόλοιπη Ελλάδα κυρίως στην

Θεσσαλονίκη αλλά και εκτός Ελλάδας. Το κύριο εξαγωγικό προϊόν ήταν τα μανταρίνια, και από την Κω που ερχόντουσαν λόγω της πλούσιας γεωργίας».

❖ **Οι γυναίκες της Καλύμνου κατά το παρελθόν συμμετείχαν στις διάφορες κοινωνικές εορταστικές εκδηλώσεις, όπως γάμους, πανηγύρια κ.ά.;**

Υ.5: «Συμμετείχανε ισότιμα και μπορούμε να πούμε ότι στα πανηγύρια και σε αυτά η προπαρασκευή της πρώτης ύλης των φαγητών ήταν δουλειά τους. Σαν δασκάλες διοργάνωναν πολύ ωραίες εκδηλώσεις και προπολεμικά και μεταπολεμικά. Κυρίως ήταν δουλειά δική τους, στα λαϊκά πανηγύρια συμμετείχαν στην προπαρασκευή εδεσμάτων και χόρευαν βέβαια».

❖ **Όταν σε κάποιες περιπτώσεις πέθαινε ο σύζυγος, με ποιο τρόπο και για πόσο χρονικό διάστημα τον πενθούσε η σύζυγος;**

Υ.5: «Η Κάλυμνος δεν διέφερε και πολύ, από την λεγόμενη επαρχία το θέμα να μείνει χήρα μια γυναίκα ήταν βαρύ. Φοράγανε τα μαύρα και μένανε συνήθως για όλη τους τη ζωή χήρες».

❖ **Το έντονο στοιχείο τις σφουγγαροσύνης των ανδρών που τους ανάγκαζε να απουσιάζουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα από το νησί, πιστεύετε πως επηρέασε τον κοινωνικό ρόλο της Καλυμνιάς γυναίκας;**

Υ.5: «Σε μεγάλο βαθμό, σε πολύ μεγάλο βαθμό. Η γυναίκα εκ των πραγμάτων υποχρεώθηκε να ασκεί δύο ρόλους και της μάνας και του πατέρα για έξι εφτά μήνες τον χρόνο και οχτώ πολλές φορές. Αυτό τη βοήθησε να έχει αυτοπεποίθηση, αγωνιστική ετοιμότητα».

❖ **Υπήρχαν Καλυμνιές γυναίκες στο παρελθόν με έντονη κοινωνική δράση;**

Υ.5: «Βοηθούσε η μια την άλλη, στην Κάλυμνο η γυναίκα είχε σημαντικό ρόλο σαυτό και φαίνεται ότι σε πολλές αδελφότητες ήταν μέλη γυναίκες, ήταν έντονη η προσφορά της γυναίκας στην Κάλυμνο. Να αναφερθεί ότι ίσως μια από της πρώτες Ελληνίδες η πρώτη Ελληνίδα που σπούδασε γυναίκα που έσπασε το κατεστημένο ήταν η Καλυμνιά Σεβαστή Καλησπέρη».

❖ **Η Καλύμνικη κουζίνα ήταν πλούσια. Γνωρίζετε, τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου, το φαγητό που περίσσευε;**

Υ.5: «Έκαναν τους λεγόμενους καβουρμάδες, αυτά που έπαιρναν και στο ταξίδι οι ναυτικοί και προσπαθούσαν να εξοικονομήσουν τρόφιμα ψυγεία δεν υπήρχαν είχε περιορισμό, κυρίως είχανε φανάρια»

❖ **Τα σπίτια στην Κάλυμνο είχαν αυλές, παρτέρια ή κήπους; Αν ναι, ποιος τα φρόντιζε, ποια φυτά ή λουλούδια στόλιζαν τις αυλές και τους εξωτερικούς χώρους των σπιτιών;**

Υ.5: «Εκτός από τα Μαράσα που χώρος δεν υπήρχε στην πόλη, στο χωριό και στα εξοχικά υπήρχε ένας κήπος κάτι έβαζαν ζουμπούλια, τριανταφυλλιές αλλά όλα αυτά ήταν φροντίδα της γυναίκας ο άνδρας συνήθως ελάχιστα προσέφερε».

❖ **Οι καλύμνικες οικογένειες ήταν πολυπληθείς, γνωρίζετε αν οι γυναίκες του τόπου επαναχρησιμοποιούσαν συντηρώντας οι ίδιες τα ρούχα, από τα μεγαλύτερα παιδιά της οικογένειας στα μικρότερα;**

Υ.5: «Τα ρούχα από τα μεγάλα παιδιά πήγαιναν στα μικρότερα με κάποια επιδιόρθωση, μπορώ να πω ότι και τα παντελόνια και όλα. Εδώ όμως πρέπει να τονίσουμε ότι τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια υπήρχε μεγάλο πρόβλημα».

❖ **Τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου κατά τον ελεύθερο χρόνο τους;**

Υ.5: «Εκείνα τα χρόνια μπορούμε να πούμε ότι ελεύθερος χρόνος δεν υπήρχε, μόνη ψυχαγωγία ήταν τα πανηγύρια άντε και το πλέξιμο όταν ποσπέριζαν μεταξύ τους οι γυναίκες»

❖ **Πώς στόλιζαν τα σπίτια τους οι γυναίκες της Καλύμνου; Πώς εξασφάλιζαν τα «προικιά» τους;**

Υ.5: «Το στόλισμα ήταν κυρίως με χειροτεχνήματα, να τα κορνιζώσουν καλημέρες, κεντητές και κάδρα από φωτογραφίες αγαπημένων προσώπων, αυτά ήταν κυρίως στα παλιά Καλύμνικα σπίτια, η μητέρα κυρίως η οικογένεια βοηθούσε το κορίτσι αλλά και η κόρες βοηθούσαν σε αυτό».

- ❖ **Μπορείτε να μας πείτε κάποια ξεχωριστά φαγητά ή γλυκά που υπήρχαν στην Κάλυμνο;**

Υ.5: «Το κρέας ήταν συνήθως μια φορά την εβδομάδα και το μαγείρευαν με πατάτες, τα όσπρια, το Πάσχα το μουούρι, το φύλα τα καλύμνικα».

- ❖ **Πώς διασκεδάζαν οι γυναίκες κατά το παρελθόν στην Κάλυμνο;**

Υ.5: «Η κυριότερη διασκέδαση ήτανε τα πανηγύρια, οι γάμοι, οι γιορτές οι ονομαστικές εορτές γενέθλια δεν υπήρχαν, οι μεγάλες γιορτές των Αγίων»

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ 6

- ❖ **Θα μπορούσατε να περιγράψετε τις καθημερινές δραστηριότητες μιας γυναίκας στην Κάλυμνο κατά το παρελθόν που ήταν γεμάτη δουλειές;**

Υ.6: «Θα μάλωνε, να μαγειρέψει το παιδί μου να έρθουν τα παιδάκια της από το σχολείο, να πάει να φέρει κλαδιά, να ζυμώσει, αυτή ήταν η καθημερινότητα».

- ❖ **Με ποιους τρόπους εξασφάλιζαν οι γυναίκες τα απαραίτητα προϊόντα για το καθημερινό φαγητό;**

Υ.6: «Στο παντοπωλείο πήγαιναν, μόνο που φύτευαν κανένα μαρούλι, κρεμμυδάκι φρέσκο, καμπυλές το κάμπυλο φύτευαν και είχανε να κάνουν σαλάτα».

- ❖ **Εκτός από την προετοιμασία του φαγητού για ποιες άλλες «δουλειές» ήταν οι γυναίκες υπεύθυνες;**

Υ.6: «Να πλύνουν, να διαβάσουν τα παιδιά, να μαγειρέψουν αυτό ήταν το βασικό. Τώρα κάποιες που είχαν ανάγκη δούλευαν σε σπίτια πλουσίων για να βγάλουν ένα ψωμί, για όλα ήταν υπεύθυνες».

- ❖ **Υπήρχαν άλλες δραστηριότητες ή ασχολίες μέσω των οποίων οι παλιές Καλυμνιές γυναίκες συνεισέφεραν στην οικονομία του τόπου;**

Υ.6: «Μόνο αν ύφαιναν πάνες έκαναν τα κουρέλια και κόβανε τα παλιά ρούχα και είχαν αργαλειό στο σπίτι. Έραβαν οι ράφτρες και άλλες στα μανταρίνια δουλεύανε αυτά ξέρω εγώ».

❖ **Γίνονταν κατά το παρελθόν ανταλλαγές προϊόντων;**

Υ.6: «Δίνανε ας πούμε λάδι και αν ο/η άλλος/η είχε κότρες έδιναν αβγά. Τα ανταλλάσσανε και το νησί μας οι ανταλλαγές που έκανε ήταν τα μανταρίνια».

❖ **Οι γυναίκες της Καλύμνου κατά το παρελθόν συμμετείχαν στις διάφορες κοινωνικές εορταστικές εκδηλώσεις, όπως γάμους, πανηγύρια κ.ά.;**

Υ.6: «Κοίταζε πηγαίνανε αλλά ήταν γάμοι απλοί, βοηθούσαν στο στολισμό του σπιτιού, να μαγειρέψουν έξω στο καζάνι με τα ζύλα το φαγητό. Να χορέψουν, να βοηθήσουν, να διασκεδάσουν, να τραγουδήσουν».

❖ **Όταν σε κάποιες περιπτώσεις πέθαινε ο σύζυγος, με ποιο τρόπο και για πόσο χρονικό διάστημα τον πενθούσε η σύζυγος;**

Υ.6: «Τον πενθούσε για όλα της τα χρόνια, είχαν το κασάκι με τα ρούχα του και να δέρνονται να χτυπιούνται, τραβούσαν τα μαλλιά τους, μυρολογούσαν αλλά τα μαύρα ήταν για πάντα, ελάχιστες έφτιαχναν πάλι τη ζωή τους».

❖ **Το έντονο στοιχείο τις σφουγγαροσύνης των ανδρών που τους ανάγκαζε να απουσιάζουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα από το νησί, πιστεύετε πως επηρέασε τον κοινωνικό ρόλο της Καλυμνιάς γυναίκας;**

Υ.6: «Ναι ήταν αναγκασμένες ήταν έξι μήνες μόνες, ήταν δυναμικές, νοικοκυρές, να κρατήσουν τα παιδιά τους στις ηθικές αξίες. Προσπαθούσαν να προστατέψουν την οικογένεια τους, ήταν η κολόνα στο σπίτι».

❖ **Υπήρχαν Καλυμνιές γυναίκες στο παρελθόν με έντονη κοινωνική δράση;**

Υ.6: «Ναι, ήταν η Βουβαλίνα που βοηθούσε τους αναξιοπαθόντες του νησιού, η Ιουλία που έκανε κάτι σαν κατηχητικό».

❖ **Η Καλύμνικη κουζίνα ήταν πλούσια. Γνωρίζετε, τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου, το φαγητό που περίσσευε;**

Υ.6: «Ξέχασε δεν πετιόταν τίποτα, τρώγαμε όσπρια, αφού δεν είχε ψυγεία να συντηρηθούν οι άνθρωποι έθρεφαν ζώα και έκαναν καβουρμάδες, είχαμε το φαναράκι για να συντηρούμε ότι έμενε».

- ❖ Τα σπίτια στην Κάλυμνο είχαν αυλές, παρτέρια ή κήπους; Αν ναι, ποιος τα φρόντιζε, ποια φυτά ή λουλούδια στόλιζαν τις αυλές και τους εξωτερικούς χώρους των σπιτιών;

Υ.6: «Η κάθε Καλυμνιά έβγαζε μια γλάστρα, να βάλει να το πρεπίσει από την άνοιξη δε έβαζε μεσημεράκια, κρινάκια, βιολέτες αυτές που είχανε τους κήπους έβαζαν τριανταφυλλιές αλλά η Καλυμνιά μόνο τα φρόντιζε».

- ❖ Οι καλύμνικες οικογένειες ήταν πολυπληθείς, γνωρίζετε αν οι γυναίκες του τόπου επαναχρησιμοποιούσαν συντηρώντας οι ίδιες τα ρούχα, από τα μεγαλύτερα παιδιά της οικογένειας στα μικρότερα;

Υ.6: «Ναι, βέβαια τα συντηρούσανε, τα μπαλώνανε κιόλας, οι γειτόνισσες μεταξύ τους, οι οικογένειες, τίποτε δεν πήγαινε χαμένο εκείνα τα χρόνια».

- ❖ Τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου κατά τον ελεύθερο χρόνο τους;

Υ.6: «Πηγαίνανε αν είχαν χρόνο να γειτονέψουν αλλά και πάλι με κάτι θα ασχολούνταν, θα έπλεκαν, θα έραβαν, δεν είχαν ησυχία».

- ❖ Πώς στόλιζαν τα σπίτια τους οι γυναίκες της Καλύμνου; Πώς εξασφάλιζαν τα «προικιά» τους;

Υ.6: «Από όσα ξέρω εγώ η μάνα φρόντιζε παιδί μου για αυτά τα πράγματα, να προικίσει το κορίτσι της».

- ❖ Μπορείτε να μας πείτε κάποια ξεχωριστά φαγητά ή γλυκά που υπήρχαν στην Κάλυμνο;

Υ.6: «Τα φασόλια, τα όσπρια, το κρέας με τις πατάτες, μανέστρα, τα φύλα, τα πιτάκια μας».

- ❖ Πώς διασκεδάζαν οι γυναίκες κατά το παρελθόν στην Κάλυμνο;

Υ.6: «Οι Καλυμνιές περίμεναν να πάνε σε έναν γάμο, να χορέψουν, στα πανηγύρια, στις βαφτίσεις αν είχε και καμιά τσαμπούνα, αυτά ήταν και πάντα με τον άντρα ποτές μόνη της».

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ 7

- ❖ **Θα μπορούσατε να περιγράψετε τις καθημερινές δραστηριότητες μιας γυναίκας στην Κάλυμνο κατά το παρελθόν που ήταν γεμάτη δουλειές;**

Υ.7: «Το πρωί σηκωνόταν, ξυπνούσε τα παιδιά της τα ετοίμαζε για το σχολείο, τους έφτιαχνε το πρωινό. Πρώτη της δουλειά ήταν να βάλει το φαγητό στη φωτιά να μαγειρέψει, να πλύνει τα ρούχα, να καθαρίσει το σπίτι».

- ❖ **Με ποιους τρόπους εξασφάλιζαν οι γυναίκες τα απαραίτητα προϊόντα για το καθημερινό φαγητό;**

Υ.7: «Πολλές φύτευαν όταν είχαν χωράφια για να έχουν διάφορα λαχανικά για την μαγειρική τους, για το σπίτι τους, για την διατροφή τους. Οι άλλες που δεν είχαν χωράφια πήγαιναν στο παντοπωλείο».

- ❖ **Εκτός από την προετοιμασία του φαγητού για ποιες άλλες «δουλειές» ήταν οι γυναίκες υπεύθυνες;**

Υ.7: «Να διαβάσουν τα παιδιά τους, ήταν υπεύθυνες να πάνε να ψωνίσουν τα ρούχα των αντρών και των παιδιών και δεν είχαν τότες στο σπίτι νερά και πήγαιναν να φέρουν το νερό από τις βρύσες που υπήρχαν έξω στου δρόμους».

- ❖ **Υπήρχαν άλλες δραστηριότητες ή ασχολίες μέσω των οποίων οι παλιές Καλυμνιές γυναίκες συνεισέφεραν στην οικονομία του τόπου;**

Υ.7: «Υπήρχαν οι επαγγελματίες μοδίστρες που έραβαν τα φορέματα των γυναικών, των παιδιών άλλες δουλεύαν στα καπνά έκαναν τσιγάρα. Μερικές δουλεύανε σε αποθήκες που είχε σφουγγάρια και τα ψαλίδιζαν για να τα φέρουν σε ωραίο σχήμα».

- ❖ **Γίνονταν κατά το παρελθόν ανταλλαγές προϊόντων;**

Υ.7: «Στον πόλεμο αντάλασσαν το αβγό με το λάδι, από τα νησιά στέλναμε μανταρίνια πορτοκάλια και παίρναμε διάφορα άλλα κηπευτικά».

- ❖ **Οι γυναίκες της Καλύμνου κατά το παρελθόν συμμετείχαν στις διάφορες κοινωνικές εορταστικές εκδηλώσεις, όπως γάμους, πανηγύρια κ.ά.;**

Υ.7: «Ναι, οι γυναίκες όταν γινόταν ο γάμος μαζεύονταν οι συγγενείς στο σπίτι της νύφης και έκανα τα γλυκά τα φαγητά όλα οι γυναίκες. Στόλιζαν το σπίτι της νύφης για να υποδεχθούν τον γαμπρό. Στο γάμο όταν στόλιζαν το νυφικό κρεβάτι οι γυναίκες μαζί με τα βιολιά χόρευαν και τραγουδούσαν τα νυφικά τραγούδια».

- ❖ **Όταν σε κάποιες περιπτώσεις πέθαινε ο σύζυγος, με ποιο τρόπο και για πόσο χρονικό διάστημα τον πενθούσε η σύζυγος;**

Υ.7: «Η σύζυγός τον πενθούσε όλα τα χρόνια της ζωής της οι πιο πολλές έτσι κάνανε, φόραγε για πάντα τα μαύρα και το τσεμπερί».

- ❖ **Το έντονο στοιχείο τις σφουγγαροσύνης των ανδρών που τους ανάγκαζε να απουσιάζουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα από το νησί, πιστεύετε πως επηρέασε τον κοινωνικό ρόλο της Καλυμνιάς γυναίκας;**

Υ.7: «Ναι, τότε στην Κάλυμνο η δύναμις της Καλύμνου ήταν οι σφουγγαράδες, ένα μέρος των ανδρών της Καλύμνου δούλευαν στα σφουγγάρια. Υπήρχαν ορισμένοι άνθρωποι που ήταν καπετάνιοι και είχαν τα καΐκια τους και παίρνανε μηχανικούς και ναύτες, αυτό τους ανάγκαζε να φεύγουν από το νησί για έξι μήνες. Αυτός ο χωρισμός των ανδρών από τις γυναίκες της έκανε να είναι πιο δυνατές γιατί έπρεπε να προστατεύουν το σπίτι τους και τα παιδιά τους».

- ❖ **Υπήρχαν Καλυμνιές γυναίκες στο παρελθόν με έντονη κοινωνική δράση;**

Υ.7: «Ήταν μια κυρία με το όνομα Θεμελίνα Καπελά, που είχε δράση στα πολιτιστικά γεγονότα του νησιού μας».

- ❖ **Η Καλύμνικη κουζίνα ήταν πλούσια. Γνωρίζετε, τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου, το φαγητό που περίσσευε;**

Υ.7: «Τότε δεν είχαμε ψυγεία, ήταν μόνο τα φαναράκια που είχαν δίχτυ με τρυπούλες ψηλό και το βάζαμε στον αέρα πάνω ψηλά σε ένα δέντρο και το κρεμούσαμε».

- ❖ Τα σπίτια στην Κάλυμνο είχαν αυλές, παρτέρια ή κήπους; Αν ναι, ποιος τα φρόντιζε, ποια φυτά ή λουλούδια στόλιζαν τις αυλές και τους εξωτερικούς χώρους των σπιτιών;

Υ.7: «Στους κήπους όλες οι γυναίκες όσες είχαν βέβαια φύτευαν οι ίδιες λουλούδια και είχε τριανταφυλλιές, ζουμπούλια, γαρύφαλλα, αγιόκλημα, γαρδένιες, γιασεμί ε! Αυτά ήταν».

- ❖ Οι καλύμνικες οικογένειες ήταν πολυπληθείς, γνωρίζετε αν οι γυναίκες του τόπου επαναχρησιμοποιούσαν συντηρώντας οι ίδιες τα ρούχα, από τα μεγαλύτερα παιδιά της οικογένειας στα μικρότερα;

Υ.7: «Και βέβαια, δεν τα πετούσανε γιατί δεν ζούσαν και πολύ άνετα όλοι, τα κρύβανε για τα μικρά παιδιά. Οι γειτόνισσες όταν είχαν τα παιδιά μικρά και δεν είχαν άλλο για να δώσουν τα ρούχα, τα έδιναν στη διπλανή γειτόνισσα που είχε μικρότερο παιδί».

- ❖ Τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου κατά τον ελεύθερο χρόνο τους;

Υ.7: «Οι γυναίκες μπορεί να κεντούσανε, μπορεί να πλέκανε των παιδιών τους τα πουλόβερ, μπορεί να μπαλάνανε τα ρούχα. Όταν είχαν ελεύθερο χρόνο πάντα έβρισκαν να κάνουν κάτι».

- ❖ Πώς στόλιζαν τα σπίτια τους οι γυναίκες της Καλύμνου; Πώς εξασφάλιζαν τα «προικιά» τους;

Υ.7: «Πρώτα από όλα στόλιζαν το σπίτι με φωτογραφίες των παππούδων των πατεράδων, όσοι μπορούσαν είχαν την άνεση τα στόλιζαν με κεντήματα αυτοί που μπορούσαν και είχαν. Πολλές φτωχές κόρες δούλευαν σε ξένα σπίτια για να κάνουν τα προικιά τους αλλά η μάνα ήταν αυτή που βοηθούσε για τα προικιά της κόρης».

- ❖ Μπορείτε να μας πείτε κάποια ξεχωριστά φαγητά ή γλυκά που υπήρχαν στην Κάλυμνο;

Υ.7: «Στιφάδο χταπόδι, χταποδοκεφτέδες, το μουούρι το έθιμο της Καλύμνου το Πάσχα, ρεβίθια στο φούρνο που γίνονταν του Σαρακοστή του Πάσχα. Η φασολάδα ήταν απαραίτητη, το κρέας ήταν τόσο πολύ το πολύ δυο μέρες τη βδομάδα».

❖ **Πώς διασκεδάζαν οι γυναίκες κατά το παρελθόν στην Κάλυμνο;**

Υ.7: «Μαζεύονταν σε ένα σπίτι όταν γιόρταζε ο νοικοκύρης, ερχόταν η τσαμπούνα και εκεί γιορτάζανε και χορεύανε κάνανε και τους μεζέδες και έτσι διασκεδάζαν σε κάθε γιορτή τους συγγενή τους οι γυναίκες ήταν πρώτες στον χορό κυρίως στις χοροεσπερίδες».

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ 8

❖ **Θα μπορούσατε να περιγράψετε τις καθημερινές δραστηριότητες μιας γυναίκας στην Κάλυμνο κατά το παρελθόν που ήταν γεμάτη δουλειές;**

Υ.8: «Ήταν σκληρή παιδί μου γιατί δεν είχε μόνον το σπιτικό της, έπρεπε να τρέξει και για όλα. Αν ήταν ο άντρας στα περιβόλια είχε συν αυτή τη δουλειά να τον βοηθήσει, έπρεπε να βάλει το τσουκάλι πάνω στη φωτιά, να φροντίσει άντρα και παιδιά».

❖ **Με ποιους τρόπους εξασφάλιζαν οι γυναίκες τα απαραίτητα προϊόντα για το καθημερινό φαγητό;**

Υ.8: «Άμα είχε δικό της χώρο να βάλει κανένα σπόρο θα φύτευε και τίποτα αλλιώς από το μπακάλικο αλλά εκείνη είχε αυτή την ευθύνη να τρέξει να τα βρει για να το ετοιμάσει το φαΐ».

❖ **Εκτός από την προετοιμασία του φαγητού για ποιες άλλες «δουλειές» ήταν οι γυναίκες υπεύθυνες;**

Υ.8: «Πολύ παλιά δεν είχαμε στο σπίτι βρύση, έπρεπε λοιπόν να το φέρουμε εμείς οι ίδιες μέσα στο κανάτι το μεγάλο, πόσες Καλυμνιές με τα καλύμνικα καθημερινά φορέματα τους πηγαίναν και το κουβαλούσαν στον ώμο για να το φέρουν στο σπίτι πια».

❖ **Υπήρχαν άλλες δραστηριότητες ή ασχολίες μέσω των οποίων οι παλιές Καλυμνιές γυναίκες συνεισέφεραν στην οικονομία του τόπου;**

Υ.8: « Η οικονομία μας πιο πολύ στηρίζοντω στο σφουγγάρι πιο πολύ και λίγο από τα μανταρίνια και πορτοκάλια στο Βαθύ. Ε! οι γυναίκες πιο άντε να βγάζαν όχι βέβαια όλες το ψωμί τους από το ράψιμο και άλλες να ήταν εκεί στα περιβόλια του Βαθύ αγρότισσες αλλά μόνο αυτές που είχανε ανάγκη».

❖ **Γίνονταν κατά το παρελθόν ανταλλαγές προϊόντων;**

Υ.8: «Ανταλλαγές εγώ να σου πω την αλήθεια θυμάμαι να κάναμε με τα γύρω νησιά».

❖ **Οι γυναίκες της Καλύμνου κατά το παρελθόν συμμετείχαν στις διάφορες κοινωνικές εορταστικές εκδηλώσεις, όπως γάμους, πανηγύρια κ.ά.;**

Υ.8: «Αλίμονο να μην συμμετείχαν, τους άρεσε ο χορός με τον άντρα βέβαια και την οικογένεια πηγαίνανε στα πανηγύρια, στους γάμους φίλων και συγγενών, στις βαφτίσεις εννοείται αυτό παιδί μου. Στα πανηγύρια ήταν ενεργές στην προετοιμασία των φαγητών και μετά χορεύανε»

❖ **Όταν σε κάποιες περιπτώσεις πέθαινε ο σύζυγος, με ποιο τρόπο και για πόσο χρονικό διάστημα τον πενθούσε η σύζυγος;**

Υ.8: «Ήταν μια σκληρή τραγωδίας, να βλέπεις μικρές κόρες αλλά και μεγάλες να χάνουν τον άνθρωπο τους που πήγε στο σφουγγάρι για να φέρει ψωμί στο σπιτικό να τον κλαίει και να δέρνετε. Για πάντα ήταν στα μαύρα, λίγες ξαναπαντρεύονται».

❖ **Το έντονο στοιχείο τις σφουγγαροσύνης των ανδρών που τους ανάγκαζε να απουσιάζουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα από το νησί, πιστεύετε πως επηρέασε τον κοινωνικό ρόλο της Καλυμνιάς γυναίκας;**

Υ.8: «Αυτό είναι αλήθεια παιδί μου, ήταν αναγκασμένες να τα αναλάβουν όλα εκείνες και με την έννοια του άντρας που λείπει στα ξένα. Ήταν όλα στις πλάτες της, έτρεχε να φροντίσει για όλα».

❖ **Υπήρχαν Καλυμνιές γυναίκες στο παρελθόν με έντονη κοινωνική δράση;**

Υ.8: «Εγώ αυτή που ξέρω να σου πω είναι η Βουβάλη που βοηθούσε τους αδύναμους του νησιού έδινε φαγητά και ήταν ενεργή τις φιλανθρωπίες και σε όλα αυτά, είχε έντονη δράση».

❖ **Η Καλύμνικη κουζίνα ήταν πλούσια. Γνωρίζετε, τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου, το φαγητό που περίσσευε;**

Υ.8: «Δεν πετάγαμε τίποτα παιδάκι μου, όλα προσπαθούσαμε να τα κάνουμε κάτι άλλο να τα φτιάξουμε την άλλη μέρα αλλά δεν υπήρχαν τα ψυγεία τα βάζαμε στο φαναράκι».

- ❖ Τα σπίτια στην Κάλυμνο είχαν αυλές, παρτέρια ή κήπους; Αν ναι, ποιος τα φρόντιζε, ποια φυτά ή λουλούδια στόλιζαν τις αυλές και τους εξωτερικούς χώρους των σπιτιών;

Υ.8: «Είχαν και κήπους και αν δεν είχαν βάζανε γλαστρούλες αλλά όλα τα φρόντιζε οι νοικοκυρά του σπιτιού, υπήρχαν ωραία ζουμπούλια, βιολέτες».

- ❖ Οι καλύμνικες οικογένειες ήταν πολυπληθείς, γνωρίζετε αν οι γυναίκες του τόπου επαναχρησιμοποιούσαν συντηρώντας οι ίδιες τα ρούχα, από τα μεγαλύτερα παιδιά της οικογένειας στα μικρότερα;

Υ.8: «Όταν κάτι χαλούσε η Καλυμνιά θα έβρισκε τον τρόπο να το φτιάξει, να το ράψει, να το μπαλώσει και αν κάτι ποια δεν της χρειαζόταν το έδινε αλλού σε άλλες οικογένειες με παιδιά».

- ❖ Τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου κατά τον ελεύθερο χρόνο τους;

Υ.8: «Δεν είχαν και πολύ ελεύθερο χρόνο αλλά αν είχαν όλα και κάτι θα έκαναν, δεν είχαν αναπαμό, αλλά αν είχανε θα πηγαίνανε στον χορό».

- ❖ Πώς στόλιζαν τα σπίτια τους οι γυναίκες της Καλύμνου; Πώς εξασφάλιζαν τα «προικιά» τους;

Υ.8: «Υπήρχαν τα σπίτια τα πλούσια αλλά και τα φτωχά, είχε πάρα πολλές φωτογραφίες οικογενειακές και κάδρα, ο καθρέφτης και στα φτωχικά που είχαν πολλά παιδιά και ένα δωμάτιο τον κρέβατο. Ε! η μάνα πιο φρόντιζε για τα προικιά κυρίως».

- ❖ Μπορείτε να μας πείτε κάποια ξεχωριστά φαγητά ή γλυκά που υπήρχαν στην Κάλυμνο;

Υ.8: «Δεν είχε πολύ κρέας μόνο μια φορά μέσα στη βδομάδα, όσπρια, πατάτες με το κρέας όποτε το τρώγαμε. Στην μεγάλη γιορτή του Πάσχα του μουούρι και τις Κυριακές τα φύλα».

- ❖ Πώς διασκεδάζαν οι γυναίκες κατά το παρελθόν στην Κάλυμνο;

Υ.8: «Οι διασκεδάσεις τους ήταν τα πανηγύρια, οι γάμοι, άντε και καμία βάφτιση ή επίσκεψη σε συγγενικό σπίτι. Μόνες τους πήγαιναν στη γειτόνισσα και έπαιρναν και κανένα παιδί μαζί, στα άλλα με τον άντρα τους ή και με τα παιδιά μόνη όχι».

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ 9

- ❖ **Θα μπορούσατε να περιγράψετε τις καθημερινές δραστηριότητες μιας γυναίκας στην Κάλυμνο κατά το παρελθόν που ήταν γεμάτη δουλειές;**

Υ.9: «Οι γυναίκες έκαναν τα πλυσίματα, το φαγητό, σκουπίζανε το σπίτι όλο, είχαν τα παιδιά να τα φροντίσουνε, να τα ντύσουνε και μετά να τα στείλουν στο σχολείο».

- ❖ **Με ποιους τρόπους εξασφάλιζαν οι γυναίκες τα απαραίτητα προϊόντα για το καθημερινό φαγητό;**

Υ.9: «Πηγαίνουν στα μαγαζιά και ψωνίζουνε τα τρόφιμα, τα όσπρια, λίγο λάδι ότι υπήρχε. Τα υπόλοιπα κάθε Σάββατο που πηγαίνανε στα κρεοπωλεία αυτό ήταν μόνο κάθε Σάββατο, γιατί δεν υπήρχαν πολλά λεφτά».

- ❖ **Εκτός από την προετοιμασία του φαγητού για ποιες άλλες «δουλειές» ήταν οι γυναίκες υπεύθυνες;**

Υ.9: «Στα περβόλια όσοι είχαν τους βοηθούσαν οι γυναίκες τους, για να μπορούν να τα βγάλουν πέρα στην ζωή. Η γιαγιά μου πήγαινε, στην πλαγιά του βουνού, έκοβε θυμάρι για να ανάψει τη φωτιά για να κάνει το φαγητό».

- ❖ **Υπήρχαν άλλες δραστηριότητες ή ασχολίες μέσω των οποίων οι παλιές Καλυμνιές γυναίκες συνεισέφεραν στην οικονομία του τόπου;**

Υ.9: «Έραβαν ρούχα, έσκαβαν στα χωράφια μερικές βέβαια, οι άντρες του δούλευαν σε διάφορες δουλειές, στις αποθήκες για τα σφουγγάρια και εκεί κάποιες δούλευαν εκεί για να συνεισφέρουν».

- ❖ **Γίνονταν κατά το παρελθόν ανταλλαγές προϊόντων;**

Υ.9: «Είχαμε την παραγωγή των πορτοκαλιών και τα μανταρίνια, τα έφτιαχναν οι έμποροι στο Βαθύ και τα έστελναν στην Ευρώπη».

- ❖ **Οι γυναίκες της Καλύμνου κατά το παρελθόν συμμετείχαν στις διάφορες κοινωνικές εορταστικές εκδηλώσεις, όπως γάμους, πανηγύρια κ.ά.;**

Υ.9: «Ναι, τις Απόκριες χορεύανε τότε στα σπίτια πηγαίνανε τότε στα καφενεία, πάντα με τους άντρες τους, οικογενειακά δηλαδή».

- ❖ **Όταν σε κάποιες περιπτώσεις πέθαινε ο σύζυγος, με ποιο τρόπο και για πόσο χρονικό διάστημα τον πενθούσε η σύζυγος;**

Υ.9: «Φοράγανε για πάντα μαύρα, μετά η μάνα έπρεπε να βρει δουλειά για να ζήσει τα παιδιά της»

- ❖ **Το έντονο στοιχείο τις σφουγγαροσύνης των ανδρών που τους ανάγκαζε να απουσιάζουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα από το νησί, πιστεύετε πως επηρέασε τον κοινωνικό ρόλο της Καλυμνιάς γυναίκας;**

Υ.9: «Βέβαια, ήταν μόνη της, έπρεπε να περάσει τα παιδιά με λίγα λεφτά, ήταν πολλές και εκείνες που έπρεπε να δουλέψουν για ένα μικρό μεροκάματο όσες είχαν ανάγκη».

- ❖ **Υπήρχαν Καλυμνιές γυναίκες στο παρελθόν με έντονη κοινωνική δράση;**

Υ.9: «Η Βουβαλίνα, ο άντρας της ήταν ευεργέτης της Καλύμνου έκανε πολλά έργα ο άντρας στην Κάλυμνο ήταν σφουγγαρέμπορας και η Βουβαλίνα όμως έκανε δωρεές σε φτωχές γυναίκες, πήγαινε φαγητά σε κόσμο δίχως πόρους ζωής».

- ❖ **Η Καλύμνικη κουζίνα ήταν πλούσια. Γνωρίζετε, τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου, το φαγητό που περίσσευε;**

Υ.9: «Το φαγητό δεν πετιόταν ποτέ, άμα περίσσευε το τρώγαμε που να πετάξεις φαγητό με τόσα πολλά παιδιά».

- ❖ **Τα σπίτια στην Κάλυμνο είχαν αυλές, παρτέρια ή κήπους; Αν ναι, ποιος τα φρόντιζε, ποια φυτά ή λουλούδια στόλιζαν τις αυλές και τους εξωτερικούς χώρους των σπιτιών;**

Υ.9: «Η μητέρα τα φρόντιζε τις αυλές της, τους κήπους της, τα λουλούδια της. Ζουμπούλια, κληματαριές, είχε συκές και τρώγανε και κανένα σύκο από εκεί αυτά».

- ❖ **Οι καλύμνικες οικογένειες ήταν πολυπληθείς, γνωρίζετε αν οι γυναίκες του τόπου επαναχρησιμοποιούσαν συντηρώντας οι ίδιες τα ρούχα, από τα μεγαλύτερα παιδιά της οικογένειας στα μικρότερα;**

Υ.9: «Ε! από τα μεγαλύτερα τα κρύβανε για τα άλλα παιδιά της οικογένειας, άμα κανένα χάλαιγε το μπαλώνανε και τα μπαλωμένα βάζανε στην άκρη, άντε μόνο το Πάσχα να παίρνανε κάτι καινούργιο».

- ❖ **Τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου κατά τον ελεύθερο χρόνο τους;**

Υ.9: «Πήγαιναν στη γειτονία και ποσπέριζαν, εκείνη την ώρα μπορεί να μπλέκανε και να μπαλώνουνε τα ρούχα».

- ❖ **Πώς στόλιζαν τα σπίτια τους οι γυναίκες της Καλύμνου; Πώς εξασφάλιζαν τα «προικιά» τους;**

Υ.9: «Είχε μόνο φωτογραφίες οικογενειακές πάνω στο σαλόνι και στην τραπεζαρία κάδρα κεντητά. Η μάνα ήταν εκείνη που θα νοιαστεί για τα προικιά της αλλά και η γιαγιά αν είχε κάτι καλό το προίκιζε».

- ❖ **Μπορείτε να μας πείτε κάποια ξεχωριστά φαγητά ή γλυκά που υπήρχαν στην Κάλυμνο;**

Υ.9: «Το κομπεχάϊ, ο μπακλαβάς που τον πηγαίναμε στους γάμους και λουκούμια, ο μπακαλιάρος λεμονάτος με πατάτες, τα φύλα μας τα Κυριακάτικα».

- ❖ **Πώς διασκεδάζαν οι γυναίκες κατά το παρελθόν στην Κάλυμνο;**

Υ.9: «Στις αποκριές, του Αγίου Χαράλαμπου που γινόταν πανηγύρι και χόρευαν στην αυλή του μοναστηριού. Στο χωριό την Κυριακή της Τυρινής στην Παναγιά του χωριού, χόρευαν στην αυλή της Παναγιάς. Όμως ήταν πάντα παρουσία του άντρα τους, δεν ήταν μόνες».

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ 10

- ❖ **Θα μπορούσατε να περιγράψετε τις καθημερινές δραστηριότητες μιας γυναίκας στην Κάλυμνο κατά το παρελθόν που ήταν γεμάτη δουλειές;**

Υ.10: «Οι Καλυμνιές ξεκινούσαν με το μαγείρεμα, που ήταν το πρωταρχικό κομμάτι της καθημερινότητάς τους γιατί ήταν πολύτεκνες οικογένειες και έπρεπε να ταΐσουνε πολλά στόματα».

- ❖ **Με ποιους τρόπους εξασφάλιζαν οι γυναίκες τα απαραίτητα προϊόντα για το καθημερινό φαγητό;**

Υ.10: «Την πρώτη ύλη την έβρισκαν από κάποια πράγματα που είχαν στα σπίτια τους, όπως τις κότες τα αβγά, τα λαχανικά που φύτευαν οι ίδιες».

- ❖ **Εκτός από την προετοιμασία του φαγητού για ποιες άλλες «δουλειές» ήταν οι γυναίκες υπεύθυνες;**

Υ.10: «Ήταν υπεύθυνες για τα παιδιά τους, για να φέρουν νερό στο σπίτι από τα πηγάδια, να μαζέψουν ξύλα για να έχουν ζεστασιά και να μαγειρέψουν τα φαγητά τους στην παρασά».

- ❖ **Υπήρχαν άλλες δραστηριότητες ή ασχολίες μέσω των οποίων οι παλιές Καλυμνιές γυναίκες συνεισέφεραν στην οικονομία του τόπου;**

Υ.10: «Δουλεύανε για να βοηθήσουν την οικονομική κατάσταση της οικογένειας, κάποιες στα χωράφια στα μανταρίνια στο Βαθύ. Επίσης, στο ψαλίδισμα των σφουγγαριών».

- ❖ **Γίνονταν κατά το παρελθόν ανταλλαγές προϊόντων;**

Υ.10: «Την πιο παλιά εποχή γινότουσαν ανταλλαγές προϊόντων με το νησί της Κω, αυτοί μας έδιναν πεπόνια, καρπούζια και ντομάτες, την ντομάτα το βεργάκι και εμείς δίναμε πορτοκάλια, μανταρίνια».

- ❖ **Οι γυναίκες της Καλύμνου κατά το παρελθόν συμμετείχαν στις διάφορες κοινωνικές εορταστικές εκδηλώσεις, όπως γάμους, πανηγύρια κ.ά.;**

Υ.10: «Λοιπόν, συμμετείχαν σε εκδηλώσεις ήταν δραστήριες στο κομμάτι αυτό. Του γάμου, να προετοιμάσουν τα φαγητά με τα καλύμνικα φύλα και πιτάκια, ο στολισμός για το νυφοστόλι και τα καλύμνικα τραγούδια της νύφης».

- ❖ **Όταν σε κάποιες περιπτώσεις πέθαινε ο σύζυγος, με ποιο τρόπο και για πόσο χρονικό διάστημα τον πενθούσε η σύζυγος;**

Υ.10: «Τον πενθούσε για μια ζωή, φορούσε τα μαύρα και το μαύρο τσεμπέρι. Από μικρή ηλικία αν έφευγε ο άντρας της και πέθαινε φορούσε τα μαύρα για μια ζωή και ήταν δίπλα στα παιδιά της».

- ❖ **Το έντονο στοιχείο τις σφουγγαροσύνης των ανδρών που τους ανάγκαζε να απουσιάζουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα από το νησί, πιστεύετε πως επηρέασε τον κοινωνικό ρόλο της Καλυμνιάς γυναίκας;**

Υ.10: «Βεβαίως, η γυναίκα Καλυμνιά την περίοδο της σφουγγαροσύνης ήταν και μάνα και πατέρας. Είχε δυναμισμό για να επιβιώσει αυτούς τους μήνες και τα παιδιά της τα ωθούσε στην μόρφωση για να μην περάσουν την ίδια σκληρή ζωή».

- ❖ **Υπήρχαν Καλυμνιές γυναίκες στο παρελθόν με έντονη κοινωνική δράση;**

Υ.10: «Μια από τις κυρίες που ήταν πολύ δραστήρια στα πολιτιστικά δρώμενα της Καλύμνου ήταν η Πόπη Μαύρου, η οποία διετέλεσε για πολλά χρόνια ως πρόεδρος του Λυκείου Ελληνίδων Καλύμνου. Ασχολήθηκε με την χορογραφία, την καλύμνικη ενδυμασία και όχι μόνο από όλη κιόλας την Ελλάδα».

- ❖ **Η Καλύμνικη κουζίνα ήταν πλούσια. Γνωρίζετε, τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου, το φαγητό που περίσσευε;**

Υ.10: «Το φαγητό που περίσσευε θα το βάζανε στη σίτα, το φανάρι δηλαδή το ψυγείο της εποχής. Για να μπορέσουν να ταΐσουν την οικογένεια την επόμενη ημέρα, το ανακυκλώνανε για παράδειγμα οι φακές την επόμενη μέρα γινόντουσαν με το ρύζι».

- ❖ **Τα σπίτια στην Κάλυμνο είχαν αυλές, παρτέρια ή κήπους; Αν ναι, ποιος τα φρόντιζε, ποια φυτά ή λουλούδια στόλιζαν τις αυλές και τους εξωτερικούς χώρους των σπιτιών;**

Υ.10: «Τα σπίτια είχανε στις αυλές παρτέρια ή γλάστρες με γαρυφαλλιές, τριανταφυλλιές τα περιποιόντουσαν αποκλειστικά οι γυναίκες».

- ❖ **Οι καλύμνικες οικογένειες ήταν πολυπληθείς, γνωρίζετε αν οι γυναίκες του τόπου επαναχρησιμοποιούσαν συντηρώντας οι ίδιες τα ρούχα, από τα μεγαλύτερα παιδιά της οικογένειας στα μικρότερα;**

Υ.10: «Ναι, επειδή τα χρόνια εκείνα ήταν λίγο πιο φτωχά, οι γυναίκες κρύβανε τα ρούχα των μεγαλύτερων παιδιών για να τα πάρουνε τα μικρότερα παιδιά».

❖ **Τι έκαναν οι γυναίκες της Καλύμνου κατά τον ελεύθερο χρόνο τους;**

Υ.10: «Τους άρεσε το γειτονιώ ή θα κεντούσανε ή θα κάνανε αργαλειό».

❖ **Πώς στόλιζαν τα σπίτια τους οι γυναίκες της Καλύμνου; Πώς εξασφάλιζαν τα «προικιά» τους;**

Υ.10: «Τα σπίτια της Καλύμνου ήταν στολισμένα στη σάλα, με τεράστια πιατοθήκη με πολλά πιάτα, τραπεζαρία και βάζο με λουλούδια, με ένα τεράστιο καθρέφτη σκαλιστό με μπουφέ. Είχε τις φωτογραφίες της οικογένειας και το μυστικό δείπνο απαραίτητως».

❖ **Μπορείτε να μας πείτε κάποια ξεχωριστά φαγητά ή γλυκά που υπήρχαν στην Κάλυμνο;**

Υ.10: «Τα φαγητά είναι τα φύλα, το μουούρι το αρνί το Πασχαλιάτικο, οι χταποδοκεφτέδες μας, το μιρμιζέλι μας, οι γυριστές οι Καλύμνικες».

❖ **Πώς διασκεδάζαν οι γυναίκες κατά το παρελθόν στην Κάλυμνο;**

Υ.10: «Σε γάμους, σε βαφτίσια, την Κ. Δευτέρα».